

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
TEFSİR ANABİLİM DALI

ENFÂL, ÂL-İ İMRÂN VE TEVBE SÛRELERİNDE
BEDİR, UHUD VE TEBÛK GAZVELERİNİN TASVİRİ

Emine KAYA

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN:

DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ ÇİFTÇİ

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	EMİNE KAYA
	Numarası	108106021008
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / TEFSİR ANABİLİM DALI
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğretim Üyesi ALİ ÇİFTÇİ
	Tezin Adı	ENFÂL, ÂL-İ İMRÂN VE TEVBE SÜRELERİNDE BEDİR, UHUD VE TEBÜK GAZVELERİNİN TASVİRİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “ENFÂL, ÂL-İ İMRÂN VE TEVBE SÜRELERİNDE BEDİR, UHUD VE TEBÜK GAZVELERİNİN TASVİRİ” başlıklı bu çalışma 04/10/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Dr. Öğretim Üyesi	ALİ ÇİFTÇİ	
2	Prof. Dr.	HARUN ÖĞMÜŞ	
3	Dr. Öğretim Üyesi	SÜLEYMAN NAROL	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Emine KAYA		
	Numarası	108106021008		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / TEFSİR ANABİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
Tezin Adı	ENFÂL, ÂL-İ İMRÂN VE TEVBE SÜRELERİNDE BEDİR, UHUD VE TEBÜK GAZVELERİNİN TASVİRİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Emine KAYA

ÖZET

Kur'ân, anlatımındaki i'cazlığıyla indirildiği ilk günden bu yana muhataplarını kendisine hayran kılan bir eserdir. Kur'ân'ı anlama ve yorumlama üzerine birçok çalışma yapılmıştır ve yapılmaktadır. Müfessirler, Kur'ân üzerine inceleme yapma yolunda farklı bakış açılarını kullanmakta ve bunun neticesinde yeni kazanımlar elde etmektedir. Bu kazanımlardan biri olan tasvir, yaşanmış bir olayın anlatımında ve olaylara canlılık kazandırmada muhataplar için ayrı bir önem arz etmektedir. Tasvirin etkisi anlatanın anlattığı konudaki hâkimiyetine göre güçlü olmaktadır. Dolayısıyla âyetlerde üstün bir sunum şekli meydana gelmektedir.

Bu çalışmamızda Enfâl, Âl-i İmrân ve Tevbe sûrelerinde Bedir, Uhud ve Tebük Gazvelerine yönelik yapılan tasvirleri ilgili âyetler üzerinden incelemeyi amaçladık. Söz konusu sûrelerde savaşlarla ilgili anlatılan tasvir örnekleri ile savaş sahnelerini yakalamaya ve âyetlerde anlatılan savaşlara karşı gösterilen tavırları daha belirgin bir şekilde ortaya koymaya çalıştık. Tasvir üslubunun yoğun olduğu âyetler, bize salt bilgiyi sunmamakta olayları, savaşa karşı oluşan tutumları zihinde canlandırarak şekilde bir anlatım yöntemi de sergilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Savaş, Tasvir, Gazve, Tefsir, Bedir, Uhud, Tebük

ABSTRACT

Quran is a masterpiece that has fascinated its collocutors with miraculous telling from the first day to now. A lot of studies have been done to understand and interpret the Quran. Exegetes uses different way of viewpoints to search on Quran and they, therefore have obtained new outcomes. In term of narrating an experienced event and giving dynamism to it description, one of the former mentioned outcomes, states a seperate importance to collocutors. The impact of description is powerful according as the narrator's dominance on the narrated subject. Because of the fact that a superior presentation form happens.

In this work we aimed to investigate Badr, Uhud, Tabuk battles which are depicted in related Al Anfal, Aal-e Imran and At-Taubah suras. In this mentioned suras we aimed to exhibit the description about narrated battles in order to make the attitudes against the battles more evident. The verses in which the description genre is intense not only report the pure information but also shows the telling method that allows us to envisage the attitudes against the battles.

Key Words: War, description, Gaza, Exegesis, Badr, Uhud, Tabuk

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amaç ve Önemi	2
3. Araştırmanın Yöntem ve Kapsamı	3
4. Konunun Tarihi Arkaplanı	4
5. Kavramlar	5
5.1. Seriyeye	5
5.2. Cihad	5
5.3. Gazve	6
5.4. Savaş	7
5.5. Ganimet	9
5.6. Tasvir	9
5.6.1. Kur'ân'da Tasvir	11

BİRİNCİ BÖLÜM

ENFÂL SÛRESİ VE BEDİR GAZVESİNİN TASVİRİ

1.2. Enfâl Sûresinde Bedir Gazvesi	14
1.2.1. Sûre'nin Önceki ve Sonraki Sûrelerle Bağlantısı	14
1.2.2. Sûre'nin Genel Muhtevası	14
1.2.3. Bedir Savaşı	18
1.3. Tasvirler	22
1.3.1. Müminlerin Huzursuzlukları	22
1.3.2. Savaştan Hoşlanmayan Bir Grup Müminin Mücadele Etmesi	26
1.3.3. İnananların Savaşta Yardım Talebi ve Cevabı	31
1.4. Allah'ın Yardımının Çeşitleri	33

1.4.1. Meleklerle Yardım Edilmesi	33
1.4.2. Uykuya Bürüyerek Emniyetin Temin Edilmesi	35
1.4.3. Yağmurla Yardım Edilmesi	38
1.4.4. Kâfirlerin Kalbine Korku Verilmesi	40
1.4.5. Meleklerle Vazifelerinin Söylenmesi	41
1.5. Kâfirlerin Azapları	43
1.5.1. Yenilgi Azabı	43
1.5.2. Cehennem Azabı	44
1.6. “İtaat Edin” Emrini Zahirî İştienler	44
1.7. Bedir Savaşı’nda Tarafların Birbirine Az Gösterilmesi	46
1.8. Bedir Savaşı’nda Şeytanın Kâfirlerle Arkadaşlığı	49
1.9. Bedir Savaşı’nda Allah’ın İnananların Yükünü Hafifletmesi	51
1.10. Bedir Savaşı Sonrası Esirler ve Dünya Malına Karşı Tutum	53

İKİNCİ BÖLÜM

ÂL-İ İMRAN SÛRESİ VE UHUD GAZVESİ

2.1. Âl-i İmran Sûresi	55
2.1.1. Sûre’nin Önceki ve Sonraki Sûrelerle Bağlantısı	55
2.1.2. Sûre’nin Genel Muhtevası	55
2.1.3. Uhud Savaşı (3/625)	60
2.2. Sûrede Savaş Öncesi ve Savaş Anında Kullanılan Tasvirler	62
2.2.1. Savaşa Katılmayıp Geri Duran İki Bölük	63
2.2.2. Yüce Allah’ın Bedir Savaşı’ndaki Yardımını Hatırlatması	66
2.2.3. Ölümle Karşılaşmadan Ölümü Temenni Edenlerin Durumu	68
2.2.4. “Hz. Muhammed Öldürüldü” Söylentisi	69
2.2.5. Galibiyetten Sonraki Zafiyet	72
2.2.6. Hz. Peygamber’in Meydanı Bırakmama Çağrısı	74
2.2.7. Güvenlik Olarak Uykunun Verilmesi	75
2.2.8. Uhud Savaşı’na Katılan Grupların Düşünceleri	76
2.2.9. Uhud Savaşı’nda Ölüm ve Öldürülme Durumu	78
2.2.10. Hz. Peygamber’in Yumuşak Huylu Olması	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEVBE SÛRESİ VE TEBÛK GAZVESİ

3.1. Sûre'nin Genel Muhtevası.....	82
3.1.1. Sûrenin Başında Besmele Bulunmaması.....	85
3.1.2. Sûre'nin Önceki ve Sonraki Sûrelerle Bağlantısı	87
3.2. Tebük Gazvesi (Ekim 630).....	87
3.3. Sûrede Savaş Öncesi ve Savaş Anında Kullanılan Tasvirler	88
3.3.1. Zihinde Tasavvur Edilenler	88
3.3.2. Mazeretleri Gereği Savaşa Katılmaları Gerekli Görülmeyenler ..	95
3.4. Savaşa Katılmayanlar	96
3.4.1. Nifak Sebebiyle Savaşa Katılmayanlar	96
3.4.2. Savaşa Katılmayıp Sorumlu Olanlar	103
3.4.3. Savaşa Katılmayı İsteyip Buna Güç Yetiremeyenler	105
3.4.4. Savaşa Katılmamalarında Bir Günah Bulunmayanlar.....	106
3.4.5. Zihinsel Boyutta İsteyip Harekete Geçmede Geri Duranlar.....	108
3.5. Savaştan Sonraki Tutumlar	110
3.5.1. Savaşın Hakkını Verenler	110
3.5.2. Savaştan Geri Duranlardan Mazeretlerini Sunanlar	113
3.5.3. Mazeret Sunamayıp Pişman Olanlar	114
SONUÇ	118
BİBLİYOGRAFYA	123

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.md.	Adı geçen madde
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	İbn
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren
DEÜİFD	Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
h.	Hicrî
Hz.	Hazreti
M.	Miladi
nşr.	Neşreden
s.	Sayfa
s.a.v .	Sallallahu aleyhi ve sellem
trc.	Tercüme
thc.	Tahrîc
thk.	Tahkîk
ty.	Tarihsiz
vb.	Ve Benzeri
vs.	Ve Saire
ö.	Ölümü
yy.	Yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, bütün insanlığa gönderilmiş evrensel bir kitaptır. Bundan dolayıdır ki vahyin indiği ilk dönemden günümüze kadar Kur'ân'ın anlaşılması için sürekli bir çaba sarf edilmektedir. Kur'ân'ın muhatapları onun i'cazına hayran kalmakta ve onu anlama yolunda farklı yöntemler geliştirmeye çalışmaktadır.

Kur'ân, gönderildiği toplumu mana ve eşsizliğiyle etkilemenin yanında lafzındaki edebî üslubu ile de etkilemekte ve o dönemde yaygın olan söz sanatlarının hepsini geride bırakmaktadır. Kur'ân'ı anlamada ve bilmede vahyin tekabül ettiği tarihi olaylardan haberdar olmak ve bu bilgiler ışığında âyetleri yorumlamak daha sağlıklı bilgiler elde etmemizi sağlayacaktır. Kur'ân'ın anlatımına baktığımızda 'tasvir' üslubunun etkisiyle âyette anlatılanlar, daha etkili kavranmakta ve geçmişte yaşananlar, zihnimize canlılık kazanmaktadır. Tasvir ile savaş sahneleri, savaştan önceki tutumlar, savaş anında meydana gelen durumlar canlandırılmakta ve yaşananlar daha canlı üsluplarla sunulmaktadır.

Kur'ân, hayat kaynağıdır. Dolayısıyla her çağda ve her durumda kendisine başvurulması gereken bu kaynaktan beslenilmesi ve bunun ışığında gidilmesi her Müslümanın aslî vazifesidir. Bundan dolayıdır ki Cenâb-ı Hâk, yaşamışlıklardan ders alınması adına Müslümanların ilk dönemde geçirdikleri savaş deneyimlerini etkili bir yöntemle aktararak bu gibi durumları yaşama ihtimali olduğundan inananların sahip olması gereken davranışları canlı bir üslupla sunmaktadır.

Savaş, insanoğlunun var olduğu ilk günden bu yana varlığını sürdürmektedir. Birbirine üstün gelme mücadelesi toplumları sürekli savaş gibi bir mefhumla karşı karşıya getirmektedir. İslamiyetin algısında otorite elde etmek ya da yayılmacı bir politika takip etmek amacıyla savaşılması uygun görülmemiştir. Aslolan dinin kendine has emir ve yasaklarını yaşayabilecek ortama ve mekâna sahip olmaktır. Bundan dolayıdır ki bazen isteyerek bazen de sürüklenerek içine girilen savaşlar, insanların hatta toplumların kaderini değiştirecek şekilde etkin olmaktadır. Bilhassa İslâmiyetin ilk dönemlerinde yapılan Bedir ve Uhud gibi savaşlar, Müslümanların etkinliği konusunda ayrı bir önem arz etmektedir. Bu ana temayla bu çalışmada,

Enfâl, Âl-i İmrân ve Tevbe sûrelerinde; Bedir, Uhud ve Tebük Gazvelerinin ilgili âyetlerde tasvir üslubunun etkisiyle anlatımına yer verilmektedir.

Bu çalışmamızın hazırlanmasında her türlü desteğini gösteren başta danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇİFTÇİ'ye, konu seçiminde yardımcı olan Prof. Dr. Ömer Kara'ya ve Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Küçük'e, Dr. Öğr. Üyesi Hasan Maçın'e ve Abdullah Yekta'ya teşekkürlerimi arz ederim.

Emine KAYA

Konya, 2019

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

İnsanoğlu, var olduğu günden bu yana Kur'ân'ı anlama ve yorumlama üzerine birçok çalışma yapmıştır. Bu çalışmalar bir alandaki ihtiyacı giderme ve Kur'ân'ı anlayıp hayata geçirmede birtakım kolaylıklar sağlamıştır. Yapılan bu çalışmalardan biri olan tasvir, hem zihinde tasavvur edilen durumların anlaşılmasında hem de dış dünyada meydana gelen olayların kavranmasında güzel örnekler sunmaktadır. Merhum Mehmet Akif Ersoy tasviri şöyle açıklar: “Gözümüzle görebildiğimiz mahsûsâtı bize gösterebilecek yâhut hâriçte vücudu olmayan ihtisâsâtı duyurabilecek melekedir.” Biz burada geçmişte hâriçte vücudu olup da şu anda vücudu bulunmayan Bedir, Uhud ve Tebük gazvelerinin tasvirini yapmaya çalışacağız.

Bu çalışmamızda henüz savaşa çağrılmadan önce rahatlıkla savaşa katılacaklarını ifade edenlerin tasvirleri ile savaşa çağrıldıktan sonra savaşa katılmamak için her türlü mazereti sunanların tasvir örnekleri bulunmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v.) için “هو اذن” şeklinde bir söylemde bulunarak her önüne geleni dinlediği yakıştırmasında bulunan münafikların yaptıklarına dair tasvir örnekleri konuyu anlamada etkileyici örnekler sunmaktadır. Tevbe sûresinde de çok açık bir şekilde görülmektedir ki Yüce Allah gönülde geçenleri bile gerektiğinde açığa çıkarmaktadır. Var olan bir durumun anlaşılması bile her birey tarafından aynı düzeyde olmamaktadır. Nitekim duygular ve iç âlemdelikler ancak kelimelerle anlatılabildiği kadar anlaşılır. İşte tasvir yöntemiyle Enfâl sûresinde Bedir gazvesine çağrılan Müslümanların huzursuzlukları dile getirilmekte, savaşta Allah'ın Bedir ashabına yaptığı yardımlar vurgulanmaktadır. Aynı zamanda Âl-i İmrân sûresinde Uhud halkının ruhsal boyutu açıklanmakta Bedir'de yapılan yardımlar hatırlatılarak savaşa motive edilmeye çalışılmaktadır. Tevbe sûresinde ise Tebük Gazvesi'ne karşı tutumlar sergilenmeye çalışılmıştır. Savaştan önceki yiğitlik gösterileri ile savaş anı ve sonrasındaki gerçek sahnelerin sergilenmesi ve arada küçük bir menfaatle insanların ne kadar değişebileceğinin örnekleri tasvir edilmeye çalışılmıştır.

Bedir Savaşı'nda Allah'ın yardımı ile bir zafer elde eden Müslümanlara "itaat edin" emrini zahiren işitenlerin durumu anlatılmakta ve onlar gibi olmaması gerektiği açıklanmaktadır. Bu çalışmada Âl-i İmrân, Enfâl ve Tevbe sûreleri ekseninde Bedir, Uhud ve Tebük Gazvelerinin tasviri yapılmaya çalışılacaktır. Ayrıca müminlerin ve münafıkların savaşımlara karşı tutumları açıklanacak tek bir davranış tipi göstermedikleri sunum örnekleriyle ifade edilecektir.

Söz konusu olan sûrelerde görülen tasvir sunumuyla savaşımla karşı olan tutumları ile savaş öncesi ve sonrası durumları değerlendirmek ve anlamak daha kolay hale gelmektedir. Tebük Gazvesinden önce münafıkların kendi menfaatleri doğrultusunda ağızlarıyla karşı tarafı memnun etmeye çalıştıkları, ancak kalben söylediklerinden uzak oldukları anlatılmaktadır. Tebük Seferi'nden sonra pişmanlık duygusu içinde olanları tasvir ederken yeryüzünün bütün genişliğine rağmen onlara dar geldiği şeklinde ifade edilmesi, Âl-i İmrân sûresinde ise Müslümanların yaşanan olaylardan ders çıkarması gerektiğinin vurgulanması geçmişte yaşanan olaylardan ibret alınması gerektiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Nitekim Uhud gazvesinde de galibiyetin yenilgiye dönmesi emre itaat edilmemesinin neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Araştırmanın Amaç ve Önemi

Tasvir sanatının sunuma kattığı zenginlik ve anlatım üslubu ile Bedir, Uhud ve Tebük Gazvesinden önce ve sonra yapılan değerlendirmelerin değerini ortaya koyabilmek önemlidir. Bilhassa savaşımla katılma emrinden önceki tutum ile emir geldikten sonraki tutumun ne kadar farklı boyutlarda olduğunu anlamak ve sanki yaşananlar hiç açığa çıkarılmayacakmış gibi bir davranış sergilemek ve bütün bunların bildirilmesi ilahi emrin kesinliğini göstermesi bakımından da son derece önemlidir.

Münafıkların içinde bulunduğu ruhsal durum anlatılmakla birlikte Müslümanların, münafıklarda göreceği dünya nimetlerine imrenmemeleri gerektiği de vurgulanmaktadır. Tasvir hem münafıkların hem de Müslümanların durumunu içermektedir. Geçmişte yaşanmış ve günümüzde anlaşılmaya çalışılan bir meselede tasvir anlatımının olayın anlaşılmasında ne derece etkili olduğu vurgulanmaktadır.

3. Araştırmanın Yöntem ve Kapsamı

Araştırmamızda tefsire farklı bir bakış açısı kazandıran Seyyid Kutub'un "*et-Tasvîru'l-Fenni fî'l- Kur'an (Kur'ân'da Edebî Tasvir)*" ve "*Meşâhîdu'l Kiyâme fî'l- Kur'an (Kur'an'da Kiyamet Sahneleri)*" adlı eserlerinden istifade ederek Âl-i İmrân, Enfâl ve Tevbe sûrelerinde anlatılan Bedir, Uhud, Tebük gazvelerini anlamada tasvir yöntemine başvurmaya çalışacağız. Aynı zamanda içtimai edebi tefsire yönelik Emin el-Huli'nin çalışmalarından imkân dâhilinde yararlanmaya çalışacağız. Ayrıca birçok tefsir kaynağından ve günümüzde Âl-i İmrân, Enfâl İle Tevbe sûresi ve tasvir konusunu kapsayan birçok çalışmadan faydalanılacaktır.

Çalışmamızda bireysel ve toplumsal olarak Gazvelerin getirileri, gazveye yönelik tutumların değişimi ve farklı bakış açılarının tasviri yapılmaya çalışılacaktır.

Konumuz soyut kavramları da içine almaktadır. Bazen övgü dolu tasvirleri bazen de öğrenildiğinde kişiyi rahatsız edebilecek davranışların tasviri bulunmaktadır. Kıyaslama bir bakıma kendi içerisinde mümkün olabilmektedir. Ancak yaptığımız çalışmalar, anlatım teknikleri açısından tasvirin diğer sunum yöntemlerine oranla anlatımı canlandırdığı ve okuyucuyu konuya daha yakın kıldığı kanısına bizi sevk etmektedir.

Çalışmamız Giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde konumuzu yakından ilgilendiren bazı kavramlarla ilgili bilgi verilmektedir. Söz konusu kavramlar konunun anlaşılmasına katkı sağlamakta ve bölüm içerisinde o kavramların anlamına dair bir daha açıklama yoluna gidilmemektedir.

Birinci bölümde, Enfâl sûresi ile ilgili genel bilgiler verilerek sûrede Bedir Savaşı'na yönelik konuları içeren âyetler incelenmektedir. Bedir Savaşı'nda Müslümanlara meleklerle yardım edilmesi, tam bir zaferin kazanılması ve savaşa karşı tutumların incelenmesi durumları değerlendirilmektedir.

İkinci bölümde, Âl-i İmrân sûresi ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra Uhud Savaşı hakkında bir bilgilendirme yapılmaktadır. Uhud Savaşı'na karşı sahabenin saldırı savaşını istemesinden ve savaş anında sahabenin ve bilhassa

okçuların tutumundan söz edilmektedir. Savaşla ilgili durumların zihinde canlılık kazanacak şekilde sunumuyla aynı hataların tekrür etmemesi durumu değerlendirilmekte ve sözü edilen savaşta Müslümanların tam bir zafer elde edememesi anlatılmaktadır.

Üçüncü bölümde ise zorlu savaş olarak adlandırılan ve Bizans'a karşı hicri dokuzuncu yılda düzenlenen Tebük Gazvesi ele alınmaktadır. Sûrenin konu olarak geçtiği Tevbe sûresi ile ilgili bilgi verilmekte, sûrenin besmele ile başlamaması hakkındaki rivâyetler değerlendirilmekte ve sûrede münafık ve müşriklerin durumunu değerlendirilmektedir. Tevbe sûresinde, Tebük Gazvesi'ne katılanlardan övgüyle bahseden âyetleri, savaşa katılmayıp bir maruzatı bulunanların belli bir zaman dilimine bırakıldıktan sonra affedilmeleri ve savaşa katılmayıp bir mazereti olmayan münafıklardan ise uzak durulması gerektiğini belirten ve onlarla bir daha başka herhangi bir sefere katılmamalarını konu edinen âyetleri ve ilgili rivâyetleri incelemeye çalıştık.

Son olarak sonuç bölümünde bu çalışmayla ilgili oluşan kanaatimizi ve konumuzla ilgili âyetlerden yola çıkarak edindiğimiz bilgilerden hareketle düşüncelerimizi aktarmaya çalıştık. Çalışmamızda kullandığımız âyetlerin meallerini Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanmış olan meal çalışmasından istifade ederek aktarmaya çalıştık.

4. Konunun Tarihi Arkaplanı

Müslümanlar, Medine'ye hicret ettikten sonra Mekkeli müşriklerle h.2/624 yılında Bedir'de savaşmışlardı. Bedir savaşı Allah'ın inayetiyle Müslümanların zaferiyle sonuçlanmıştır. Bunun akabinde meydana gelen Uhud gazvesinde galibiyetle sonuçlanacağı zannedildiği anda dengeler değişmiş ve Müslümanların yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Âl-i İmrân ve Enfâl sûrelerinde de anlatıldığı gibi emre itaat ettikleri ve Allah'tan korktukları takdirde düşmandan hiçbir zarar görmeyecekleri anlatılmaktadır.

Uhud Savaşı'nın kaybedilmesinde temelde mala karşı olan düşkünlük görülmektedir. Tebük Gazvesi'nde de bir bakıma dünya nimetine gösterilen tamah inananları savaşın hakkını vermekten alıkoymuştur.

5. Kavramlar

5.1. Seriyeye

“Gece yolculuğu yapmak veya yaptırmak, geceleyin yola çıkma” anlamındaki serâ kelimesinden meydana gelen seriyeye “askerî birlik, silâhlı tim, ordunun bir bölüğü” anlamlarında kullanılır. Hz. Peygamber'in yöntemini ve idaresini belirttiğinden sonra kendisinin katılmayıp bir komutan tayin ettiğİ savaşlara seriyeye denilmektedir.¹

Seriyeler Hz. Hamza Seriyyesi, Abdullah b. Cahş Seriyyesi² gibi savaşta kumanda görevini yerine yapan kişinin adıyla ya da savaşın yapıldığı yerin adıyla bilinmektedir.³

Gazve ve seriyelerin sayısı hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. İbn Sa'd: “Hz. Peygamber'in bizzat katıldığı gazveler yirmi yedi, sahabeden birisinin kumandalığında yapılan seriyeler kırk yedidir.” söyler.⁴

5.2. Cihad

Kelime anlamı “gayret etmek, bir işi yapabilmek için bütün imkânları kullanmak” olan cihad dini bir kavram olarak “Allah yolunda savaşmak, dinin emir ve yasaklarına uymak, haram ve günahlara karşı nefis ile mücadele etmek, İslamiyet'in bilinmesi, tanınması ve yaşanması için çaba sarfetmek”⁵ anlamına gelmektedir. Cehd kökünden gelen cihad kavramı⁶ Kur'ân-ı Kerîm'de otuz bir yerde bulunmakta ve bunların büyük çoğunluğu, Hz. Peygamber'in ve kendisine inananların birlikte yapmış oldukları savaşları anlatan Enfâl ve Tevbe sûrelerinde yer

¹ Serdar Özdemir, “Seriyeye”, *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 26:565.

² Karagöz v.dğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Seriyeye”, s. 515.

³ Özdemir, “Seriyeye”, s. 566.

⁴ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845), *Kitâbü't-Tabakâtü'l-Kebîr* (thk. Ali Muhammed Ömer), c.1, s.400, Kahire 1421/2001.

⁵ Ahmet Özel, “Cihad”, *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7:527.

⁶ Savaş anlamına gelebilecek kelimeler hakkında detaylı bilgi için bkz., Hasan Münir, *Kur'an'da Savaş Olgusu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sbe, Ankara, 2008.

almaktadır. Bunun dışında Âl-i İmrân, Nisa, Muhammed ve Mümteherine sûrelerinde de cihad kavramı kullanılmaktadır.⁷

Savaşmanın ne zaman meşruluk kazanacağı konusunda mezhepler arasında şöyle bir neticeye varılmaktadır: Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre savaş ancak Müslüman olmayanların saldırımları ve sınırı aşmaları durumunda uygun görülür. Şâfiî mezhebi ise kişilerin kâfir olmasını savaş için yeterli sebep olarak görmektedir.⁸ Ancak genel kabul gören görüş şudur ki savaş ancak zulme uğrayanlara yardımcı olmak, inanç özgürlüğü sağlamak, İslamın yayılmasına engel olan durumları ortadan kaldırmak için yapılır. ⁹Allah'ın elçisi Hz. Muhammed (s.a.v.) savaşma konusunda her zaman barışçıl bir yöntemi takip etmiş¹⁰ ve bunu inananlara da söyleyerek şöyle buyurmuştur: “Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin, fakat buna mecbur kaldığınızda da tahammül gösterin. Allah'tan daima esenlik ve barış isteyin.”¹¹

Tasavvuf ehl-i cephesinde ise cihadda aslonanın nefisle mücadele etmek olduğu belirtilmektedir. Hatta mutasavvıflar nefisle mücadeleyi büyük cihad, düşmanla mücadeleyi de küçük cihad olarak adlandırmaktadır.¹²

5.3. Gazve

“İstemek, arzu etmek, kastetmek, niyetlenmek, düşmanla savaşmak” anlamındaki gazv kökünden meydana gelen gazve, “akın, saldırı, din uğruna yapılan savaş” demektir.¹³ Din adı altında yapılan ve Hz. Peygamber'in kendisinin hazır bulunduğu savaşlara gazve denilir. Bazı İslam tarihçileri, Hz. Peygamber'in katılmadığı savaşlara da gazve dese dahi bu genel kabul gören bir görüş değildir.¹⁴

Gazve ile gazâ bazı durumlarda birbirinin yerine kullanılsa dahi mana olarak bir ayrım söz konusudur. Hz. Peygamber'den sonra din uğruna yapılan savaşlar için

⁷ İsmail Karagöz, Fikret Karaman, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulat, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural, Dini Kavramlar Sözlüğü, “Cihad”, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, İstanbul, 2009, s. 89

⁸ Ahmet Özel, “Cihad”, DİA (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7:530.

⁹ Detaylı bilgi için bkz., Arslan “Hz. Peygamber'in Savaşlardaki Tavrı”, s. 1042.

¹⁰ Bekir Topaloğlu, “Cihad (Günümüzde Cihad)” DİA (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7:533.

¹¹ Buhârî, “Cihad”, 112.

¹² Süleyman Uludağ, “Mücâhede”, DİA (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 31:440.

¹³ Karagöz v.dğr., Dini Kavramlar Sözlüğü, “Gazve”, s. 180.

¹⁴ Hüseyin Algül, “Gazve”, DİA (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13:483.

kullanılan gazâ¹⁵ bilhassa Osmanlı Devleti döneminde din yolunda yapılan savaşlar için kullanılmaktadır.¹⁶

İlk gazve 623 (Hicri 2) yılında meydana gelen Veddan Gazvesi, sonuncusu ise 630 (Hicri 9) yılında yapılan Tebük Gazvesidir.¹⁷

5.4. Savaş

Savaş toplumların ya da devletlerin istediklerini elde etmek amacıyla kuvvet kullanarak istediğine ulaşmak, olarak anlamlandırılabilir. Ancak savaşı tarif ederken devletler hukukunda kullanılan “ tarafların çıkarları doğrultusunda birbirilerine isteklerini zorla kabul ettirmek amacıyla ve devletler hukukunca öngörölmüş kurallar çerçevesinde iki veya daha fazla devlet arasında yapılan silahlı mücadele” ifadeleri yer almaktadır.¹⁸

İslâmiyetin amacı yayılmacı bir politika takip edip geniş coğrafyalara hâkim olmak değildir. Asıl amaç dinin rahatlıkla yaşanabileceği beldelerde ikâmet etmek ve her Müslümanın dinini gayr-ı Müslimlerin baskısı altında olmadan yaşayacağı imkâna sahip olmasını sağlamaktır. İslam tarihi boyunca bazı topluluklar diğer bazı gruplar tarafından denetlenmiş ve zaman zaman da bir otorite üstünlüğüne gidilmiştir.¹⁹ Kur’ân-ı Kerîm bu gibi durumlarla ilgili şöyle buyurmaktadır:

“...Eğer Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerleriyle savması olmasaydı elbette yeryüzü altüst olurdu. Lâkin Allah bütün insanlığa karşı lütuf ve kerem sahibidir.”²⁰

“Eğer Allah, bir kısım insanları (kötülüklerini) diğer bir kısmı ile defedip önlemeseydi, mutlak sûrette, içlerinde Allah’ın ismi bol bol anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılır giderdi.”²¹

¹⁵ Algül, “Gazve”, s. 489.

¹⁶ Cemal Kafadar, “Gazâ”, *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13:427.

¹⁷ Ahmet Özel, “Muhammed (Siyasi ve Askerî Kişiliği)” *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 30:436.

¹⁸ Ahmet Yaman, “Savaş”, *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36:189.

¹⁹ Yaman, “Savaş”, s. 190.

²⁰ Bakara 2/251.

Tarih boyunca insanoğlunun bulunduğu yerde savaşların yaşandığına tanıklık edilmiştir. Bu savaşların yaşanılan dönemin tarihini oluşturmada çok büyük etkisi vardır. Gerçek şu ki hak olanın elden bırakılmaması durumunda kötülüklerin uzaklaştırılması mümkün olmaktadır.

Rasulullah (s.a.v.), Mekke’de kaldığı zaman diliminde Müslümanlarla birlikte birçok sıkıntıya ve işkenceye katlanıyordu. Müslümanlar belli bir süre sonra müşriklerin yaptırımlarına dayanamadılar ve Rasulullah’a gelerek müşriklerle savaşılmasını istediler. Ancak o zamana kadar Allah tarafından savaşılmasına izin verilmediğinden onların talepleri geri çevrilmiştir. Ancak Medine döneminde, Hz. Peygamber Müslümanlarla birlikte kendi devlet düzenini kurarak Mekkeli müşriklere karşı daha güçlü bir konuma gelmiştir.²² Bu çalışmamızda konu edindiğimiz Bedir, Uhud ve Tebük Gazveleri de Medine döneminde yapılmıştır.

İslam tarihinde yapılan savaşlara baktığımızda Kur’ân’ın da ifadesinden anlaşıldığı üzere yapılan savaşlar düşman saldırılarını önlemek amacıyla yapılmıştır.²³ *“Size karşı savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın. Sakın aşırı gitmeyin, çünkü Allah aşırıları sevmez.”*²⁴

*“... Müşrikler nasıl sizinle topyekûn savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekûn savaşın ve bilin ki Allah (kötülükten) sakınanlarla beraberdir.”*²⁵

Çatışma anında düşman saldırısıyla karşılaşıldığı bir durumda vatanın tehlikede olmasından dolayı savaşa katılmak farz-ı ayn konumunda olur ve her bireyin savaşa katılması zorunluluk arz eder.²⁶ Savaşları, “Fitneye Sebep Olan

²¹ Hac 22/40.

²² İhsan Arslan, “Hz. Peygamber’in Savaşlardaki Tavrı”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 8, s. 39, (Ağustos 2015), s. 1041-1042.

²³ Mustafa Zeki Terzi, “Savaş (İslam Tarihi)”, *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36:191.

²⁴ Bakara 2/190.

²⁵ Tevbe 9/36.

²⁶ Terzi, “Savaş (İslam Tarihi)”, 36: 192.

Savaşlar” ve “Fitneyi Ortadan Kaldıran Savaşlar” olmak üzere iki grupta değerlendirmek mümkündür.²⁷

Cenab-ı Hak, Müslümanlara Medine’ye hicret ettikten sonra Mekkeli kâfirlerin düşmanca saldırılarına karşı kendilerini müdafaa etmek amacıyla savaşmalarına izin vermiştir. Yukarıda zikredildiği üzere Bakara 2/90 ve Hac 22/39,40 âyetleri bu duruma açıklık getirmektedir.²⁸

5.5. Ganimet

“Bir şeyi zorluk çekmeden almak”²⁹ anlamına gelen “Ganimet” dini literatürde “Müslümanların savaş yoluyla gayri müslimlerden ele geçirdikleri esirler ve her türlü mal” olarak tanımlanmaktadır. Fazlalık anlamına gelen nefel kelimesinin çoğulu olan “enfâl” de ganimet yerine kullanılmaktadır. Ganimet bir çarpışma sonucu müşriklerden alınan her türlü mal için kullanılırken, fey herhangi bir çatışma olmadan müşriklerden alınan mal olarak tanımlanır.³⁰

Savaşta elde edilen malların beşte biri “... *Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah’a, Rasulu’ne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir...*”³¹ âyetinde belirtildiği şekilde verilmek üzere ayrılır. Geriye kalan beşte dördü ise savaşa katılan savaşçılar arasında bölüştürülür.³² Ganimetler, Enfâl sûresinin ilk âyetinde soruyla başlanılarak anlatılmaktadır.³³

5.6. Tasvir

Tasvîr, Arapça s-v-r kökünden gelip tef’il vezninde mastardır. Bir şeyin sûretini çıkarma, resmini yapma, tersim edercesine güzel tarif etme manalarına gelir.³⁴ Bir bakıma resimle yapılanı sözlerle ortaya çıkarmak demektir. Terim olarak ise tasvir “roman, hikâye ve diğer edebî türlerde olayların geçtiği yerleri, kişileri ve

²⁷ Hüseyin Çelik, “Kuran’da Savaşla İlgili Getirilen Düzenlemeler”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/3 (2017): 21.

²⁸ Terzi, “Savaş (İslam Tarihi)”, s. 196.

²⁹ Karagöz v.dğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Ganimet” s. 175.

³⁰ Mehmet Erkal, “Ganimet”, *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13:351.

³¹ Enfâl 8/41.

³² Erkal, “Ganimet”, 13:353.

³³ Ganimetler, gazve ve seriyyeler ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Arslan “Hz. Peygamber’in Savaşlardaki Tavrı”, s. 1042-1050.

³⁴ Şemseddin Sâm’i, *Kâmûs-ı Türkî*, Kapı Yay. 2009, s. 411.

eşyayı öteki nesnelere ayırıp bütün özellikleriyle ifade etme” diye açıklanabilir.³⁵ Bundan dolayıdır ki tasvir ile bazen yüzdeki ifadeler de anlam kazanabilmekte, hatta bazı durumlarda duyguların da ortaya çıktığı görülmektedir.

Tasvir; eşyaya, müziğe, tabloya ve daha birçok nesne ve olaya anlam katmaktır. Tasvir, onlara canlılık katarak bir bakıma onları konuşurmaktır. Tasvir, doğayı anlatmada, bir olayı aktarmada anlatılanı daha anlaşılır kılmak için kullanılmaktadır. Tasvirde soyut durumları aktarmak da vardır. Bazen duyguları kelimelerle canlandırma, bazen de hayaldekileri anlamlandırma bulunmaktadır.³⁶ Dolayısıyla tasvir ile kişinin ruh hali ve bakış açısı da bir nebze de olsa ortaya çıkmaktadır. Bu durum kişinin davranışlarından ve duruşundan yola çıkarak rahatlıkla yapılabilmektedir.

Kaliteli bir tasvir nesnelere ilk anda farkedilmeyeni de ince detaylarına kadar aktarır. Eşyanın kişilerde uyandırdığı duyguyu aktarır, kişinin eşya ile olan alakasını bir düzen içerisinde muhatabına ulaştırır.³⁷ Bundan dolayıdır ki iyi bir tasvir eşyaya ve olaya vakıf olmayı gerektirir. Anlatılacakları çok iyi bilmeyi ve lisanı yönetebilmeyi gerektirir. Bunun neticesinde de tasvirde, tasviri yapanın etkisi görülür.

Bakıllani (ö.403), Kur’an’ın anlaşılmasında kullanılan yöntemlerden biri olan tasvirde beşeri özelliklerin etkili olduğunu söyler. Bazen bir tasvirde fazla olan cümlelerin bulunabileceğini, bazen de tasvirde durumun olduğu gibi anlatıldığını söyler. Bazı ifadelerin de tasvir edileni anlatmakta yetersiz cümlelere sahip olduğunu açıklar. İşte buradaki yöntem gibi Kur’an’da bazen tasviri yapılan şey fazlalıklarla ifade edilebilmektedir.³⁸

Seyyid Kutub, tasvir uslubunun Kur’ân’ı anlamada ve yorumlamada son derece önemli bir yere sahip olduğunu ve “Kur’ân’da Edebi Tasvir” adlı eserinin bu

³⁵Hüseyin Elmalı, “Tasvir”, *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40:135.

³⁶ Seyyid Kutub, *Kur’an’da Edebi Tasvir*, çev. Kamil M. Çetiner, (İstanbul: Beka Yayınları, 2017), s. 54.

³⁷ Elmalı, “Tasvir”, 40:135.

³⁸ Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el Basrî el-Bakıllânî, *İ’câzü’l-Kur’ân*, nşr. Seyyid Ahmed Şakır (Mısır:1997), s. 295-297.

alanla ilgilenenlerin dikkatini çektiğini söylemekte ve böyle bir duruma öncülük etmenin sevincini yaşadığını eseri aracılığıyla ifade etmektedir.³⁹

5.6.1. Kur'ân'da Tasvir

Kur'ân eşsiz bir kitaptır. Anlatımı, dizilişi, ifadedeki güzelliğiyle muhataplarını kendisine hayran bırakmaktadır. Dili kullanmadaki yöntemi, kelimeler ile mana arasındaki bütünlüğü her kesimden insanın ilgisini çekmektedir.⁴⁰

Tasvir, Kur'ân üslubunun en güçlü anlatım aracıdır. Tasvir ile insan tipleri, olaylar, yaşananlar etkili bir üslupla anlatılmakta kişiler kendilerini olayın içinde bulmaktadır. Manzaralar anlatılırken ya da hâdiseler aktarılırken tasvir üslubundan hareketle olaylar canlılık kazanmaktadır. Yaşanılanların kişiler üzerinde nasıl bir etki bıraktığı, ruhi boyutta olayların kişiler üzerinde hangi boyutlarda hissedildiği tasviri anlatımla yapılmaktadır.⁴¹ Kur'ân'daki tasvir üslubuyla asırlar öncesinde yaşanmış olan bir olayın (Bedir Savaşına katılan Müslümanların tutumu gibi...) canlılığını koruduğu hissedilmekte ve savaşa katılanların hangi düşüncede olduğu, savaşın başlama ve bitişinde duyguların ne derece değiştiği, zihinde geçenler de dâhil sahnelerin kendisini hissettirdiği görülmektedir. Kur'ân'daki tasvir mesajı anlamayı kolaylaştırmada etkilidir.⁴²

Kur'ân-ı Kerîm'in sadece bir karakteri ya da bir kıssayı tasvir etmediğini ifade eden Seyyid Kutub, kıyamet sahnesi, cennet-cehennem, savaşta yenme-yenilme durumu, toplulukların içinde bulunduğu durumlarla ilgili de Kur'ân'da birçok tasvir örneğinin bulunduğu belirtir.⁴³ Bazen ruh hali, tasviri üslupla öyle güzel ifade edilmektedir ki bu i'câzlı söyleyişin ancak Cenâb-ı Hakka ait olduğu gerçeğini göstermektedir. Çünkü bir insana ait olan duyguları bilmek, kişi kendisi ifade etmediği müddetçe zandan öteye geçememektedir. Sürekli değişen bir yapıya sahip olan duyguların tasvir örnekleri Kur'ân'da görülmektedir.

³⁹ Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s. 9.

⁴⁰ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 162-163.

⁴¹ Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s. 54.

⁴² Kur'ân'ı anlamaya yönelik yapılan diğer tefsir çeşitleriyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Emin el-Hûlî, "Tefsir ve Tefsirde Edebî Tefsir Metodu", çev. Mevlüt Güngör, *İslami Araştırmalar*, c.2, S.6, (Ankara 1988), s. 36-41.

⁴³ Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s. 55.

Kur'an'daki anlatımların çok az bir kısmı sessiz tablolar şeklinde sunulmaktadır. Büyük çoğunluğunda hayatın içinden tablolarla sahneler canlandırılmaktadır.

Kur'an'ın tasvirlerinde eşyaya ya da soyut kavramlara insani özellik katarak onu zihne tam yerleştirme görülmektedir.⁴⁴ Şöyle ki:

“Kasem ederim nefeslendiği zaman o sabaha ki!”⁴⁵

İnsana ait olan nefes alma özelliği sabaha verilerek insani bir özellik sabaha atfedilmektedir. Bu Cenâb-ı Hakkın insana verdiği ayrı bir nimettir. İnsan da bazen nesnelere veya insan dışındaki varlıklara, insanî özelliklere sahipmiş gibi davranabilmektedir. İnsanoğlunun eşya ile daha çok meşgul olup ona önem vermesinden ya da çevresindeki her şeyle irtibat halinde olduğunu bilip –cansız ve akılsız olsa bile- içindeki merhamet duygusunu dışarıya hissettirme isteğinden kaynaklanabilmektedir.

Seyyid Kutub, Kur'an'ın tasvirinin kendi başına kelimelerle muhteşem bir şekilde ifade edildiğini belirtir. Onun görüşüne göre bir ressam görüşünü ifade ederken ya da bir görüntüyü resmederken renkleri, boyaları, fırçayı kullanmakta; ama yine de bazen meramını tam olarak anlatamamaktadır. Ancak Kur'an-ı Kerim sadece kelimelerle anlatılanları zihinde canlı bir şekilde sunmaktadır:

“Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sımsıkı yapışın, parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız.”⁴⁶ Cenab-ı Hak, شَفَا حُفْرَةَ مِنْهَا “Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken” ifadesiyle durumu çok kötü olup batmakta olan bir toplumun kurtarıldığını anlatıyor. Anlatımdaki üstünlük

⁴⁴Kutub, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, s. 105,106.

⁴⁵ Tekvîr 81/18.

⁴⁶ Âl-i İmrân 3/103.

ile bir ressamın tablo ile anlatılacakların daha fazlasını kelimeler anlatmaktadır.⁴⁷ Kur'ân sadece toplumların durumunu değil bir olayı anlatmak için insan tiplerini açıklamak için cennet ve cehennem hakkında bilgi vermek gibi daha birçok konuda tasvir yöntemini kullanmaktadır.⁴⁸ Dehşet verici durumları açıklamada, hisleri açığa çıkarmada, kişilerin birbirlerine karşı düşündüklerini anlatmakta ve kıyamet sahneleriyle ilgili bilgi sunmaktadır.⁴⁹

Eğer Kur'ân'ın anlattıklarını bir yere yerleştiremez ve ona göre yaşantımıza yön vermezsek, mücadelemizi Kur'ân'ın anlattığı hayata göre düzenlemez ve Kur'ân'ın ifade ettiklerini canlı bir şekilde kendi yaşantımıza koymazsak Kur'ân'la aramıza derin bir mesafe girmiş olur.⁵⁰ Bundan dolayıdır ki Kur'ân'da anlatılanlar, hem hayatımızdaki somut kavramlarla ifade edilmekte hem de iç âlemimizde hissiyatımıza dokunmaktadır.

Çalışmamızda gerekli olan kavramları açıklamak, amacımıza ulaşmamızı kolaylaştırır fikrinden hareketle ihtiyaç duyacağımız kavramlar hakkında bilgi vermeye çalıştık. Bu durum hem konu içerisinde detaylı bilgiye ihtiyaç duyulmasını engellemekte hem de konular hakkında ön bilgi sunmaktadır. Bu amaçla kavramları konumuzun baş kısmına ekledik.

---

⁴⁷ Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s. 68.

⁴⁸ Cennet ve Cehennem tasvir örnekleriyle ilgili detaylı bilgi için bkz., Hüseyin Yıldırım, *Kur'an'da Cennet ve Cehennem Tasvirleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 1999.

⁴⁹ Kıyamet Sahneleriyle İlgili Detaylı Bilgi İçin Bkz. Seyyid Kutub, *Kur'an'da Kıyamet Sahneleri*, Trc. A. Faruk Haznedaroğlu, İstanbul, 2011.

⁵⁰ Seyyid Kutub, *Fî Zılâl-il Kur'ân*, çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu, Lütfullah Bender (İstanbul: Dünya Yayınları, 1991), c.2, s. 9.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENFÂL SÛRESİ VE BEDİR GAZVESİNİN TASVİRİ

1.2. Enfâl Sûresinde Bedir Gazvesi

1.2.1. Sûre'nin Önceki ve Sonraki Sûrelerle Bağlantısı

Enfâl sûresi Kur'ân-ı Kerim'de Araf sûresinden sonra gelir ve Kur'ân'ın sekizinci sûresi olarak yer alır. Âl-i İmrân sûresinden önce Bakara sûresinden sonra nazil olmuştur.

Ahmed b. İbrahim b. Ez-Zübeyr el-Gırnâtî, *el-Burhân fî Tenâsübî Süveri'l-Kur'ân* adlı eserinde Rasulullah'ın Enfâl sûresi ile Tevbe sûresinin arasını besmele ile ayırmadığını ve bizim de ayırmamız gerektiğini aktarır.⁵¹ Her iki sûre de savaştan ve savaşın kurallarından bahsetmektedir. Tevbe sûresi, temelde Tebük seferinden bahseder, Enfâl sûresi de konuyu Bedir savaşı üzerinden temellendirir.⁵² Bedir Savaşı bir bakıma Müslümanların güçlü olduklarını kanıtlayan ve hâkimiyetin Allah'ın istemesi dâhilinde yön değiştirdiğini ortaya koyan bir savaştır ve bu Müslümanların dış güçlerle yaptığı ilk savaştır ve Enfâl sûresinde birçok detayı anlatılmaktadır. Enfâl sûresi ile konu benzerliği olan Tevbe sûresinde anlatılan Tebük Gazvesi ise ileri bir zaman diliminde yapılmış olup bir bakıma inanç bakımından ayıklamanın yapıldığı görülmektedir.

1.2.2. Sûre'nin Genel Muhtevası

Enfâl sûresi, Kur'ân-ı Kerim'in sekizinci sûresidir ve âyet sayısı yetmiş beştir. Sûre, adını birinci âyette geçen enfâl kelimesinden gelir. Enfâl kelimesi, sözlükte ganimetler anlamına gelir ve nefl kelimesinin çoğuludur.⁵³ Mücahid, tefsirinde aktarımda bulunurken ayette geçen Enfâlden kastedilenin ganimetler olduğunu bildirir.⁵⁴ Zemahşeri ise *el-Keşşâf* adlı eserinde neflin ganimet olduğunu

⁵¹ Şeyh Ebu Cafer (Ahmed b. İbrahim b. Ez-Zübeyr el-Gırnâtî), *el-Burhân fî Tenâsübî Süveri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Şeybanî, Fas, 1990, s. 220.

⁵² Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani v. dğr. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), c. 2, s. 202.

⁵³ Muhammed Ali es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, Kahire, I. Baskı, 1997, c. 1, s. 457

⁵⁴ Ebu Haccac Mücahid b. Cebr el-Mekki el- Kurşî el-Mahzuni, *Tefsir-i Mücahid*, thk. Dr. Muhammed Abdusselam Ebu Nil, Mısır, 1989, s. 351

belirterek onun Allah'tan bir lütuf ve ikramiye şeklinde olduğunu aktarır.⁵⁵ Beyzavi ise Enfâl kelimesinin ganimet ve fazlalık anlamında kullanıldığını aktararak ganimetin Allah tarafından kullara hibe edildiğini bildirir.⁵⁶ Ebu'l Fadl da *Lisanu'l A'rab* adlı eserinde nefl kelimesinin neffele şeklinde fe harfinin harekeli olarak da okunabileceğini söyleyerek ganimet ve hibe edilen anlamında olduğunu aktarır.⁵⁷ Bütün bu aktarımlar bize enfalin sonradan verilen ve bağışlanan anlamında olduğunu göstermektedir.

Âlimlerden bazısına göre ise enfâl genel olarak ganimetler anlamına gelmez; ganimetlerden Allah ve Peygamber hakkı olarak ayrılması gereken beşte birlik hazine payı için (humus) kullanılır.⁵⁸

Elmalılı, enfâl kelimesini açıklarken nefel'in çoğulu olduğunu ve bu kelimenin de aslı itibariyle nefil ve nafil, anlamında olup öz olana sonradan eklenen fazlalık olduğunu söyler. Farz olan ibadetlere eklenen fazlalıklara, fazla olan anlamında nafil denildiği gibi Allah yolunda mücadele etmede aslolan ahirete bırakılan sevap olduğu gibi bu dünyada karşılık olarak istenilen ganimete de "nefel" denilmektedir. Bunun dışında savaşta yiğitçe harbetmiş olana ganimet payı dışında fazladan verilen mallara da nefel denilmektedir. Üçüncü olarak enfâlden murad umum manada ganimet değil, humus (Allah ve Rasulü için ayrılması gereken beşte birlik hazine payı)tur. Dördüncü olarak denilmiştir ki enfâl müşriklerden herhangi bir savaş olmadan Müslümanların eline geçen feydir.⁵⁹

Enfâl sûresi, Medine'de nazil olmuştur. Ancak Kurtubi'nin tefsirinde İbn Abbas'ın yedi âyet dışındaki âyetlerin Medine'de nazil olduğunu aktardığı rivayet edilmektedir.⁶⁰ Zemâhşeri ise otuz- otuz altı âyet aralığının Mekke'de geri kalan

⁵⁵ Ebü'l Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmi ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf 'an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil Fi Vücûhi't-Te'vil* (Beyrut, 1407), c. 2, s. 193.

⁵⁶ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, thk. Muhammed b. Abdurrahman, Beyrut, 1418, c.3, s. 49.

⁵⁷ Ebü'l -Fazl b. Manzur b. Mükerrrem Cemaledin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari er-Rüveyf el-İfriki el-Mısri, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, 1414, c.11, s.670.

⁵⁸ Emin Işık, "Enfâl", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), c.13, s.236.

⁵⁹ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1979, c. 4, s 2365.

⁶⁰ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekir b. Ferh el-Ensari el-Hazreci Şemseddin el-Kurtubi, *Cami'ul Ahkamu'l Kur'an* (Tefsir'ul Kurtubi), thk. Ahmet el-Berduni, İbrahim Etfiş, Kahire, III. Baskı, c.7, s. 360.

âyetlerin ise Medine’de indiğini aktarmaktadır.⁶¹ Bedir Gazvesinden sonra ganimetlerin taksiminde Müslümanlar arasında ihtilaf meydana gelmiş ve ganimetlerin nasıl bölüştürüleceği muhacirin mi, ensarın mı savaşa katılan herkesin mi olacağı Rasulullah (s.a.v)’a sorulmuştu. Bu durum üzerine Enfâl sûresi nâzil olmuştur. Nüzul sebebi ile ilgili bazı farklı görüşler varsa da esas kabul göreni Bedir Savaşında ve ganimet mevzusu hakkında indirildiği konusunda görüş birliği mevcuttur.⁶²

Enfâl sûresi, Bedir Savaşı’nda inip hem o anda yapılan savaşa ilgili hem de savaşların genel hukukuyla ilgili hükümleri içermektedir. Bu sebepten dolayı sûreye Enfâl isminin yanında Bedir ismi de verilmektedir. Ancak yaygın olan ismi Enfâl’dir.⁶³ Hüseyin en-Nisaburi, *İ‘cazu’l- Beyan an Me’ani’l Kur’an* adlı tefsirinde Ubade b. Samit’ten şöyle aktarmaktadır: “Biz Bedir günü ganimetler konusunda anlaşmazlığa düştük ve bu konuda ahlakımız kötüleşti. Allah Teâla ganimetlerin taksimini Allah ve Resulüne bırakarak onu elimizden aldı.”⁶⁴

Sûre, hicri ikinci yılda indirilmiştir. Ancak bazı âyetlerin bilhassa son bölümünün sonraki zamanda indiği düşünülmektedir.⁶⁵

Sûrenin son âyetlerinde anlatılanlardan hareketle – Müslümanlar ile aralarında anlaşma bulunan kâfirlerden söz edilmesi- bu âyetlerin Mekke’nin fethedildiği dönemde indiği fikrine götürmektedir.⁶⁶

Enfâl sûresinde, Bedir Savaşı’nın Müslümanlar ve kâfirler üzerindeki etkisi anlatılmakta ve Hz. Peygamber’in emrine uymanın zorunlu olduğu belirtilmektedir. Söz konusu İslam toplumunu tehlikeden korumak olunca şahsi isteklerin arka plana atılması gerektiği bildirilmektedir. Bilhassa dini yaymak için her türlü fedakârlığın

⁶¹ Zemahşerî, *el-Keşşaf ‘an Hakâ’iki Gavâmizi’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-EkâvîL Fi Vücûhi’t-Te’vîl*, c. 2, s. 193.

⁶² Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 4, s. 2365.

⁶³ Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), c. 2, s. 659.

⁶⁴ Mahmud b. Ebi’l Hüseyin en-Nisaburi Ebu’l Kasım, *İ‘cazu’l- Beyan an Me’ani’l Kur’an*, thk. Dr. Hanîf b. Hasan el-Kasîmi, Beyrut, 1415,

⁶⁵ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), c.1, s. 317.

⁶⁶ Işık, “Enfâl”, c. 13, s. 238.

gerekli olduğu vurgulanmaktadır.⁶⁷ Bu durum bize ganimetlerle ilk defa karşılaşan Müslümanların nasıl bir tutum gösterdiklerini değerlendirmede yardımcı olmaktadır.

Sûrenin asıl anlattığı konu Bedir savaşı ve ganimetler olsa da sûrenin değindiği genel konular şunlardır:

1 - 4. âyetler: Ganimetlerin sorulması ve onların Allah ve Rasulu'ne ait olduğunun belirtilmesi. Müminlerin özelliklerinin anlatılması.

5 - 7. âyetler: Hak olan belli olduktan sonra o konuda inananlardan bazısının Hz. Peygamberle tartışmaya girmesi anlatılmaktadır. İnananlara verilen iki seçenekten (kervan-ordu), müminlerin kuvvetsiz olanı (kervanı) seçmesi.

8 - 12. âyetler: Hakk olanın gerçekleşeceğinin belirtilmesi. İnananların yardım talebine karşılık Allah'ın inayetini göndermesi. (melekler, uyku ve yağmur suyu ile yardım etmesi.)

13 - 16. âyetler: Kâfirlere hazırlanan azaptan bahsedilmektedir. İnananlara savaşla ilgili kuralların belirlenmesi.

17 - 29. âyetler: Savaştaki öldürmenin Allah'a ait olduğu anlatılmaktadır. Kâfirlere savaşın neticesi ile ilgili bilgilendirme yapılmaktadır. Cenab-ı Hak, inananlara tavsiyelerde bulunmaktadır. Şöyle ki: İşitmeyenler gibi olmayın, Allah'a ve Rasülü'ne uyun, herkesi kapsayacak olan fitnedden sakının. Allah'a Rasülü'ne hainlik etmeyin.

30 - 38. âyetler: Kâfirlerin Kitap'a karşı tutumları anlatılmaktadır. Kâfirlerin Mescid-i Haram'a karşı tutumları ve tavaf esnasındaki hareketleri anlatılmaktadır.

39 - 45. âyetler: Müminlerin kâfirlere karşı savaşması gerektiği belirtiliyor. Ganimetlerin taksimi anlatılmaktadır. Allah'ın savaşta yaptığı yardımlar anlatılmaktadır. (İnananlara, düşmanı az gösterme.)

⁶⁷ M. İzzet Derveze, *et-Tefsirü'l Hadîs*, çev. Vahdettin İnce, Mustafa Altınkaya, (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), c. 5, s. 325.

46 - 49. âyetler: Allah ve Rasulü'ne itaat, birlik- beraberliğin önemi. Kâfirlerin yaptıklarından uzak durulması, şeytanın orduyu gördükten sonra kâfirlerden uzaklaşması, münafıkların, kendileriyle savaşanlarla ilgili düşüncelerinin anlatılması.

50 - 61. âyetler: Kâfirlere, yaptıklarına karşılık olarak cehennem azabının hazırlanması. Daha önceki kâfirlerden örnek verilmesi. (Firavun ailesi gibi.) Kâfirlerin özelliklerinin anlatılması. Kâfirlere karşı mücadele edilmesi, onlar savaştığı müddetçe savaşılması emredilmektedir.

62 - 72. âyetler: Allah'ın, Rasulü'ne ve müminlere yeterli olduğu belirtilmektedir. Müminlerin sabırlı olmaları halinde az sayıdaki müminin çok sayıdaki kâfirlere üstün geleceği anlatılmaktadır. Ganimetlerle ilgili bilgilendirme yapılmaktadır. Esirlerle konuşulması, savaşta hainlik yapanların olabileceği anlatılmaktadır. Ensar ve muhacirin tutumları anlatılmakta, mirasla ilgili hüküm belirtilmektedir.

73 - 75. âyetler: Kâfirlerin ve müminlerin özellikleri anlatılmaktadır. Mirasla ilgili bilgilendirme yapılmaktadır.

1.2.3. Bedir Savaşı

Enfâl sûresi konusu itibariyle genel olarak Bedir Savaşı'nı kapsadığından sûreyi ve sûrede yapılan tasvirleri daha anlaşılır kılmak için Bedir Savaşı'nı kısaca aktarmak faydalı olacaktır.

İbn Hişâm, İbn İshak'tan şöyle aktarır: *Rasulullah, içinde Ebu Süfyan, Mahreme b. Nevfel b. Üheyb b. Abdimenaf b. Zühre ile Amr b. As b. Vail b. Hişam'ın da bulunduğu büyük bir kervanın Şam'dan döndüğü haberini aldı. Kervan, Kureyş'e ait ticaret mallarını taşıyordu. Kervanda otuz ya da kırk kişi vardı.*⁶⁸ Kervanda malların ve ticaret ürünlerinin çok olması ve bu malları hakkıyla koruyacak kişi sayısının otuz ya da kırk olması kervanın kendisini muhafaza etmede yetersiz kalacağı fikrini oluşturmaktadır.

⁶⁸ Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Himyerî, *Siret-i İbn Hişam*, Mustafa es-Sekka, İbrahim el-Ebyâri, Abdulhafiz eş-Şelebi, Mısır, 1955, c. 1, s. 606.

İbn İshak'ın aktardığına göre Rasulullah, Ebu Süfyan'ın Şam'dan döndüğünü Müslümanlara haber vermek üzere onları topladı ve şöyle dedi: “*Bu içinde Kureyş'in ticaret mallarının olduğu kervandır. Ona çıkın, belki Allah onu ganimet olarak size bağışlar.*” Bunu duyduktan sonra bir kısmı ağır hareket ederken bir kısmı hızlı bir şekilde savaş hazırlığı yapmaya başladı.⁶⁹ Vâkidî ise sahabenin bu sözü duyduktan sonra Bedir'e çıkmak için birbirleriyle koşuşturmaya başladıklarını aktarır. Hatta Sa'd b. Hayseme'nin Bedir'e çıkmak için babasıyla kura çektiğini söyler. Kura sonucunda Sa'd b. Hayseme Bedir Savaşı'na gidip şehit olurken baba, evde hanımlarla birlikte kalmak zorunda kalır.⁷⁰ Düşman tarafında ise Müslümanların nasıl bir hazırlık yaptığını öğrenmesi için Ebu Süfyan, Damdam b. Amr el-Gıfârî'yi tembihleyerek, Mekke'ye halkı savaşa hazırlamak ve yardım istemek için gönderir.⁷¹

Rasulullah da sahabeyi Bedir'de düşman ordusuna karşı savaşa çağırdı. Böylelikle ticaret mallarını ele geçirebileceklerini söyledi. Hz. Peygamber savaş stratejisi⁷² olarak Medine'den çıkmadan Talha b. Ubeydullah ile Saîd b. Zeyd'i Mekkeli müşrikler ve kervan hakkında bilgi toplamaları için görevlendirdi. Her iki sahabe savaşın yapıldığı gün Rasulullah'ın yanına Medine'ye geldiler.⁷³ Müslümanların da müşriklerin de birbirlerinin ne tür hazırlık yaptıklarını öğrenmek için adam tuttukları görülmektedir. Düşmana göre kendilerine şekil vermek de savaşın yöntemlerinden biridir.

Rasulullah üç yüz beş sahabe ile Bedir'e çıktı. Geride sekiz kişi kaldı. Tarih Ramazan ayının on ikisini göstermekteydi. Müslümanların yetmiş devesi vardı.⁷⁴ İbn İshak, Müslümanların develerinin sayısının yetmiş olduğunu ancak bu sayının Müslümanların ihtiyacını karşılamadığını aktarır. Rasulullah'ın Ali b. Ebi Talip ve Mersed b. Ğanevi ile bir deveye nöbetleşe bindiklerini bildirir. Aynı şekilde diğer

⁶⁹ Abdülmelik b. Hişâm, *Siret-i İbn Hişâm*, c. 1, s. 607.

⁷⁰ Muhammed b. Ömer b. Vâkid el-Eslemî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, Beyrut, 1989, c.1, s. 20,21.

⁷¹ Abdülmelik b. Hişâm, *Siret-i İbn Hişâm*, c. 1, s. 607.

⁷² Hz. Peygamber'in savaşla ilgili tutumlarına yönelik detaylı bilgi almak için bkz. Mustafa Ağırman, Hz. Peygamber'in Savaş Stratejisi, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniv. Sos. Bil. Enst. Erzurum 1992.

⁷³ Vâkidî el-Eslemî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, c.1, s. 20.

⁷⁴ Vâkidî el-Eslemî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, c.1, s. 23,24.

Müslümanların da nöbetleşe deveye bindiklerini aktarır.⁷⁵ Nöbetleşe binmek yolun bir kısmını yürümek anlamına geldiğinden Müslümanların savaş alanına yorgun geldikleri ortaya çıkmaktadır.

Kureyşliler kervana dâhil olduklarında müşriklerin bin devesi vardı. Mekkeliler bütün kıymetli eşyalarını yanlarına alıp yola çıkmıştı. Ayrıca güçlü bir orduyla hazırlıklarını tamamlamış vaziyetteydi.⁷⁶ Müşriklerin ve Müslümanların durumu orantısız bir güç dağılımının olduğunu göstermektedir.

İki ordunun durumu göz önünde bulundurulduğunda bir tarafta Medine'nin tek başına gücünün yetmeyeceği Kureyş ordusu vardı. Mekke halkı güçlü bir ekonomiye sahipti ve ordu yeterince donanımlıydı. Diğer tarafta Müslümanlar sayı, donanım ve teçhizat bakımından müşrikleri yenebilecek durumda değildi. Ancak Yüce Allah, Enfâl Sûresinde (9-12.) âyetleriyle Müslümanların yardım talebine verilen cevabı tasvir etmektedir.⁷⁷

Kur'ân'ın ifadesiyle iki ordunun Bedir'de konumları şöyledir:

“Hatırlayın ki, (Bedir Savaşında) siz vâdinin yakın kenarında (Medine tarafında) idiniz. Kervan da sizden daha aşağıda (deniz sahilinde) idi. Eğer (savaş için) sözleşmiş olsaydınız, sözleştiğiniz vakit hususunda ihtilafa düşerdiniz. Fakat Allah, gerekli olan emri yerine getirmesi, helak olanın açık bir delille (gözüyle gördükten sonra) helak olması, yaşayanın da açık bir şekilde yaşaması için (böyle yaptı). Çünkü Allah hakkıyla işitendir, bilendir.”⁷⁸

Hız. Peygamber, Ramazan'ın on ikisinde Medine'den çıktı, on yedisinde de iki ordu Bedir'de karşılaştı. Ordunun karşılaşmasıyla düşman ordusunun hem teçhizat olarak hem de sayı olarak daha fazla olduklarını gören Efendimiz ellerini kaldırarak şöyle dua etti: *“Allah'ım! İşte Kureyşliler savaş teçhizatlarıyla övünüyorlar, senin Rasulülü'nün yalancı olduğunu ispatlamaya gelmişler. Allah'ım!*

⁷⁵ Abdülmelik b. Hişâm, *Siret-i İbn Hişâm*, c. 1, s. 613.

⁷⁶ Vâkidî el-Eslemî, *Kitâbü'l-Meğâzî* c.1, s. 28.

⁷⁷ İsmail Aka, Ali Alpaslan v. Dğr. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul, 1989, s. 447,448.

⁷⁸ Enfâl 8/42.

Bana vahyettiğın yardımı gönder. Allah'ım! Eğer Sen'in kullarından oluşan bu küçük ordu helâk olursa, o zaman yeryüzünde Sana ibadet edecek kimse kalmayacak"⁷⁹ İbn İshak, Rasulullah'ın bu duayı yaptığı esnada yanında Hz. Ebubekir'in bulunduğunu ve kendisine "Ya Rasulallah, Rabbin sana vadettiği şeyi yerine getirecektir." dediğini aktarır. Devamında Allah Rasülü'nün Hz. Ebubekir'e Cebrail'in yardım getirdiği müjdesini haber verir.⁸⁰ Çaresizliğini samimiyetiyle duasına döken bir peygamber ve akabinde Cebrail'in yardım getirmesi de Müslümanlar açısından büyük bir nimettir.

Mekkeli müşriklerin başında bulunan Ebu Cehil, Bedir Savaşı sonunda öldürüldü. Rasulullah ölümler arasında onun cesedinin aranmasını istedi.⁸¹ Kuvvetle muhtemeldir ki Ebu Cehil'in öldürülmesi müşriklerin cephesinde büyük bir hayal kırıklığının oluşmasına sebep olmuştur.

Ensar, Mekkeli müşriklerle savaşıyordu ve bunlar tanımadığı insanlardı; ancak muhacir akrabaları olan dayı, amca ve hatta babasının da içinde bulunduğu Mekkeli müşriklerle savaşıyordu. Muhacir için ağır bir imtihandı. Bu durum içinde savaşın hakkını vermek güçlü bir imana sahip olmayı gerektirirdi.⁸² Arada akrabalık bağının bulunduğu kişilerle mücadele etmek, mücadeleyi olduğundan zorlu kılar. Akrabalığın yanında güçlü bir muhabbet de söz konusuysa mücadelenin hakkını vermek iman kalpte sebat etmiş olmasını gerektirir. Bundan dolayıdır ki Bedir, muhaciri bir kat daha zorlamıştır.

İbn İshak, Yahya b. Abbad b. Abdullah b. Zübeyr'in babasından şöyle anlatır: "Kureyş halkı ölümlerine ağlamaya başladı. Sonra da kendi aralarında ağlamamaları gerektiğini söylediler. Muhammed ve arkadaşlarına sizin ağladığınız iletilirse bu onları sevindirir."⁸³ Kureyş, savaştan sonra Müslümanlara karşı had safhada bir öfkeye sahip oldu. Kendi ölümlerine ağlamayı, acısını dışarıya vurmayı, acziyet olarak

⁷⁹ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, c. 2, s. 148.

⁸⁰ Abdülmelik b. Hişâm, *Siret-i İbn Hişâm*, 1955, c. 1, s. 613.

⁸¹ Abdülmelik b. Hişâm, *Siret-i İbn Hişâm*, c. 1, s. 634

⁸² Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, c. 2, s. 150.

⁸³ Abdülmelik b. Hişâm, *Siret-i İbn Hişâm*, c. 1, s. 646.

düşündüğü için bunun yayılması ihtimalini aklına getirdiğinde acısını tam yaşayamadı.

1.3. Tasvirler

Sûre savaş alanında meydana gelen sahneleri olduğu kadar savaştan önce, savaş anında ve savaş sonrasında ruhsal hareketlere ilişkin sahneleri de içermektedir. Bunlar son derece canlı sahnelerdir. Zihinlerde savaşın nasıl meydana geldiğini, savaştaki insan tiplerini ve savaşın özelliklerini yeniden canlandırmaktadır. Kur'ân-ı okuyan birisi tüm bunları görür gibi oluyor. Olayları yaşarcasına derinden etkileniyor.⁸⁴ İşte bunun içindir ki bazen yaşanmış bir şeyin anlatılması kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Kimi aktarıırken olduğu gibi aktarmakta, kimi duygularını da işin içine katmakta kimi de olaylardaki kişilerin duygularını yansıttığı kadarıyla anlatıma vakıf olmaktadır. Ancak Kur'an-ı Kerim'de anlatılan her konu olaylara her yönüyle gücü yeten tarafından aktarıldığından hem kişiler canlı bir üslupla tahlil edilmekte, hem olaylar şu an yaşanıyor gibi sahnelenmektedir. Bu da anlatılanların zihinde kalıcı bir iz bırakmasını kolaylaştırmaktadır.

1.3.1. Müminlerin Huzursuzlukları

Müslümanlar değerli malların ele geçirildiği Bedir Savaşı sonrasında bu malın nasıl bölüştürüleceği konusunda bir tatsızlık yaşamaya başladı. İçlerindeki huzursuzluk devam edince bunu dışarıya yansıttılar. Ganimetlerin nasıl dağıtılacağını Allah Rasulüne sorarak âyetin ifadesiyle şöyle dediler:

*“Sana savaş ganimetlerinden sorarlar; de ki: “Ganimetler, Allah'ın ve Rasulü'nüündür. Siz (gerçekten) inanan insanlar iseniz, Allah'tan korkun, aranızı düzeltin, Allah'a ve Rasulü'ne itaat edin.”*⁸⁵

Savaşta elde edilen malların taksimi konusunda Hz. Peygamber'e ne yapılacağı soruluyor. Âyetteki cevap ile ganimetlerin Allah ve Rasulü'ne ait olduğu belirtiliyor. Ve imanlarında samimi olanların emre itaat edecekleri belirtiliyor.⁸⁶

⁸⁴ Kutub, *Fî Zılâl-il Kur'ân*, c. 5, s. 32.

⁸⁵ Enfâl 8/1.

⁸⁶ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadîs*, c. 5, s. 327.

İbn Kesir, ganimetlerin sorulduğu Enfâl sûresinin ilk âyeti ile ilgili Buhari'nin "*Enfâl, ganimettir.*" rivâyetini aktarır. Ayrıca İbn Abbas'ın, kendisine Enfâl sûresi sorulduğunda bunun Bedir Savaşında nazil olduğunu söyleyerek cevapladığını rivayet eder. İbn Kesir, İbn Abbas'ın nefl ile ilgili şöyle yorum yaptığını söyler: "*Ganimetin taksimini yapan kişinin malları bölüştürdükten sonra geriye kalkan mallardan verdiği değerli eşyalar için kullanılır. İbn Cerir, "Diğerlerinin enfâlden kastettikleri şeyin seriyyeler için olduğunu" söyler. Haris, Abdulaziz'den o da Ali b. Salih'ten " 'Enfâl'den soruyorlar' dan kastedilen seriyyelerdir". Yani seriyyelere ganimetten kendi payları verildikten sonra fazladan eklenen için enfâl denilmektedir.*"⁸⁷

İbn Kesir, İmam Ahmed'ten şöyle aktarıyor: "*Bedir savaşında kardeşim Umeyr öldürüldü ve ben Said İbn As'ı öldürüp onun 'Zu'l-Ketife' olarak anılan kılıcını almıştım. Kılıcı, Hz. Peygamber'e getirdim. Hz. Peygamber bana onu ganimetlerin toplandığı yere bırakmamı söyledi. Döndüm, ama içimde kardeşimin öldürülmüş olması ve Said İbn As'tan almış olduğum kılıcın benden alınmasına dair sadece Allah'ın bildiği duygular vardı. O sırada Enfâl sûresi nazil oldu ve Allah'ın Rasulu gidip kılıcımı almamı söyledi.*"⁸⁸

Mücirüddin b. Muhammed el'Uleymi, *Fethu'r- Rahman fi Tefsiri'l-Kurân* adlı tefsirinde âyeti şöyle tefsir etmektedir: "Hz. Peygamber, Bedir günü savaşa çıkıp düşmanla karşılaştığında onunla beraber savaşa çıkanlar kendi aralarında üç gruba ayrıldılar. Bir grup Rasullullahla beraber kaldı, O'nu korudu ve O'na arkadaşlık etti. Bir grup düşman askerlerini kuşattı. Bir grup da düşmanı takip etti. Savaş bittikten sonra herkes toplandı ve ganimetten istedi. Savaş gerçekleşmeden önce de Rasullullah '*Kim birini öldürürse ona falan eşya vardır, kim birini esir alırsa ona falan şey vardır.*' dedi. Bunu duyan gençler meydana koşular, yaşlılar yerlerinde kaldılar.

⁸⁷ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil B. Ömer Ed-Dımeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Muhammed İbrahim el-Bina, Muhammed Ahmed A'sur, Abdulaziz Ğanim, (İstanbul: Dârü'l Kahraman, 1985), c. 3, s. 545-546.

⁸⁸ İbn Kesîr, , *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 3, s. 547.

Ancak savaş bittikten ve düşman sıkıntısı ortadan kalktıktan sonra gençler ve yaşlılar toplanarak ganimetten istediler.”⁸⁹ Savaş öncesi va’dedilene almak istediler.

Mevdudi söz konusu âyetle ilgili Bedir savaşından sonra Müslümanlar arasında ganimetlerin taksimi ile ilgili bir tartışma çıktığını ve Allah Teâla’nın bunu Müslümanların lehine kullanarak barış ve savaşla ilgili sorunların çözümü için gerekli ilkeleri koyduğunu söyler.⁹⁰ Bu durum bizde Yüce Allah’ın savaşlarla ilgili kuralları koymak için savaş ortamının çıkmasını ve bir gerginliğin yaşanması anında hükmün ortaya konmasını istediği fikrini oluşturmaktadır. Ki böylelikle olay içinde hükümleri sıcağı sıcağına uygulamak daha kolay olmaktadır.

O dönemde sahabe, islamiyetten önceki geleneklerinden kalma olan ‘*savaştta herkes kendi elde ettiğinin sahibidir*’, düşüncesinin etkisindeydi. Bedir savaşında Müslümanlar İslam adı altında ilk defa savaşıyorlardı. Savaşın kuralları ilk defa açıklanıyor ve sahabe ganimetler konusunda söz sahibi olduğunu düşünüyordu. Söz konusu sûre böyle bir ortamda indi ve sûreye tartışma konusu olan ganimetlerle ilgili konuyla giriş yapıldı. “*Sana ganimetlerden soruyorlar?*” sorusunda kullanılan kelime “savaş ganimetleri” anlamında olan غنائم değil “Lütuf ve nimet” anlamında olan انفال’dır. Aslında enfâl kelimesinin kullanılması bile kendi başına soruya cevap vermektedir. Çünkü enfâl kişinin hakkından fazlasını alması anlamındadır. Ganimetlerle ilgili ortaya konan kurallar, büyük bir değişimi beraberinde getirdi. Savaşın maddi bir şeyler elde etmek amacıyla yapılmadığını ancak ahlak kurallarını düzenlemek ve dini hükümleri yaymak için yapıldığı gerçeğini ortaya koydu.⁹¹

Enfâl sûresinin baş kısmıyla ilgili olarak İbn Kesir ve Mevdudi’nin bu bilgilendirmelerine karşılık Elmalılı Hamdi Yazır şöyle açıklamaktadır: “يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ” “*Sana enfâlden soruyorlar*” “enfâli soruyorlar” ifadesi yer almaktadır. “عَنِ الْأَنْفَالِ” denilmesi Enfâli istiyorlar anlamına gelmez. İlk defa karşılaştıkları bu Enfâl hakkındaki dini hükmü soruyorlar, onu ne yapmalarını gerektiğini, nasıl değerlendireceklerini soruyorlar. Yoksa Enfâlden bize ver diye bir şey söylemiyorlar.

⁸⁹ Mücîrüdî b. Muhammed el’Uleymi, *Fethu’r- Rahman fî Tefsiri’l-Kurân*, thk. Nureddin Talib, Darun Nevadir, 2009, c.3, s. 86.

⁹⁰ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, c. 2, s. 151.

⁹¹ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, c. 2, s. 151-152.

Ardından gelen cevapla zaten durum açıklığa kavuşmaktadır. “De ki enfâl, Allah ve Rasulünüdür”, yani bu konudaki hüküm Allah ve Rasulü’ne aittir. Siz bunu duyduktan sonra Allah’a karşı karşı gelmekten sakının. Ayrıca bu konuda anlaşmazlığa düşenlere karşı *بَيْنَكُمْ ذَاتٌ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ* ifadesinden hareketle “aranızı düzeltin”. Tartışmaya sebep olabilecek durumlarda (bilhassa ganimet konusunda) aranızı düzeltin.⁹²

Söz konusu rivayetlere baktığımızda sahabenin sorduğu her iki durum da olabilir. Çünkü savaş başlamadan önce Rasulullah ashabını topladığında müşriklerle savaşmalarını ve onlardan alınacak malları almak isteyeceklerini söylemişti. İlk defa karşılaştıkları ganimeti ne yapacaklarını bilemeyip sorma da olabilir, elde edilen mallardan kendilerine verilmesini isteme de olabilir.

İbn Kesîr’in İmam Ahmet’ten aktararak Ebi Umame’den rivâyet ettiği bilgiye göre Ebu Umame Bedir zamanında ganimetlerle ilgili oluşan huzursuzluktan dolayı *وَسَاءَتْ فِيهِ اخْلَاقُنَا* ifadesini kullanmaktadır. Yani ganimetler konusunda ahlakımız bozuldu, kötüleşti gibi bir mana ortaya çıkmaktadır. Sahabe kendi âleminde ilk defa ganimet mefhumuyla karşılaştı ve bu konuda hem kendi iç dünyasında hem de savaş arkadaşlarına karşı farklı duygulara sahip olabildi. Bu durumun düzeltilmesi için Cenab-ı Hak, Enfâl sûresinin ilk âyetinde *فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ* buyurmaktadır.⁹³

İnsan, Bedir savaşına yönelik Müslümanların yaptığı ciddi bir savaş durumuna şahit olmakla beraber sahabenin ganimetle ilgili rivayetlerini duyunca farklı bir âleme gidiyor. Savaşa katılanların büyük bir fedakârlık göstermesine ve İslamiyetle yeni tanışmış olmasına rağmen malların bölüşümü konusunda inançlarını geride bırakıp dünya nimetine meylettikleri görülmektedir. Nitekim Mekke’den gelenlere her türlü yardımı gösteren ensarla ilgili Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:⁹⁴

“ Kendilerine hicret edip gelenleri severler; onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile,

⁹² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 4, s. 2366-2367.

⁹³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, c. 3, s. 550.

⁹⁴ Kutub, *Fî Zılâl-il Kur’ân*, c. 5, s. 34-40.

onları kendilerine tercih ederler...”⁹⁵ Söz konusu âyet de bize göstermektedir ki sahabe kendisi ihtiyaç halinde bulunduğunda bile kardeşini kendine tercih etmektedir. Ancak Bedir Savaşı’nda elde edilen ganimetlerin paylaşımında farklı bir isteğin oluştuğu izlenimi uyanmaktadır.

Cenab-ı Hakk insanı dünya malını istemekten tümünden soyutlamıyor. Müslümanlara takva sayesinde Allah’ın rızasını elde etmenin mümkün olduğunu söylemektedir. Takva ve emre itaat ile insanların arasındaki huzursuzlukları çözmeye davet ediyor ve aralarını düzeltmelerini emrediyor.⁹⁶

İbn Abbas “*Bu, müminlerin aralarını düzeltmeleri ve Allah’tan korkmaları için yapılan bir uyarıdır.*” demektedir. Mücahid de aynısını aktarmaktadır. Süddi ise *فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ* ile ‘birbirinize sövmeyin’ denildiğini bildirmektedir.⁹⁷

Dünya belirli bazı süreçlerden geçtikten sonra terk edeceğimiz imtihan salonudur. Bu bilinçle hareket edip imtihanı vermeye odaklanmak gerekir. Ancak sahabîlerden bir kısmı ganimetler konusunda umduklarını elde edemeyince farklı davranışlar sergilemeye başladılar. Bu durum da “gerçek ve kâmil müminlerin sahip olmaları gereken nitelikler” konusunda bir gözden geçirmeyi zorunlu kılmaktadır.⁹⁸ Dünya bir uğrak yeridir ve bu bilgi kesindir. Buna rağmen herkeste kalıcı bir dünya sevgisi mevcuttur. Bundan olsa gerek Rasulullah ahabına birçok konuda dünya işlerinde kendilerinden altta olanlara bakmalarını tembihlemektedir.

1.3.2. Savaştan Hoşlanmayan Bir Grup Müminin Mücadele Etmesi

Enfâl sûresi, dünya sevgisinin cazibesini ve isteğini gözler önüne sermekte ayrı bir önem ifade etmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de birçok yerde Cenâb-ı Hakk “*mallarınız ve çocuklarınız sizin için dünya hayatının süsüdür.*”⁹⁹ buyurmaktadır. Bu ifade ile çocuk ve eşyaya karşı oluşabilecek sevgide sınırı korumak gerektiği ve bunların sadece süsten ibaret olduğu belirtilmektedir. Ayrıca “*mallardan ve*

⁹⁵ Haşr 59/9.

⁹⁶ Kutub, *Fî Zılâl-il Kur’ân*, c. 5, s. 34-36.

⁹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, c. 3, s. 550.

⁹⁸ Karaman v.dğr. *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, c. 2, s. 662.

⁹⁹ Kehf 18/46.

canlardan eksiltmekle sizi imtihana tabi tutarız."¹⁰⁰ ifadesi ile Cenâb-ı Hakk mallar ve canlar ile imtihan olabileceğimizi bildirmektedir. Dünya hayatı böyle bir şeydir. Ama yine de insanoğlu bir anlığına dahi olsa daha çok şeye sahip olmak için nefesine uyabilmekte ve gerçek mümin kimliğine yakışmayan davranışlarda bulunabilmektedir. Bu durum, insanoğlu varolduğu günden bu yana böyle devam etmektedir. İnsan daha çok mala sahip olmayı, daha çok mutlu olmakmış gibi görmekte ve gerçek huzur dairesinden uzaklaşabilmektedir. Hoşlanılmayan bir durumla karşılaşmak bazen kişiyi olumsuz davranışlara götürebilmektedir. İşte Enfâl Sûresinin baş tarafında ganimetlerin bölüşümü noktasında aktarmaya çalıştığımız, mallara karşı oluşan istekten dolayı, ganimetlerin taksim edilmesine ilişkin meydana gelen huzursuzluk durumuydu. Hatta aynı sûrede "*Mallarınız ve canlarınız sizin için bir imtihan sebebidir. Allah'ın katında sizin için büyük mükâfat vardır.*"¹⁰¹ âyeti yer almaktadır. Yüce Allah mallar ve çocuklar için *فتنة* ifadesini kullanmaktadır. Savaşa yönelik hoşlanılmayan başka bir durum var ki o da Enfâl Sûresinde şöyle yer almaktadır:

" (Onların bu hali) müminlerden bir grup kesinlikle istemediği halde, Rabbinin seni hak uğruna çıkardığı (zamanki halleri) gibidir. Hak ortaya çıktıktan sonra sanki gözleri göre göre ölüme sürükleniyormuş gibi seninle tartışıyorlardı."¹⁰² Allah'ın gösterdiği yolda kendileri için doğru ve hayırlı şeyler olduğu halde, Müslümanlardan bir kısmı, ganimetlerde olduğu gibi savaşa hususunda da Hz. Peygamber ile tartışıyor ve sanki ölüme gidiyormuşçasına korkuya yaklaşıyorlardı.¹⁰³

Seyyid Kutub, Kur'ân'daki insan tiplerini tasvir ederken "*Hak ortaya çıktıktan sonra sanki gözleri göre göre ölüme sürükleniyormuş gibi seninle tartışıyorlardı.*" âyetinde anlatılan kişilerdeki tutumu, onlarda kibir ve zaafiyetin bulunmasına bağlar. Hak ortaya çıktıktan sonra kibirlerinden dolayı arkasını dönerler, zafiyetten dolayı ise hak olanla yüz yüze gelmek istemezler.¹⁰⁴ Hakkın

¹⁰⁰ Bakara 2/155.

¹⁰¹ Enfâl 8/28.

¹⁰² Enfâl 8/5,6.

¹⁰³ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadîs*, c. 5, s. 332.

¹⁰⁴ Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s. 312.

ortaya çıkması ile beşerin tek bir seçeneği olmalıdır, bu da Allah ve Rasulu'nun gösterdiğinin dışında değildir. Müslümana için başka seçenek yoktur.

Vehbe Zuhayli bu durumu “Hz. Peygamber’in savaş hazırlığı yapması ve kimi endişeli mü’minin de ölüm baygınlığı halini yaşaması” olarak açıklamaktadır.¹⁰⁵

Elmalılı Hamdi Yazır şöyle açıklıyor: Cenab-ı Hak, Hz. Peygamber’i hak ile Medine’den çıkardı. Savaş emri geldiğinde *وَإِنَّ قَرِيْبًا مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ لَكَارِهُونَ* bazı Müslümanlar gönülsüzdü. Savaşmak istemiyorlardı ve bundan dolayı *يُجَادِلُوْنَكَ فِي الْحَقِّ* *بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ* “hakikat ortaya çıktıktan sonra seninle mücadele ediyorlar.” Bunun sebebi ya savaşmayı istemedikleri için ya da savaş için yeterli hazırlık yapmadıkları içindir. Savaş için yeterli sayıya ve binite de sahip olmadıkları için savaşa katılmak istemiyorlardı.¹⁰⁶

İbn Kesir bu âyetle ilgili olarak görüşlerini şöyle aktarıyor: “Hz. Peygamber’in ordusu ile Ebu Süfyanın ordusunun karşılaşması ile ilgili Cenab-ı Hak, Müslümanlar için ikisinden birini (kervan ya da ordu) istemelerini söylüyordu. Müslümanlar kervanı talep ettiler. Çünkü kervan savaşmadan elde edilecekti. Cenab-ı Hak bunu âyette şöyle açıklamaktadır.”¹⁰⁷

*“Siz güçsüz (değersiz) olanın sizin olmasını istiyordunuz. Allah ise hakkı gerçekleştirmek ve kâfirlerin kökünü kesmek istiyordu.”*¹⁰⁸

Bu âyetlerle ilgili rivâyetlere baktığımız zaman hakk ortaya çıkıp da savaşın emri verildiği halde müminlerden bir grubun ya savaş hazırlıklarını tam yapamadıkları için ya da savaşmak istemedikleri için savaşmaya yanaşmadıkları görülmektedir. Nitekim Cenâb-ı Hak âyetinde iki şeyden birini (kervan ya da müşrik grup) elde edeceklerini söylemesine rağmen inananların kolay olanı seçip kervanı elde etmek istedikleri görülmektedir. Hz. Peygamber, savaş stratejisi olarak savaşa katılmadan önce savaş sonunda elde edilecek ganimete dikkatleri çekmekte ve

¹⁰⁵ Vehbe Zuhayli, *Tefsirü'l Veciz*, çev. Hacı İnan, (İstanbul: Dua Yayınları, 2013), c. 2, s. 99.

¹⁰⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 4, s. 2368-2369.

¹⁰⁷ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azim*, c. 3, s. 554-555.

¹⁰⁸ Enfâl 8/7.

sahabenin savaşa katılımını artırmaktadır. Ganimetlerle ilgili verdiği ön bilgi savaşmayı cazibeli hale getirmekte ve savaşa odaklanmayı kolaylaştırmaktadır.¹⁰⁹

Bu durumu Elmalılı Hamdi Yazır şöyle açıklamaktadır:

“Allah size iki tanesinden biri sizindir, dedi. Bu iki taifeden kastedilen “Ebu Süfyân’ın maiyyetinde Amr İbn As’ın ve Amr İbn Hişam’ın dahi içlerinde bulunduğu halde kırk süvari himayesinde Şam’dan büyük bir ticaret ile gelmekte olan Kureyş kervanı” ya da Mekke’den hareket etmiş olan ve kumandalığını Ebu Cehl’in üstlendiği düşman ordusu. Siz “şevketi olmayanı” yani kolaylıkla elde edilecek olan kervanı istiyordunuz. O zaman Cibril nâzil olmuş demişti ki “ Ya Muhammed, Allah Tealâ size iki taifeden birini va’detti; ya ıyr veya nefiyr, yani ya kervan veya Kureyş ordusu.” Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v) yolda ashabıyla istişare edip buyurdu ki “ Ne dersiniz; kavim Mekke’den çıktılar geliyorlar. Binaenaleyh sizce ıyr kervan mı yoksa nefiyr, ordu mu? Hayır dediler, bizce düşmanı karşılamaktan kervanı takip daha iyi.” Buna karşı Rasullullah’ın yüzünde bir değişiklik meydana geldi. Devamında şöyle buyurdu: “ Kervan deniz kenarından geçti gitti, Ebu Cehil ise geliyor.” dedi. Yine “ Ya Resullullah kervana bak, düşmanı bırak” dediler. Rasulu Ekrem öfkeleni. Hz. Ebubekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.) güzel konuşmalar yaptılar. Sonra Sa’d b. Ubade (r.a.) kalktı, dedi ki “Ya Resullullah emrine bak, icra et, vallahi *عدن ابين* ”e gitsen ensardan bir adam arkanda kalmaz.” Sonra Mikdad b. Amr (r.a.) dedi ki “ Ya Rasullallah Allah sana ne emretiyse icra et, ne tarafı arzu edersen biz her halde seninle beraberiz. Biz, Beni İsrâil’in Hz. Musa’ya dediği gibi *اذهب انت و ربك فقتلا انا ههنا قاعدون* ” “*Sen ve Rabbin gidin savaşın. Biz burada oturanlardanız.*” demeyiz ve lakin deriz ki “ Sen Rabbinle git ikiniz onlara harbediniz biz de maiyyetinizde deprenir bir gözümüz bulunduğu müddetçe harbederiz.” Bunun üzerine Rasullullah gülüp “*Bana söyleyin nas bu iki reyden hangisine taraftardır.*” buyurdu ve nastan kastettiği Ensar idi. Zira Ensar, Akabe’de biât ettiğinde “Sen bizim diyarımıza vasıl oluncaya kadar zimmetlerinden beriyyiz, bize geldiğin vakit zimmetlerimizdesin, evlad-ü iyalimizi müdafaa ettiğimiz gibi seni

¹⁰⁹ Ganimetlerin savaşma üzerindeki etkisi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Ali Rıza Ayar, Hüseyin Güneş, “Hz. Peygamber’in Savaş Öncesinde, Zafer Sonrası Elde Edilecek Ganimetler Dikkat Çekmesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, s. 217-220.

de müdafaa ederiz” şeklinde söz vermişlerdi. Sa’d İbn Muaz kalkıp “ Ya Resullallah galiba bizi murad ediyorsun.” dedi, ‘evet’ buyurdular, bunun üzerine “ Biz, sana iman ettik, seni tasdik eyledik ve bize getirdiğinin hakk olduğuna şehadet ettik ve bu babda sana sem’u taât üzere ahidler verdik. Binaenaleyh ya Resulallah ne irade buyurursan icra et, seni hakk ile gönderen Zatı Celile kase ederim ki sen bize şu denizi gösterip dalsan biz de beraber dalarız ve içimizden bir adam tehalüf etmez ve bizimle düşmana karşı gitmeni hoş görmemezlik etmeyiz, biz harbte sebatkâr, çarpışma sırasında sadakat şiarızdır. Umulur ki Allah-u Teâla bizden sana seni karirul’ayn edecek şeyler gösterecektir. Binaenaleyh yürüt bizi Allah’ın bereketine.” Sa’dın konuşmasından sonra Rasulullah “ Haydi yürüyünüz Allah’ın bereketine, size tebşir ederim ki Allah bana iki taifenin birini va’d buyurdu, alimallah ben sanki şimdi o kavmin yıkılacakları yerlere bakıyorum.” Enfâl ile ilgili savaş başlamadan yapılan bu konuşmalar savaştan sonra da gündeme getirilmiştir. Elmalılı “yani siz küçük şeyleri arzu edip dururken Allah sizin hakkınızda yüksek işler arzu ediyordu” diyor. Cenab-ı Hak dini yüceltmek Müslümanları orduya karşı üstün kılmak istiyor ve bunu da Müslümanların eliyle gerçekleştirmek istiyor. Yüce Allah bu istediğini beşeri hiç karıştırmadan da yapabilir; ancak beşerin iradesiyle gerçekleşmesini arzu ediyor.”¹¹⁰

Bedir savaşına yönelik inananların iç dünyasındaki farklı düşünceler, inen âyetlerle anlaşılır hale getirilmiş ve Cenab-ı Hak’ın konuyla ilgili hükmü belirtilmiştir. Hz. Peygamber Medine’den çıkıp savaşa gitmeyi belirttiği halde hak konusunda kendisiyle tartışanlar olmuştur. Üstelik Rabbinden kendisine emir bildirilmiş olmasına rağmen ensar ve muhacirin görüşlerini önemsemiş ve onların savaşa dair düşüncelerini sormuştur. Bir peygamber ki hakk açığa çıkmış olmasına rağmen gaybe iman eden sahabenin fikirlerini öğrenmek istemektedir. Ayrıca savaşmak emriyle ilgili Cenab-ı Hak iki taifeden birini va’d ettiği ve emir ortaya çıktığı halde savaşmaktan çekinenlerin olduğu görülmektedir. Yüce Allah’ın bir şeyi var etmesi “كن ” emrine bağlı olmasına rağmen O, Hak olanı kelimatıyla gerçekleştirmek istemektedir. Bedir, bizlere savaş konusunda ve daha bunun gibi

¹¹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 4, s. 2369-2371.

birçok konuda Allah'ın emri varsa artık mücadeleye edip tartışmaya girmek gerektiğinin örneğini vermektedir.

Bedir Savaşı ve burada elde edilen ganimetlere karşı tutumların anlatıldığı âyetlerde sahabenin sahip olduğu duygular anlatılmakta ve bir bakıma içte olan şeyler âyetlerle açığa çıkmaktadır. Yapılan açıklamalar ile sadece Allah'ın bilebileceği iç âlem dışa yansıtılmaktadır. Ayrıca Allah'ın emrinden sonra yani bir konuda Allah'ın hükmü belli olduktan sonra kula başka seçenek kalmadığı ve tartışmanın fayda vermeyeceği belirtilmektedir. Hem ganimetlerin taksimi Allah ve Rasulu'nun istediği şekilde olmuştur, hem de savaşa girmek konusunda -bir grup inanan hoşlanmasa da- emir gerçekleşmiştir.

Bedir Savaşının sebebi olarak her ne kadar Kureyş kervanını ele geçirme gösterilse bunun gerçek sebep olmadığını savunup farklı bakış açısına sahip olanlar da bulunmaktadır. Buna Enfâl sûresinin yukarıda geçen 5. ve 6. âyetlerini örnek göstermektedirler. Yani Hz. Peygamber, ilahi iradenin tecellisi olarak orduyla karşılaşmak için çıktı; sahabe ise kervanı karşılaşmayı bekliyordu. Bundan dolayı *“Hak ortaya çıktıktan sonra sanki gözleri göre göre ölüme sürükleniyormuş gibi seninle tartışıyorlardı.”*¹¹¹ Yani sahabe durumdan habersizdi, Hz. Peygamber'in savaşmak amacıyla çıktığını yolda öğrenince düşmana hazırlık yapmadığı için Kureyşle karşılaşmayı ölüme gitme olarak düşünmekteydi.¹¹²

Sonuç itibariyle, savaş tam anlamıyla Allah'ın iradesiyle gerçekleşmiştir. Katılmak istemeyenler de katılmış, ganimetler Allah'ın emrettiği şekilde dağıtılmıştır. Kur'an'ın anlatımıyla anlatılanlar zihinde canlılık kazanmakta ve bitmiş olan bir olay sahnelerle gösterime sunulmaktadır.¹¹³

1.3.3. İnananların Savaşta Yardım Talebi ve Cevabı

Savaş durumunu gözümüzün önünde canlandırmaya çalıştığımızda Müslümanların zorluklarla karşı karşıya kaldıkları kanaatine ulaşırız. Karşıda güçlü

¹¹¹ Enfâl 8/6.

¹¹² Bedir Savaşı'nın hangi sebeple yapıldığına dair detaylı bilgi için bkz. İsrail Balcı, “Bedir Savaşıyla İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kur'an, Hadis ve Tarih Verilerine Göre Kritiği”, İstem, S. 13, (2009), s. 86-88.

¹¹³ Kutub, *Fî Zılâl-il Kur'an*, c. 5, s. 50.

bir düşman ordusu bulunmakta Müslümanların cephesinde hem teçhizat olarak hem de sayı olarak bir zayıflık bulunmaktadır. Bir bakıma çaresizliğin hâkim olduğu bu zaman diliminde Müslümanlar savaşta zafer elde etmek için Rablerinden şöyle yardım istediler:

*“Rabbinizden yardım dilediğiniz zamanı hatırlayın, hemen size, ‘Meleklerden peşi peşine gelen binlik kuvvetlerle ben size yardım edeceğim’ diye cevap verdi. Bunu yalnızca size müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Zaten yardım ancak Allah katındadır. Allah, kuşkusuz izzet ve hikmet sahibidir.”*¹¹⁴

Elmalılı, Müslümanların savaşa gidecekleri netleşince şöyle dua etmeye başladıklarını aktarır: *“Rabbimiz düşmana karşı bize yardım et. Sen yardım edenlerin en hayırlısısın.”* Hz. Ömer bu sahne ile ilgili şöyle aktarımda bulunmaktadır: *“Bedir savaşı esnasında Hz. Peygamber Müslümanlara baktı sayıları üç yüz on küsur kişiydi. Düşman ordusuna baktı ve sayılarının çok fazla olduğunu gördü ve bunun üzerine ellerini açarak şöyle dua etti” : “Allah’ım! Bana va’dettiğini yerine getir, Allah’ım eğer şu topluluk helak olursa yeryüzünde Sana ibadet edecek kimse kalmaz.”* Cenabı Hakk bu duaya şöyle cevap verdi: *“ Meleklerden peşi peşine gelen binlik kuvvetlerle ben size yardım edeceğim.”* Yani sizi yardımsız bırakmayacağım, peşpeşe bin melek size yardım edeceğim. Yüce Allah yardımını meleksiz de yapabilirdi; ancak sebepler dairesinde melekler aracılığıyla yardım edeceğini bildirdi. Yardım geldikten sonra sebepler ya da melekler ile olması neticeyi etkilemez. Yani Cenab-ı Hakk inananlar kendilerini güvende hissetsinler ve melekler ile yardım edileceğini bilip huzur içinde savaşa girsinler diye müminlere müjdeyi veriyor. Müminler ümitsizliğe düşüp de gevşeklik göstermesin diye Allah yardım edeceğini ve düşman ordusunun kuvvetine aldanmamalarını söylüyor. Gerçek zafer ve yardım ancak Allah’ın yanındadır.¹¹⁵ İşte bunun için Yüce Allah her şeye hakkıyla güç yetiren ve her şeyi hikmetiyle yaratmaya kudreti bulunan olduğunu ve hikmeti iktiza ettiğinde sebepler olmadan da yarattığını ortaya koymaktadır. Allah isterse olmaz gibi görünenleri oldurandır. Olmaz gibi görünmesi de ancak beşerin nazarı dairesindedir.

¹¹⁴ Enfâl 8/9,10.

¹¹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 4, s. 2373-2374.

Fahreddin Râzi, *Tefsir-i Kebîr*'inde yukardaki rivâyeti aktararak savaşta yardım talebini ifade eden istiğaseyle ilgili iki görüş bildirmektedir: İstiğase'nin Rasulullah (s.a.v)'ın duası ile olduğunu söyler. İbn Abbas, Ömer b. Hattab'tan Hz. Peygamber'in Bedir günü düşman ordusunun sayısını gördükten sonra dua ettiğini, hatta o sırada ridasının düştüğünü söyler. Hz. Ebu Bekir'in ridasını kaldırıp omzuna koyduğunu ve Allah'ın sözünde mutlak sûrette duracağını ve Müslümanların yardımsız kalmayacağını söyler. Diğer görüş ise istiğasenin Müslümanlar tarafından yapılmasıydı. Rasulullah'ı duaya götüren sebep sahabe için de geçerliydi. Hatta sahabenin korkusu daha fazlaydı. Kabul gören görüş ise Hz. Peygamber sesli bir şekilde dua etti, sahabe de duaya âmin dedi.¹¹⁶

İçinde bulunulan korku durumu düşünüldüğünde herkesin yardım çağrısında bulunduğu ve bulunması gerektiği anlaşılmaktadır. Korku ve endişeyi sahabenin daha çok hissetmesi muhtemeldir. Ancak hissedilenin duaya dökülmesi cihetinde Hz. Peygamber'in daha önde olduğu ve duayı açık bir şekilde ellerini açarak yaptığı görülmektedir.

1.4. Allah'ın Yardımının Çeşitleri

Cenab-ı Hak savaş anındaki zorluk sürecinde ensar, muhacir ve Resul-i Ekrem'in duasına mukabil yardımını göndermektedir. Ancak âyetteki ifade yardımın nasıl olduğunu aktarmakta ve inananların ihtiyacını karşılamada etkin bir yöntemin takip edildiğini göstermektedir. Yardım çeşitleri tasvir edilirken meleklerle yardım edildiği, yağmur gönderildiği, düşman ordusunun kalbinin korkuyla kaplandığı, Müslümanların ayaklarının sabit kılındığı belirtilmektedir.

1.4.1. Meleklerle Yardım Edilmesi

Bedir'de sayıları az olan Müslümanlar düşmanı gördüklerinde endişeye kapıldılar ve hemen dua etmeye başladılar. Savaşı kaybetmekten korktular. Hz. Peygamber'in Rabbinden yardım istemesi ve Müslümanların duası neticesinde Cenab-ı Hakk meleklerle yardımcı olacağını belirtti. Ancak bunu belirtirken de peşpeşe anlamındaki “مُرْدِفِينَ” kelimesini kullandı. Yani Müslümanlara yardımsız

¹¹⁶ Fahreddîn er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, (Daru'l Fikr, trs.), c. 5, s. 109-110.

kalmayacakları, bir an bile boşluk bırakmadan meleklerin birbirini takip ederek yardıma gelecekleri belirtildi. Ancak hem “مُرْدِفِينَ” kelimesiyle ilgili hem de meleklerin yardımının mahiyetiyle ilgili farklı yorumlar yapılmaktadır. Şöyle ki:

İbn Kesir, Harun b. Antere'den İbn Abbas'tan rivâyetle “مُرْدِفِينَ” kelimesinin “*pepeşe, birbirini takip eden*” anlamında olduğunu söyler. Avfi, İbn Abbas'ın bu kelimeyi “*imdad*” anlamında kullandığını söyler. Mücahid, Kâri İbn Kesir ve İbn Zeyd'in bu kelimeyi “*imdad*” olarak açıkladığını söyler. Ebu Kudeyne, Kâbûs'tan, o da babasından, o da İbn Abbas'tan şöyle rivâyet etmektedir: “Peşpeşe bin meikle size yardım ederim.” Yani ‘her bir meleğin arkasında bir meikle’ yardım ederim kastedilmektedir. Kabul gören görüş ise Ali b. Ebu Talha'dan onun da İbn Abbas'tan rivâyet ettiği şu görüştür: “*Allah, peygamberine ve inananlara bin meikle yardımını gönderdi. Cebrail beş yüz meikle ordunun bir tarafında, Mikail beş yüz meikle ordunun diğer tarafındaydı.*”¹¹⁷ Rivayetlerde her ne kadar “مُرْدِفِينَ” kelimesi ve yardımın hangi manada kullanıldığı hakkında farklılıklar bulunsa da kastedilen şey Allah'ın yardımının kesin olduğudur. Müslüman yeter ki istesin Yüce Allah meleklerini seferber ederek de araya aracı koymadan da yardımını göndermeye gücü yetendir.

Kıraat âlimleri “مُرْدِفِينَ” kelimesinin okunuşuyla ilgili farklı görüşler sundular: Medine kıraat âlimlerinin geneli, dal harfini üstün yaparak مُرْدِفِينَ şeklinde okudu. Küfe ve Basra kıraat âlimlerinin geneli ve bir grup Mekke kıraat âlimleri dal harfini esre yaparak okudu. Ebu Amr da kelimeyi dal harfini esre yaparak okudu ve anlamının “birbirini takip eden melekler” şeklinde olduğunu söyledi. Ancak dal harfini esreli okuyanlar “melekler geldiler ve birbirini takip ettiler, yani Allah melekleri gönderdi ve onları meleklerle takviye etti.”¹¹⁸ şeklinde ifade ettiler.

Meleklerin savaşa katıldıkları kabul edildikten sonra katılma mahiyetleri konusunda farklı görüşler ortaya atıldı. Bazı âlimler, meleklerin bizzat kendilerinin savaştıklarını söyleyerek bunu şu rivayete dayanarak açıklarlar: Fahreddin er-Razi Bedir günü Ebu Cehil'in İbn Mesud'a şöyle dediğini aktarır: “*Kendisini*

¹¹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 3, s. 560.

¹¹⁸ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed B. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, (Daru'l- Fikr, trs.), s.230.

görmediğimiz, ancak sesini duyduğumuz bu şey nedir?” İbn Mesud “Bu, meleklerin sesidir.” dedi. Ebu Cehil de “Onlar bizi yendi, siz yenmediniz.” dedi. (Ebu Cehil, Bedir Savaşında öldürüldü. Söz konusu rivayette konuşması bulunduğu göre öldürülmeden önce yenildiklerini anladığı anlaşılmaktadır.) Buna karşılık bazı âlimler meleklerin savaşmadıklarını söyler. Eğer öyle olsaydı savaşmak için bir melek yeterli olurdu, görüşünü benimsemektedirler.¹¹⁹

Mevdudi ise ayetlerden anlaşıldığı kadarıyla melekler bizzat kendileri savaşmamıştır. Ancak Müslümanların vurduklarının daha etkili olmasına katkı sağlamışlardır.¹²⁰

Seyyid Kutub söz konusu ayetle ilgili meleklerin savaşta yardımcı olmalarının kesin olduğunu; ancak bunun mahiyetinin bilinmediğini söyler. Kur’ân’ın açıkladığının dışında bir şey iddia etmek mümkün değildir. Cenab-ı Hak Müslümanlara “Ben sizinle beraberim.” diyor ve bunu kanıtıyor. Meleklerle ‘Müslümanlara yardım edin’ diyor; melekler de emre itaat ederek söylenileni yapıyor. Zaten meleklerin vazifesi emredileni yapmaktır. Cenab-ı Hak meleklerle müşriklerin parmaklarına, boyunlarına vurmalarını söylüyor. Onlar da emredileni yerine getiriyor. İşin nasıl yapıldığını bilmeyiz, Kur’anın anlattığıyla yetiniriz.¹²¹

Netice itibariyle meleklerin yardımı kesindir ve Cenab-ı Hak sebepler meydana gelse de düşman ordusu daha teçhizatlı ve sayıca daha fazla olsa da gerçek zaferin ancak Allah’ın katında olduğunu ve ancak Allah’ın dilemesiyle meydana geldiğini bildirmekte ve her şeyin hükmü dâhilinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Her ne kadar şartlar düşman ordusundan yana görünse de inâyet-i ilahiye ile durum değişmekte ve inananlar galip gelebilmektedir.

1.4.2. Uykuya Bürüyerek Emniyetin Temin Edilmesi

Müslümanların yardım talebine karşılık verilen nimetler devam ediyor. Allah Teâla meleklerle yardımını göndermekle beraber Müslümanlara uykuyu da gönderiyor. Bu uyku onları güvende tutan ve yol yorgunluğunu atmalarını

¹¹⁹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi’l-Gayb*, (Daru’l Fikr, trs.), c. 5, s. 110.

¹²⁰ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, c. 2, s. 157.

¹²¹ Kutub, *Fî Zilâl-il Kur’ân*, c. 5, s. 54.

kolaylaştıran bir uyuklama gibi düşünülebilir. Söz konusu uyku âyette şöyle ifade edilmektedir:

“O zaman, size kendi katından bir emniyet olmak üzere sizi hafif bir uykuya daldırıyordu...”¹²²

Taberi, *أَمْنَةٌ* ifadesi Allah’tan bir güven olarak, düşmanlarınızı yenmeniz için savaşta sizi bir uyku halinin bürümesi olduğunu bildirir. Ayrıca Ebu Na’îm’den o da Süfyan’dan, o da Asım kanalıyla “*Savaşta uyuklama Allah katındandır, namazda uyuklama ise şeytandandır.*” Rivayetini aktararak savaşta uyuklamayı açıklar. Asım’dan o da İbn Ebu Necih’ten o da Mücahid’ten şöyle buyurmaktadır: “*أَمْنَةٌ مِنْهُ*” Allah’tan bir güven anlamındadır.¹²³ Yeryüzündeki hiçbir güç ve önlem Allah’tan gelen bir güvenin verdiği huzuru veremez. Uykunun bile tam bir konfor sağlayabilmesi için bazı şartları taşıması gerekir.

Fahreddin er-Razi *Tefsir-i Kebir*’inde “*إِذْ يُغَشِّبُكُمُ النَّعَاسَ أَمْنَةً مِنْهُ*” ifadesini açıklarken bunun Allah katından olduğunu, her türlü uyku ve uyuklamanın ancak Allah tarafından olabileceğini söyler. “*إِذْ يُغَشِّبُكُمُ النَّعَاسَ أَمْنَةً مِنْهُ*” ifadesiyle ilgili diğer görüşler şunlardır: Uyku *نعاس* ile uyutma *غشية النعاس* olarak ifade edilir. Uyku ile duygular bir süreliğine de olsa bir örtü ile kaplanmakta ve tam bir güven ortamı sağlanmaktadır.¹²⁴

Kişi, korkunun kendisini kapladığı zamanlarda uyuyamaz. Kendisi ve çevresindeki insanlar için kaygılanır. Uyuyabilmesi, kişinin kendisini güvende hissettiğini gösterir.

Fahreddin er-Razi, Müslümanların sayılarının az olması, orduda bineklerin çok az olup nöbetleşe binilmesinden dolayı herkesin yorgun olduğunu, üstelik savaş teçhizatı açısından müşrikler kadar güçlü olmadıkları için ister istemez bu durumun bir gerginliği ve korkuyu beraberinde getirdiğini söyler. Bu uyku ile Müslümanların kendilerini güvende hissederek kesin bir zafer kazandıklarını belirtir. Ayrıca bu

¹²² Enfâl 8/11.

¹²³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, c.6, s. 231.

¹²⁴ Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, s. 137.

uykunun Müslümanları derin bir şekilde uyutmadığını, hatta bundan dolayı uyku değil de uyuklama olarak ifade edildiğini belirtmektedir. Bu uyuklama ile yorgunluk giderilmektedir. Herkesin aynı anda uyuklaması ise mucize hükmündedir.¹²⁵

Uyku, mahiyetini tam olarak bilemediğimiz bir dinlenme, tabiri caizse dünyaya bir mola vermedir. Ya da kişinin kendisini toparlayıp daha dinç hissetmesi için bir istirahatdir. Ancak uykunun bu söylenenleri yerine getirebilmesi uyku eyleminin gerçekleşmesiyle mümkündür. Bu da sadece Yüce Allah'ın vermesiyle olabilecek bir şeydir. Kişi istediği kadar kendisini uyumaya hazırlasın Allah tarafından kendisine bu uyku nimeti bağışlanmazsa beşeri sınırlar dâhilinde hiçbir şey yapılamaz. Farklı yöntemlerle yapılmaya çalışılsa bile Allah'tan gelen uyku ile aynı modda ve lezzette, hatta etkide olmaz.

İbn Kesir, Yüce Allah'ın inananlara verdiği uyku nimetini hatırlatıyor. Uyku başlı başına bir nimettir. Düşman tehlikesine karşı oluşan korkuyu gideren muhteşem bir nimettir. Aynı durum Uhud günü de meydana gelmişti. *ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنَةً* ¹²⁶ *نُعَاسًا يَغْشَىٰ طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ* (Uhud savaşındaki uyku hali ikinci bölümde ele alınacaktır.) Enfâl sûresindeki âyet, Bedir gününe ve o gündeki uykuya işaret etmektedir. Bu bir bakıma Allah katından müminlere çok sıkıntılı oldukları anda (İbn Abbas'ın deyimiyle “imdad” durumunda) katından gönderdiği güvenlik durumudur.¹²⁷ Âyette şöyle dediği gibi *“Şüphesiz her zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten her zorluktan sonra bir kolaylık vardır.”*¹²⁸

اذ يغشكم النعاس size uykuyu sardırır, fakat derin bir uykuya daldırıp da sizi asli vazifenizden alıkoyacak bir hale koymadı. Sadece *امنة منه* Allah'tan bir güven olarak sizi emniyette kıldı.¹²⁹

¹²⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. 5, s. 112.

¹²⁶ Âl-i İmrân 3/154.

¹²⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 3, s. 562-563.

¹²⁸ İnşirâh 94/5,6.

¹²⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 4, s. 2375.

1.4.3. Yağmurla Yardım Edilmesi

Allah Teâla, kulunu yalnız bırakmıyor. Birçok konuda Müslümanların lehine olacak şekilde yağmur suyu ile karşılık veriyor. Bu suyun ne işe yarayacağını söyleyerek bir bakıma inananları teskin ediyor. Şöyle ki:

*“Sizi temizlemek, şeytanın pisliğini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve ayaklarınıza sebât vermek için gökten üstünüze bir su indiriyordu.”*¹³⁰

Sahabenin ve Hz. Peygamber’in duasına mukabil Cenab-ı Hakk meleklerle yardım etmekle birlikte yağmur suyunu göndererek de inananların ihtiyacını gidermektedir. İnananların ihtiyaçlarını hakkıyla bilip gideren Yüce Allah, onlar dualarında yağmur dileğinde bulunmasa da hikmeti dâhilinde onların birçok sıkıntısını giderecek olan yağmur suyunu göndermektedir. Hak Teâla bizim gizli açık bütün işlerimizi hakkıyla yoluna koyandır.

Taberi, yağmur suyuyla ilgili onun Bedir günü Allah katından inananlara bir rahmet olduğunu söyler. Müslümanlar hem temizlikte hem de yıkanmada su ihtiyacını karşılayamadılar. Şeytan müminlerin kalbine şüphe düşürmeye çalışarak (cünubluktan dolayı yıkanacak su bulamadıklarından) onları sıkıntıya koymaya çalışıyordu. Cenab-ı Hakk’ın suyu göndermesiyle sıkıntı ortadan kalktı ve Müslümanlar suyu yeteri kadar kullanarak kendilerini daha huzurlu hissettiler.¹³¹

Elmalılı, Yüce Allah’ın Bedir günü Müslümanlara gönderdiği yağmurun hikmetlerini şöyle açıklamaktadır:

- 1) لِیَطَهَّرَكُم بِهِ “sizi temizlemesi için” yani Müslümanlar suyun yokluğundan dolayı maddi-manevi kendilerini huzursuz hissediyorlardı. İçme ihtiyacıyla birlikte yıkanma ve temizlik ihtiyaçları vardı. Taharetsiz olmak, Müslümanları daha çok rahatsız ediyordu. İşte bundan dolayı Cenab-ı Hakk suyu gönderdi ki kendilerini temizlesinler.

¹³⁰ Enfâl 8/11.

¹³¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, s. 232.

- 2) وَيُذْهِبَ عَنْكُمُ رِجْزَ الشَّيْطَانِ “*Ve sizden şeytanın ezasını, vesvesesini gidersiz.*” Şeytanın verdiği vesvelerden sizi kurtarsın. Şeytan sahabenin yıkanma ihtiyacını ve su bulamadığı için yıkanamamasını kullanarak Müslümanların kalbine vesvese koymuştur. Onlara düşmanın rahatlıkla su elde ettiğini söyleyerek eğer savundukları şey hak olsaydı böyle susuz kalmayacaklarını söylüyordu. İşte yağmurun yağmasıyla şeytanın vesvesesi ortadan kaldırılmış oldu.
- 3) وَلِيُرِيْطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ “*Ve kalpleriniz üzerine bir rabıta olsun.*” Allah’ın yardımını görün, kalplerinizi Allah’ın dininde sebat kılın. Bu yardımının bir kısmıdır. Bu yardımları gördükçe kalpleriniz güçlensin.
- 4) وَيُثَبِّتْ بِهِ الْأَقْدَامَ “*Ve bununla ayaklarınızı sabit kılsın.*” Yağmur suyundan sonra toprağınız iyice yerleşsin ki ayaklarınız kaymasın, sabit olsun.¹³²

Hz. Peygamber, Müslümanlarla birlikte Bedir’e geldiğinde en yakın olan kuyunun başında konakladı. Habbab b. Münzir, Hz. Peygamber’e burda konaklamanın ilahi bir emir mi olduğunu yoksa savaş için mi konakladığını sordu. Hz. Peygamber, savaş için konakladığını söyleyince buranın uygun olmadığını, düşmanın en yakınındaki suyun yanına gitmelerinin daha iyi olacağını söyledi. Bir kuyunun başında konaklayacaklarını ve diğer kuyuları kapatacaklarını ve böylelikle müşriklerin sudan istifade edemeyeceklerini söyledi.¹³³ Seyyid Kutub, Hz. Peygamber’in Habbab b. Münzir’le konuşmasından ve Bedir kuyusunun başında konaklamasından önce Allah’ın şiddetli bir yağmur yağdırdığını ve Müslümanların bu sudan hem içtiklerini hem de kendisiyle temizlendiklerini söyler. Bedir’de gönderilen yardım hem maddi hem manevi yardımdır. Çölün vazgeçilmezi sudur. Su günlük hayatta çok önemliyken çölde hayat kaynağıdır. Suyun olmaması kendi başına bir ümitsizliktir. Üstelik suyu kullanarak şeytanın vesvese verecek cesareti bulması ayrı bir moral çöküntüsüdür. (Bu döneme kadar henüz teyemmüm izni verilmemişti. Teyemmüm izni daha sonra h. beşinci yılda Beni Mustalik savaşında verildi.). Müslümanlar bu moralsiz dönemde iken su gönderiliyor ve bu sayede

¹³² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 4, s. 2375-2376.

¹³³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, c. 3, s. 564.

gönüller rahatlıyor, çünkü şeytanın vesvesesi ortadan kalkıyor; temizlik tamamlandı ve herkes ruhi bunalımdan çıktı. Yağmur suyu ile toprak sağlamlaştı ve konaklanan yerde daha rahat hareket edebilme imkânı elde edildi.

Hız. Peygamber ile Habbab b. Münzir arasında Bedir günü konaklama yerini belirleme işi, Cenab-ı Hakk'ın gönderdiği yağmurdan öncedir. Yoksa Müslümanların hem kuyu başında olup hem de susuz kalmaları makul görünmemektedir.¹³⁴

İşte Yüce Allah kolay gibi görünen ve günümüzde zahmetsizce elde ediliyormuş gibi algılanan yağmur ve uyku gibi Müslümanların cephesine gönderdiği yardımıyla birlikte düşmanın kalbine korku salma, Müslümanları sayıca fazla gösterme gibi doğrudan gözlemlenemeyen yardımını da göndermektedir. Cenab-ı Hakk yardım ediyor; ancak yardımı gözlerimizin önünde canlı bir tabloda sergileniyormuş gibi sunuluyor. Meleklerle yardım ederken “مُرْدِفِينَ” ifadesini kullanarak yardımın peşpeşe olacağını belirtiyor. Uyku gönderirken “إِذْ يُعْثَبُكُمُ الْعَاسِ” “أَمْنَةً مِنْهُ” güvenlik olması için gönderdiğini söylüyor. Yağmur indirirken sizi temizlemesi, sizden kirliliği gidermesi ve ayaklarınızın sabit kılınması için gönderdiğini söylüyor. Netice itibariyle yapılan yardımların ne amaçla olduğu açıkça ifade ediliyor ve savaş sahnesinde bu yazılanlar oynanıyor.

1.4.4. Kâfirlerin Kalbine Korku Verilmesi

Yüce Allah inananlara bir başka yönden yardımını göndermektedir. Müslümanların safını güçlendirmekle birlikte inkâr edenlerin kalbine korku salmaktadır. Dış şartlar itibariyle neler yapılırsa yapılsın içe müdahale etmek daha etkili ve daha zordur. Kalbe hükmeden ve söz geçiren ancak Allah'tır. Nitekim kişinin kendi çabasıyla bir başkasının kalbinde söz sahibi olması ve onu yönlendirmesi mümkün değildir. Yüce Allah, kâfirlerin kalbine verdiği korkuyu şöyle açıklamaktadır:

“... *Ben inkâr edenlerin kalbine korku salacağım...*”¹³⁵

¹³⁴ Kutub, *Fî Zilâl-il Kur'ân*, c. 5, s. 53.

Fahreddin er-Razi, “*Bu büyük nimetlerden biridir.*” diyor. Çünkü nefsin amiri kalptir. Allah inananların kalbini güçlendirip onlardan korkuyu gideriyor. Kâfirlerin de kalbine korku salıyor. Bu da Allah’ın inananlara bağışladığı en büyük nimetlerinden biridir.¹³⁶

1.4.5. Meleklerle Vazifelerinin Söylenmesi

Cenab-ı Hakk, her söylenileni yapmakla görevli olan meleklerine savaşta neler yapmaları gerektiğini söylüyor. Bölüm canlandırılmadan kimin hangi role girmesi gerektiğini ve nasıl davranması gerektiğini açıklıyor. Ve sonra savaşa geçiliyor. Âyette meleklerle vazifelerinin ne olduğunu açıklanarak şöyle buyruluyor:

“*Hani Rabbin meleklerle ‘Muhakkak ben sizinle beraberim, haydi iman edenlere destek olun. Ben kâfirlerin yüreğine korku salacağım; vurun boyunlarına! Vurun onların bütün parmaklarına!’ diye vahyediordu.*”¹³⁷

İbn Kesir âyeti açıklarken meleklerin vazifelerinin Müslümanlara sebat vermek olduğunu söyler. Yüce Allah’ın düşmanın kalbine korku salacağını, emrine itaat etmeyenleri zelil bir duruma düşüreceğini belirtir. Meleklerin vazifesinin Müslümanlara destek olup düşmanla çarpışmak ve onlara güçlü darbeler indirmek, onların boyunlarına vurmak olduğunu belirtir. Müfessirler, meleklerle ne yapmaları gerektiği söylenilen *فَوْقَ الْأَعْنَاقِ*’nin manasında ihtilaf ettiler. İkrime, bunun “*başlarını vurun*” anlamında olduğunu söylerken Dahhâk ile Atiye el-Avfî, *فَوْقَ الْأَعْنَاقِ* ، *على* ، *هي الرقاب* ’ anlamında olduğunu söyler. Yani boyunları, boğazları üzerine anlamındadır.¹³⁸ Kesin olan şudur ki boyun olarak kullanılsa da baş olarak ifade edilse de aslolan müşrikleri etkisiz hale getirmektir.

Taberi, âyetteki *فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ* ifadesini açıklarken İbn Veki’den, o da İbn İdris’ten o da babasından o da Atiye’den şöyle buyurmaktadır: “*Boyunları vurun*” demektedir. Devamında İbn Kesir’in de tefsirinde yer verdiği şu rivâyeti aktarır: “Veki’nin Mesudi’den onun da Kâsım’dan rivâyet ettiğine göre Rasulullah (s.a.v)

¹³⁵ Enfâl 8/12.

¹³⁶ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu’l-Gayb*, c. 5, s. 114.

¹³⁷ Enfâl 8/12.

¹³⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, c. 3, s. 565.

şöyle buyurmaktadır: “ *Ben Allah’ın azabıyla azablandırmak için gönderilmedim. Ben boyunları vurmak, bağı sıkı bağlamak için gönderildim.*” Taberi devamında ‘فَوْقَ الْأَعْنَاقِ’ ifadesiyle ilgili diğer rivâyetleri aktararak bazılarının ‘boyun’ bazılarının da ‘başlar’ anlamında kullanıldığını söyler. Bazılarının *فوق* ile *على*’nın anlam olarak birbirine yakın olduğunu ve birbirlerinin yerine kullanılabileceğini aktarır. Ayrıca bu konuda şöyle demenin gerekli olduğunu açıklar: Allah Bedir’de hazır bulunan sahabeye müşriklerin başlarından, boyunlarından, ellerinden ve ayaklarından vurmalarını emrediyor. *وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ* yani ey inananlar, düşmanınızın her tarafından, mafsaldan ellerinin ve ayaklarının her yerinden vurun. *بنان* bütün parmak uçları anlamındadır. El ve ayakların parmaklarının uçları anlamına gelir.¹³⁹

Fahredden er-Razi, *وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ* ifadesini ellerin ve ayakların her tarafı olduğunu söyledikten sonra şöyle açıklamada bulunur: “Bu konuda âlimler farklı görüşler beyan ettiler. Bazıları kastedilenin kişinin dilediği şekilde vurmasıdır dedi. Çünkü baş, boynun üstündedir ve o uzuvların en değerlisidir. *بنان* ‘parmaklar’ ise uzuvların en zayıfıdır. Yüce Allah dikkatleri çekmek için en değerli uzuv ile en zayıf uzvu zikretmiştir.” Bazıları da burda kastedilen öldürmedir, diyor. Boynun üstüne vurmaktır veya parmak uçlarını kesmektir. Çünkü parmaklar, kılıç, mızrak ve diğer silah aletlerini tutmada kullanılır ve parmaklar da kesilince kişi savaşmaktan aciz kalır.¹⁴⁰

Cenab-ı Hakk nasıl savaşılacağını da zihinde canlı kalacak şekilde aktarmaktadır. Savaşın deyip kendi hallerine bırakmamaktadır. İster parmak uçları olsun isterse boyun üstüne vurulsun ikisinde ortak olan şey darbeyi aldıktan sonra düşmanın savaşa kaldığın yerden aynı hızla devam edememesidir. Ancak boyun üstüne vurma daha etkili ve ölümcül sonuçlar bırakabilmektedir. Burada asıl mesele savaş sahnesinde düşman tarafından her birini etkisiz hale getirmektir. Yüce Allah, kendisine ve peygamberine karşı çıkanları cezalandırmakta ve kendi azabının çetin ve şiddetli olduğunu müşriklere göstermiş olmaktadır.

¹³⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, s. 236.

¹⁴⁰ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr, (Mefâtihu'l-Gayb)*, c. 5, s. 115.

1.5. Kâfirlerin Azapları

Yüce Alah, kâfirleri Allah'ı ve Peygamber'i inkâr etmelerine karşılık bir kısmı bu dünyada ve bir kısmı ahirete ertelenmiş olmak üzere cezalandırmaktadır. Bu dünyada olan azap ile bir bakıma inkâr edenlerin bundan ders alıp inkârlarından vazgeçebileceği düşüncesi vardır. Ancak kâfirlerin inananlara karşı durmaları kendilerini azaba hazırlamıştır.

1.5.1. Yenilgi Azabı

Yüce Allah kâfirlere kapsayıcı bir azab hazırlamıştır. Bunun bir kısmını dünyada verir. Bu bir bakıma külli olan bir şeyin bir kısmı hissedilince tamamının da nasıl olduğu hakkında bir kanaatin oluşması anlamına gelebilir.

“İşte size Allah'ın azabı, tadınız bunu. Kâfirler için bir de cehennem azabı vardır.”¹⁴¹

Zihnimizde oluşanlara baktığımız kadarıyla savaş bitiyor ve kazanılması umulan zafer elden gidiyor. Aynı zamanda beklenmedik bir şekilde kendilerinden olan birçok kişi öldürülüyor. Allah Teâla yenilgiyi sunarak bir bakıma bunun tadına bakın ve bundan aldığımız acı (tadına vardığımız yenilgi) sizin için hazırlanan azabın tadımlık kısmını oluşturmaktadır, uyarısını gönderiyor.

Cenab-ı Hak, Kendisine ve Rasulu'ne karşı çıkanlara yaptıklarına karşılık serbest bırakılmayacaklarını ve kendilerini hem bu dünyada hem de ahirette şiddetli bir azabın beklediğini açıkladı. Devamında cezasının nasıl olacağını ve dünyada bir kısmının hazır olarak kendisine sunulacağını ve bir kısmının da ahirette verileceğini belirtti. Bunun için şuna dikkat çekti: ذُلُّكُمْ فَذُوقُوهُ “İşte bunu tadınız” Bu, öldürülme, esir edilme gibi bu dünyada verilen cezaların ahirete bırakılmış cezalara göre az olduğunu gösterir. Bunun için ذوقا ‘tamak’ fiili kullanılmıştır. Burda tadına bakın ahirette bunun detaylı acısını çekeceksiniz. Çünkü bir şeyin durumu, az olanından tadına bakılarak çok olanın durumu anlaşılır. Bu dünyadaki acılar, kâfirlere ahirette hazırlanmış olan büyük acıların tadımlık kısmıdır. Bundan dolayı فَذُوقُوهُ “tadın bunu”

¹⁴¹ Enfâl 8/14.

kullanılmıştır.¹⁴² Âyetteki tablo bir bakıma savaştan sonra müşriklerin pişmanlıklarını ortaya çıkarmaya çalışmakta ve onlara acının şiddetini sunmaktadır. Müşriklerden yakınına kaybeden ya da bazı durumlardan dolayı acı çekenlerin yanına gidip acıyı yüzlerine vurmak gibidir.

1.5.2. Cehennem Azabı

Kâfirler için hazırlanan azabın nasıl olduğunu anlamak için bir kısmını burda tatmaları söyleniyor. Kâfirler hazır zamandaki azabı tadarlarsa kendilerini ahirette bekleyen cehennem azabını da tahmin edebilirler. Âyetteki ifade kâfirlerin azabını şöyle açıklıyor:

”ذَلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ” *“İşte size Allah’ın azabı, tadınız bunu. Kâfirler için bir de cehennem azabı vardır.”*¹⁴³

Yüce Allah, inananlara yardımını gönderdikten sonra kâfirler için ertelenmiş olan azabın ahirette cehennem azabı olduğunu belirtiyor.

*“Rablerinin huzuruna getirildikleri zaman sen onları bir görsen! Allah: Bu (yeniden dirilme olayı), hak değil miymiş? diyecek. Onlar da “ Rabbimize andolsun ki evet” diyecekler. Allah da, “Öyle ise inkâr ettiğinizden dolayı azabı tadın!” diyecek.”*¹⁴⁴

”فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ” Âyetteki ifade gibi Cenab-ı Hakk inkar edenlere azabı gönderirken inkarınızdan dolayı azabı tadın şeklinde buyurmakta ve azabın geliş sebebini açıklamaktadır.

1.6. “İtaat Edin” Emrini Zahiren İşitenler

Bir şeyi duymak, duyulanın yerine getirilmesini gerektirir. Sadece duymak yeterli değildir. Canlılık özelliğine sahip olan akılsız varlıklar da duyarlar ancak akılsız olmaları hasebiyle emre itaat etmeleri beklenilmez. Ancak Allah Teâla inananlara duymanın hangi ölçüde olması gerektiğini belirtmektedir. Şöyle ki:

¹⁴² Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, c. 5, s. 115.

¹⁴³ Enfâl 8/14.

¹⁴⁴ En’âm 6/30.

“Ey iman edenler, Allah’a ve Rasulu’ne itaat edin, işittiğiniz halde O’ndan yüz çevirmeyin.”¹⁴⁵

Ve işitip de bundan sonra Allah’ın Rasulu’nden yüzünüzü çevirmeyin. Bazı kimseler vardır ki işittik derler ama işitmelerinin neticesinde herhangi bir icraat yoktur. Siz onlar gibi yapmayın. Öyle yapınca işitmemiş gibi olursunuz. Dolayısıyla dilleriyle işittiklerini söyleseler bile hakkaniyet cihetiyle bir işitme söz konusu değildir.¹⁴⁶

Ey inananlar, Allah ve Rasulü’ne iman ettiklerini söyleyenler, emir ve yasakları duyduktan sonra duymamış gibi davranmayın. Emir ve yasakların gerektirdiği bir yaşam sürün. Yoksa emir ve yasakları sadece duymakla imtihan verilmez.

Cenab-ı Hak, Allah’a ve Rasulu’ne inanan sahabeye, müşrikler gibi yapmamalarını ve Rasulullah (s.a.v)’in söylediklerini uygulamalarını emretmektedir. O müşrikler kendilerine âyetlerimiz okunduğu zaman evet biz kulaklarımızla duyduk derler; ancak onlar gerçekte duymazlar. Taberi işitmedikleri halde işittik diyenlerin müşrikler olduğu görüşünü kabul eder. Buna karşılık İbn İshak bunun münafıklar grubu olduğunu söyler. Mücahid, İbn Ebu Necih ve Ebu Asım ise bu grubun asi olanlar olduğunu söyler.¹⁴⁷ İbn Kesir ise bunların münafıklar ya da müşrikler olması arasında bir fark olmadığını söyler. Çünkü her ikisinde de gerçek bir anlama ve bu anlamanın devamında iyi bir amel bulunmamaktadır. Sonra Cenab-ı Hak anlasalar bile bunda bir hayrın olmadığını söyleyerek “Eğer Allah onlarda bir hayır görseydi onlara duyururdu.” buyurmaktadır. Yani onlarda duyurmayı gerektirecek bir durum söz konusu değil. Çünkü Allah bunu duyursa bile duyduktan sonra arkalarını dönüp giderlerdi.¹⁴⁸

Emri işitmek akabinde itaati gerektirir. İşittik dedikten sonra sorumluluk başlar. Cenabı Hak işittiklerini söyleyip de gerçekte işitmeyenler gibi yapmayın

¹⁴⁵ Enfâl 8/20.

¹⁴⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 4, s. 2383.

¹⁴⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân ‘An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, s. 251.

¹⁴⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, c. 3, s. 574.

buyurmaktadır. Bu durum bir bakıma duyanlara büyük bir sorumluluk düştüğünü göstermektedir. Nitekim Enfâl sûresinde Cenab-ı Hakk “*Allah katında canlıların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir.*”¹⁴⁹ buyurmaktadır. Elmalılı âyeti şöyle açıklamaktadır: “Bütün canlıların en şerri, en kötüsü o sağırlar o dilsizlerdir. O kulağı varken hakkı duymayan, dili olup da hakkı söylemeyen sağır ve dilsizlerdir. Bunlar akıllanmazlar, hakkı teakkul etmezler. Kulak yok, akıl yok bu hal en aşağılık hayvanatı süfliyenin halidir.”¹⁵⁰ Seyyid Kutub ise âyette kullanılan دواب kelimesinin hareket eden, canlılık özelliği bulunan anlamına geldiğini söyler. Ancak bu kelime genel olarak insanı tanımlamak için kullanılmayıp hayvanlar için kullanılmaktadır. Söz konusu âyette de Cenab-ı Hakk kâfirlerin halini, onların imandan nasiplerinin olmamasını sağır ve dilsiz olmaları şeklinde tasvir etmektedir. Bu tasvir yöntemiyle manevi olan gaflet durumu maddeleştirilerek aktarılmaktadır.¹⁵¹

Allah’a ve Rasulu’ne itaat edin, işittikten sonra öylece kalmayın. Size getirisi olacak şey ancak budur. “*Allah’a ve Rasulu’ne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Bir de sabredin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.*”¹⁵² âyeti de bir konuda Allah ve Rasulü’nün söylediklerine uyun ki aranızda çok başlılık meydana gelmesin. Emri duyduktan sonra yapacaklarınız sıralanıyor: Allah’a ve Rasulü’ne itaat, aranızda çekişmenin olmaması, sabretmek.

1.7. Bedir Savaşı’nda Tarafların Birbirine Az Gösterilmesi

Müslümanların Bedir Savaşı’ndaki yardım talebine karşılık Yüce Allah ordunun sayısını birbirlerine az göstermektedir. Bu ancak ilahi müdahaleyle yapılabilecek bir yardımdır. Yoksa beşer istediği kadar hazırlık yapsın nihai hedefe ulaşması karşı tarafın nazarında gizlidir. Kişilerin bakışına ve kavrayışına da ancak Cenab-ı Hakk dâhil olur. Âyette bu konuda yapılan yardım şöyle dile getirilmektedir:

¹⁴⁹ Enfâl 8/22.

¹⁵⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 4, s. 2383.

¹⁵¹ Kutub, *Edebî Tasvir*, s. 132.

¹⁵² Enfâl 8/46.

“Hatırlayın ki, siz yeryüzünde bir zamanlar azlıktınız, aciz bırakılmıştınız. İnsanların sizi tutup kapmasından korkuyordunuz. Allah şükredesiniz diye size ev bark verdi, yardımıyla sizi destekledi ve size temiz rızıklar verdi.”¹⁵³

O dönemleri hatırlayın sizin sayınız azdı, çevrenizdeki güçlüler (Kureyş, Rum) size zarar vermek istiyordu. Bir güvenliğiniz yoktu. Günlerinizi korkuyla geçiriyordunuz. Böyle bir durumda iken Yüce Allah inayetiyle sizi muhafaza etti. Sizi Medine’ye güvenli bir şekilde yerleştirdi. Bedir günü melekleriyle yardımını göndererek size tam bir zafer nasip etti. Çok güçlü olduğunuz halde inayetiyle kesin zafer elde ettiniz. Bütün bunları yaptı ki şükürünü hakkıyla yerine getiresiniz.¹⁵⁴

Yüce Allah öncelikle inananların bir zamanlar az olduğundan ve yardımıyla şu anda güçlü konumda bulduklarından bahsederek nimetlerini hatırlatmaktadır. Bu kadar nimeti bahşetmesi karşılığında inananların şükretmesi gerektiğini bildirmektedir. Sadece yardım ettiğini söylememekte ve yardımlarını canlandırarak aktarmaktadır. Enfâl sûresi 26. âyetle müminlerin güçsüz ve zayıf oldukları dönemde Allah’ın kendilerine nasıl destek verip onları güçlendirdiği anlatılmakta aynı sûresin 43. ve 44. âyetlerinde ise grupların sayılarının birbirine az gösterilmesi açıklanmaktadır. Şöyle ki:

“O vakit Allah sana onları rüyada az gösteriyordu. Eğer onları sana çok gösterseydi çekinecektiniz ve bu iş konusunda tartışmaya girecektiniz. Fakat Allah sizi selamete çıkardı. Şüphesiz O, kalplerin özünü bilir. Allah olacak bir işi yerine getirmek için karşılaştığınızda onları, sizin gözlerinizde az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde az gösteriyordu. Bütün işler Allah’a döner.”¹⁵⁵

Taberi bu âyetle Yüce Allah’ın şunu kastettiğini belirtir: “Ya Muhammed! Allah konuştuklarını biliyor. Arkadaşlarıyla konuştuklarını da içinde sakladıklarını da biliyor. Allah senin bildiklerini sahabeye paylaştığını da biliyor. Onun için “rüyada sana az gösterdi.” Düşmanı rüyada sana az gösterdi ki sahabeyle böyle haber veresin. Ki sahabe bunu duyduktan sonra düşmana karşı savaşmada kalpleri

¹⁵³ Enfâl 8/26.

¹⁵⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 4, s. 2389-2390.

¹⁵⁵ Enfâl 8/43,44.

kuvvetlensin. Eğer Rabbin sana ve ashabına düşmanın sayısını tam gösterseydi ashabın zaten belli bir askeri donanıma sahip olmadığı için başarısız olurdu ve korkardı. Savaşmaya güçleri yetmezdi ve bu durumda savaşma konusunda seninle münakaşaya girerlerdi. Ancak Yüce Allah senin ve Müslümanların bu sıkıntısını bildiği için sana rüyada az göstererek yardımını ulaştırdı, senin gördüklerini sahabeye anlatmanla da sahabeye yardımını ulaştırdı. Mücahid, düşmanları sayıca az gösterme işinin Allah'ın Peygamber'e rüyasında göstermesiyle olduğunu söyler. Hz. Peygamberin de rüyasını sahabeye anlattığını söyler. Taberi'nin doğru kabul ettiği görüş ise İbn Abbas'ın aktardığı şu görüştür: "Allah düşman grubunu az göstermekle münakaşadan ve tartışmadan selamette kılmaktadır. Böylelikle inananların kalpleri kuvvetlendi ve düşmana karşı sebat elde ettiler. Eğer Allah uykusunda onları az göstermeseydi müminler korkardı ve selamette olamazdı." Ayrıca savaşta her iki grup da birbirine az gösterildi. Müslümanlara müşrikler az gösterildi ki kendilerini emniyette hissetsinler; müşriklere Müslümanlar az gösterildi ki savaşı kazanacaklarını düşünüp herhangi bir hazırlık yapmasınlar. İbn İshak, Ebu Ubeyde'den, o da Abdullah'tan şöyle rivâyet etmektedir: "Bedir günü düşman gözümüze az görünüyordu. Yanımdaki adama "yetmiş kişi var mıdır?" diye sordum. O da " onları yüz kişi olarak görüyorum." dedi. Onlardan bir adamı esir aldık ve sorduk "onlar kaç kişiler?" "bin kişiydik" diye cevap verdi. ¹⁵⁶

İbn Kesir, Muhammed b. İshak, Yahya b. İbad b. Abdullah b. Zübeyr'den o da babasından şöyle rivâyet eder: "*Allah yapılmış bir işi yerine getireceğinden...*"¹⁵⁷ Yani Yüce Allah inananların kazanmasını istiyordu ve onlara zafer nasip ederek işi yerine getirdi. Kâfirlerin de kaybetmelerini istiyordu, onlara karşı da intikamını aldı ve savaşı kaybettiler. Bunun manası şöyledir: Yüce Allah, her iki grubu birbirine karşı "اغرى" yapmış yani kıskırtmış, birbirinin peşine sürüklemiştir. Tarafları birbirine az göstermiş ki her taraf da kesin kazanacağını düşünerek daha çok hırs lansın. Savaş başladığında Cenab-ı Hakk bin meleklerle yardımını göndermiştir. Yüce Allah'ın şöyle buyurduğu gibi: "*(Bedir'de) karşı karşıya gelen şu iki grubun halinde sizin için bir ibret vardır. Biri Allah yolunda çarpışan bir grup, diğeri*

¹⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, s. 4126.

¹⁵⁷ Enfâl 8/44.

*bunları kendilerinin iki katı gören kâfir bir grup. Allah yardımıyla dilediğini destekler. Bunda basiret sahipleri için ibret vardır.*¹⁵⁸ Bu iki âyetin arası böyle birleştirilebilir. Onlardan her biri gerçektir ve doğrudur.¹⁵⁹ Müslümanlar savaşa üç yüz kadar kişiyle katıldılar müşrikler de bin kişiyle katıldılar. Allah bin meleği gönderince Müslümanlar bin üç yüz kadar bir sayıya ulaşıp müşrikleri sayıca da geçmiş oldular.

Fahreddin er-Razi “çok olan bir şeyin az gösterilmesi hatadır ve bunun Allah tarafından yapılmış olması caiz midir?” diye bir soru gelecek olsa şöyle cevap verileceğini söyler: “Bizim mezhebimize göre Allah dilediğini yapar ve dilediği şeyde hüküm verir. Ayrıca Cenab-ı Hakkın müşriklerden bir kısmını Hz. Peygamber’e göstermiş olması muhtemeldir. Hz. Peygamber de gördüklerine binaen onların az olduğuna hükmetmiştir.” Hasan el-Basri: “Allah’ın bu göstermesi, uyanıklık halinde göze gösterilmiş olmasıdır. Menam’dan kastedilen uykunun meydana geldiği yer olan gözdür.”¹⁶⁰

Netice itibariyle Yüce Allah savaşta her iki grubu da birbirine sayıca az göstermiştir. Bunda müminler için çok büyük bir psikolojik destek vardır. Yüce Allah öyle bir düzenleme yapmıştır ki o sahneler zihinde canlılık kazanmaktadır. İster uykuda düşmanların sayısı az gösterilmiş olsun isterse gözde, durum her ikisinde de aynıdır ve istenen amaca ulaşılmaktadır. Aslolan yardımın ulaşmasıdır. Nitekim ulaşmıştır da.

1.8. Bedir Savaşı’nda Şeytanın Kâfirlerle Arkadaşlığı

Şeytanın insan sûretine girerek müşriklerle yaptığı arkadaşlık, ilk görünüşte müşriklerin lehineymiş gibi görünse de Allah Teâla âyette şeytanın kâfirleri yarı yolda bıraktığını ve zorlukla karşılaştığında onlardan uzak olduğunu belirtmektedir. Şöyle ki:

“O zaman şeytan onlara yaptıklarını süslü gösterdi ve onlara ‘bugün sizi yenecek kimse yoktur, şüphesiz ben sizin yanınızdayım.’ demişti. İki ordu birbirini

¹⁵⁸ Âl-i İmrân 3/13.

¹⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 14.

¹⁶⁰ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, c. 5, s. 3206.

*görünce ardına döndü ve 'ben sizden uzağım, ben sizin göremediklerinizi görüyorum. Ben Allah'tan korkuyorum; Allah'ın azabı şiddetlidir.'"*¹⁶¹

Abdullah b. Salih Muaviye'den o da Ali b. Ebu Talha'dan o da İbn Abbas'tan şöyle rivâyet etmiştir: “İblis, Bedir’de şeytanlardan oluşan bir ordunun içinde Müdlic oğullarından Süraka b. Malik sûretinde gelmiş ve müşriklere şöyle söylemiş: ‘Bugün sizi yenecek kimse yoktur. Ben sizin arkadaşınızım.’ İnsanlar saf tuttuklarında Hz. Peygamber eline bir avuç toprak alıp onu müşriklerin yüzüne atmıştır. Müşrikler de kaçmıştır. Cebrail (a.s.), İblis’e geldiğinde, İblis onu gördü. O sırada eli müşriklerden birinin elindeydi ve elini çekti. Taraftarlarıyla beraber arkasını dönüp kaçtı. O adam da “Süraka, sen bizimle beraber olduğunu iddia ediyordun.” dedi. Süraka kılığındaki İblis “doğrusu ben sizin görmediklerinizi görüyorum. Şüphesiz ki Allah’ın azabı şiddetlidir.” Bu melekleri gördüğü zaman olmuştur.¹⁶²

Elmalılı, şeytanın savaştan ayrılırken haber vermesinin düşmanın ümitsizliğini artırdığını söylüyor. Savaş başlamadan yiğitlik gösterisinde bulunup ben sizinleyim, sizinle birlikte düşmanla savaşırım deyip kâfirlerin yanında olduğunu söyleyen şeytan melekleri gördüğünde sessiz sedasız ayrılmanın yerine alenen onları çarpışmada yalnız bıraktığını söylüyor. Bu da müşriklerin gücünün biraz daha kırılmasına sebep oluyor.¹⁶³

İbn Hişâm Siret’inde İbn İshak’ın İblis’in Kureyşlileri savaşa çıkmak için kışkırttıklarını aktararak şöyle devam eder: “Bana, Yezid b. Ruman, Urve b. Zübeyr’den şöyle aktarmaktadır: Kureyş savaşmak için hazırlıklarını yapmıştı. Ancak müşriklerden Bekir b. Kinâne oğulları ile daha önceden aralarında oluşan düşmanlıkları hatırladı ve savaşmaktan vazgeçmeyi düşündü. İblis ise Kureyşi kışkırtmak için (Bekir oğullarından olan) Süraka b. Malik b. Cu’şum el-Müdlicî kılığına girerek onlara “Ben size Kinâne oğullarından hiçbir zarar gelmeyeceğine

¹⁶¹ Enfâl 8/48.

¹⁶² Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, s. 4131-4132.

¹⁶³ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 4, s. 2416.

kefilim.” dedi. Kureyş de düşman tarafından birinin bu sözü üzerine savaşa çıkmak için hızlıca hareket etmeye başladı.¹⁶⁴

Fahredden er-Razi de İblis’in Süraka kılığına girdikten sonra müşriklerin yanında savaşta yer aldığı rivayetini aktarır. İblis melekleri gördükten sonra kaçmaya başladığında yanında bulunan Haris b. Hişam, kendisine kaçmamasını söyleyince İblis “Ben sizin görmediklerinizi görüyorum” deyip kaçtı. İblis’in Süraka kılığına girdiği savaş bittikten sonra anlaşılıyor.¹⁶⁵

Allah’ın müminlere yardımının ardı arkası kesilmiyor. Melekleri yardıma göndermekle beraber düşman ordusunu ümitsizliğe sevk edecek şekilde de yardım ediyor. Kâfirleri hem psikolojik olarak hem de kuvvet olarak yolun ortasında bırakıyor. İşte Allah yardım edince külli bir inâyet sergiliyor, azabını gönderince de şedidul ikab dediğimiz şiddetli, çetin bir azab gönderiyor. Her iki durumu da sahnelerle canlandırarak zihne yerleştiriyor.

1.9. Bedir Savaşı’nda Allah’ın İnananların Yükünü Hafifletmesi

İlk defa savaş hükümleriyle karşılaşan Müslümanlara hükümler konusunda kolaylık sağlanmaktadır. İnananların sabretmesi durumunda düşmanlarını yeneceği belirtilmektedir. Söz konusu durumu Allah Teâla şöyle açıklamaktadır:

“ *Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizde sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz kişiyi yener. Eğer sizden yüz kişi olursa, kâfirlerden bin kişiyi yener. Çünkü onlar anlamayan bir topluluktur. Şimdi Allah yükünüzü hafifletti ve sizde bir zayıflık olduğunu bildi. Sizde sabırlı yüz kişi bulunursa, iki yüz kişiyi yener. Sizden bin kişi olursa, Allah’ın izniyle iki bin kişiyi yener. Allah sabredenlerle beraberdir.*”¹⁶⁶

İbn Kesir, Muhammed b. İshak şöyle aktarmaktadır: “Bana İbn Ebu Necih, o da Atâ’dan, o da İbn Abbas’tan şöyle aktarmıştır: Bu âyet nazil olunca Müslümanlara ağır geldi. Yirmi kişinin iki yüz kişiyle, bin kişinin iki bin kişiyle çarpışması onlara

¹⁶⁴ Abdülmelik b. Hişam, *Siret-i İbn Hişam*, c. 1, s. 612.

¹⁶⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, c. 5, s. 3206-3207.

¹⁶⁶ Enfâl 8/65,66.

ağır geldi. Allah bunu onlara hafifletti. Bu âyeti diğer âyetle kaldırdı ve “*Allah yükünüzü hafifletti ve sizde bir zayıflık gördü...*” buyurdu. Düşmanlarının yarısı olduklarında düşmandan kaçmaları gerekmez. Bundan az olurlarsa onlarla savaşmaları gerekmez. Onları görmezden gelmeleri caiz olur.” Bunun benzerini Ali b. Ebu Talha ve Avfi, İbn Abbas’tan rivâyet etmiştir. İbn Ebu Hatim, bunun benzerini Mücahid, Atâ, İkrime, Hasan, Zeyd b. Eslem, Atâ el-Horasânî ve Dahhâk’tan rivâyet etmektedir.¹⁶⁷

İbn Hişâm, İbn İshak’tan şöyle aktarıyor: “Bana Abdullah b. Ebi Necih, Ata b. Ebi Rebah’tan şöyle anlattı, İbn Abbas dedi ki: Yirmi kişinin iki yüz kişiyle, yüz kişinin bin kişiyle savaşmasını söyleyen âyet nazil olduğunda bu Müslümanlara ağır gelmeye başladı. Bunu gözlerinde büyüttüler. Yüce Allah da bunu müminlere kolaylaştırdı ve bunu “*Şimdi Allah yükünüzü hafifletti ve sizde bir zayıflık olduğunu bildi. Sizde sabırlı yüz kişi bulunursa, iki yüz kişiyi yener. Sizden bin kişi olursa, Allah’ın izniyle iki bin kişiyi yener. Allah sabredenlerle beraberdir.*”¹⁶⁸ âyetiyle neshederek inananlara hafifletti. Bu durumda Allah, Müslümanlara şöyle dedi: “Düşmanın yarısı kadar olduklarında kaçmamaları gerekir. Ancak sayı bundan az olursa savaşmak, onlara farz olmaz. Böyle olursa düşmandan uzaklaşmaları uygun görülür.”¹⁶⁹

Sabreden olduktan ve Allah ve Rasulu’nun söylediklerine tabi olduktan sonra gerisi kolaydır. Başlarda inananlardan kişi başına on kişi düşerken (sabreden yirmi kişinin yüz kişiyi yenmesi / sabreden yüz kişinin bin kişiyi yenmesi) Cenab-ı Hak yükü hafiflettiğini söyleyerek inananlardan bir kişiye iki kişi düşmesi durumunda savaşmaları gerektiğini söylüyor.

İkrime, Müslümanların sayısının az olduğu dönemde Allah, bir Müslümanı on kâfire veya on Müslümanı yüz kâfire karşı sabır göstermekle emretti. Müslümanların sayıları artınca Allah bu hükmü onlara hafifletti. İbn Abbas “Üç kişiden kaçan firar etmiş olmaz; ancak iki kişiden kaçarsa firar etmiş olur.” demiştir.

¹⁶⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 31.

¹⁶⁸ Enfâl 8/66.

¹⁶⁹ Abdülmelik b. Hişâm, *Siret-i İbn Hişâm*, c. 1, s. 676.

Netice itibariyle âlimlerin çoğunluğu “*şimdi Allah sizden yükü hafifletti...*” âyetinin önceki âyeti neshettiğini söylemişlerdir.¹⁷⁰

Allah, müminlere her türlü kolaylığı sağlamaktadır. Yeter ki inananlar, emredileni yapıp Allah’a ve Rasulu’ne itaat etsinler.

1.10. Bedir Savaşı Sonrası Esirler ve Dünya Malına Karşı Tutum

Enfâl sûresinin baş tarafında ne yapılacağı sorulan ganimetler sûrenin ileriki âyetlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Geçici dünya isteklerinin bir kıymetinin olmadığı âyette şöyle ifade edilmektedir.

*“Hiçbir peygambere yeryüzünde ağır basıncaya kadar, esirler sahibi olmak yakışmaz. Siz geçici dünya malını istiyorsunuz. Allah ahireti kazanmanızı istiyor. Allah azizdir, hikmet sahibidir.”*¹⁷¹

Elmalılı âyeti şöyle açıklamaktadır: “Hiçbir peygambere yeryüzünde ‘ishan’ edinceye kadar esir sahibi olmak yakışmaz. ائشان ishan aslında ‘kalınlık’ demek olan ‘sihan’ ve ‘sehanetten’ ‘kalınlaştırmak’ demektir. ‘Harbde düşmanın esaslı kuvvetleri iyiden iyiye vurarak ordusunu derin ve geniş bir sûrette yaralayıp kımıldanamayacak bir hale koyacak derecede kesin bir şekilde mağlup etmesine’ ishan denir.” Dolayısıyla âyet şöyle demek istiyor: Hiçbir peygambere bulunduğu arzda küfrün beli tam kırılmadan, düşman ordusu kesin bir şekilde etkisiz hale getirilip Müslümanların hâkimiyeti olmadan, inananların esirlerle uğraşması kabul edilemez. Bu söylenenler olduktan sonra esirler edinmenizde bir sakınca yoktur. Ortada ahirete yönelik bir hayırlı iş yapma varken, sevap ve hayır cihetiyle ahiret hayatı dünyadan kat be kat üstünken dünya malına meyledip esirlerle uğraşmak dünyaya dalmaya sebep olur. Oysaki siz dünya hayatını isterken Yüce Allah sizin ahireti kazanmanızı istiyor.¹⁷²

Dünya hayatına meyletmemek gerektiğini bir kere daha hatırlatan Rabbimiz mal mülkün geçiciliğini belirtmektedir. Aslolan Allah’ın kelimasını yüceltmek İslam’ı

¹⁷⁰ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, c. 5, s. 3222-3223.

¹⁷¹ Enfâl 8/47.

¹⁷² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 4, s. 2431-2432.

daha geniş coğrafyalara yaymak ve Müslümanca yaşamaktır. Allah'ın yanındaki kalıcıdır. Bu dünyanın geçici malları aldatıcı olmasına rağmen hazır lezzet olması hasebiyle sürekli rağbet edilen olmaktadır. Ama istenildiği kadar dünya malına rağbet edilsin onunla bir yere varılmadığı bilinen bir gerçektir.

İbn Kesir, Ebu Hureyre'den şu rivayeti aktarır: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: “*Bizden başka hiç kimseye ganimetler helal kılınmamıştır.*” Bundan dolayı Allah-u Teâlâ “*Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve temiz olarak yeyin. Allah'tan da sakının. Çünkü O bağışlayan ve merhamet edendir.*”¹⁷³ buyurmuştur. Bu sırada esirlerden fidye almışlardır.¹⁷⁴

---

¹⁷³ Enfâl 8/69.

¹⁷⁴ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 34-35.

İKİNCİ BÖLÜM

ÂL-İ İMRAN SÛRESİ VE UHUD GAZVESİ

2.1. Âl-i İmrân Sûresi

2.1.1. Sûre'nin Önceki ve Sonraki Sûrelerle Bağlantısı

Ahmed b. İbrahim b. Ez-Zübeyr el-Gırnâtî, *el-Burhân fî Tenâsübî Süveri'l-Kur'ân* adlı eserinde Âl-i İmrân sûresinin konusu itibariyle Bakara sûresi ile bağlantılı olduğunu aktarmakta ve konu benzerliğini birkaç başlık altında toplamaktadır: Bakara sûresinde babasız ve annesiz dünyaya gelen Hz. Âdem'in kıssası anlatılırken Âl-i İmrân sûresinde babasız dünyaya gelen Hz. İsa'nın yaratılışı söz konusu edilmektedir. Bu duruma da Âl-i İmrân sûresinin 59. âyetini örnek olarak sunmaktadır: “Allah nezdinde İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir...” Ayrıca Allah Teâla'nın her iki sûrede de gönderilen kitaplara değindiği görülmektedir.¹⁷⁵

Elmalılı Âl-i İmrân ile Bakara sûrelerinin her ikisinin de müteşabih âyetle başlamış olduğunu, Bakara sûresinde anlatılan birçok konunun Âl-i İmrân'da detaylı bir şekilde açıklandığını söyleyerek bundan dolayı Âl-i İmrân sûresi ile Bakara sûresinin birlikte zehraveyn olarak adlandırıldığını söyler. Bakara sûresinin sonunun فَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ “Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et” şeklinde dua ile bitmesi ve Âl-i İmrân sûresinin bu duaya cevap verir şekilde başlaması iki sûrenin birbiriyle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı Bakara zehrâ-yı ulâ olarak Âl-i İmrân da zehrâ-yı sani olarak adlandırılır.¹⁷⁶

2.1.2. Sûre'nin Genel Muhtevası

Âl-i İmrân sûresi, Kur'an'ın üçüncü sûresidir. Medine döneminde nazil olmuştur. İki yüz âyettir. Adını otuz üçüncü âyette geçen “âle İmrâne” ifadesinden alır. Bakara sûresi ile birlikte ikisine birden “çifte güller” anlamına Zehrâvân veya Zehrâveyn denir. Emân, Kenz, Tayyibe gibi başka adları da vardır.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Şeyh Ebu Cafer (Ahmed b. İbrahim b. Ez-Zübeyr el-Gırnâtî), *el-Burhân fî Tenâsübî Süveri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Şeybanî, Fas, 1990, s. 198.

¹⁷⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1012.

¹⁷⁷ Emin Işık, “Âl-i İmrân Sûresi”, *DİA*, c.2, s. 307

Ma'niyye, Mücadele ve sûre-i istiğfar dahi denilir. Âl-i İmrân, dilimizde İmran ailesi demektir. Sûrenin en önemli konularından biri, hak dini tekrar etmek ve onu te'yid etmektir. Sûrenin nüzul sebebini daha çok Hristiyanlar oluşturmaktadır.¹⁷⁸

Âl-i İmrân sûresinde ele alınan genel konular:

1 - 4. âyetler: Elif, Lam, Mim. Allah'tan başka ilahın olmadığını, O'nun diri ve koruyucu olduğunu anlatmaktadır. Gönderilen kitabın (Kur'an-ı Kerim) özellikleri anlatılarak, önceki kitapları (Tevrat ve İncil'i) doğrulayıcı olarak indirdiğini belirtmektedir.

5 -7. âyetler: Allah'ın yerde ve gökte bulunan her şeyden haberdar olduğu ve rahimlerde dilediği şekilde tasavvur yetkisine sahip olduğu anlatılmaktadır. Kitaptaki hükümlerin bir kısmı muhkem (anlaşılır), bir kısmı da müteşabihtir.

8 – 14 âyetler: Vadedilen (kıyamet) gerçekleşecektir. İnkâr edenlerin ne malları ne de evlatları Allah'ın yanında kendilerine bir fayda sağlayacaktır. Allah'ın cezasının ve cehennem varlığının anlatılması. Bedir'de inanan ordunun desteklenmesi ve dünya hayatının mallarına düşkünlük.

15 - 22. âyetler: Takva sahiplerine cennette hazırlanan nimetler. Allah'ın mutlak güç ve hikmet sahibi olması. Allah katında hak dinin İslam olduğu, Hz. Peygamber'e müşriklere ve inkâr edenlere karşı nasıl davranması gerektiğinin bildirilmesi.

23 - 27. âyetler: Kendilerine kitap verilen bir grubun (Yahudilerin) Allah'ın Kitabı'na karşı tutumları. Herkese hak ettiği şeyin tamamen verileceği günden söz edilmesi. Mülkün gerçek sahibi Allah olması.

28-34. âyetler: Kâfirlerin dost edinilmemesi ve Allah'ın gizli açık her şeyi bildiği. Yapılan her şeyin bir karşılığının olduğu. Allah'ı sevmenin Rasulu'nü sevme yolundan geçtiğinin açıklanması. Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim'in ailesi ile İmran'ın ailesinin üstünlüğünün belirtilmesi.

¹⁷⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 2, s. 1010.

35 – 41. âyetler: Hz. İsa'nın doğumu. Hz. Zekeriya'nın Hz. Meryem'in yanına her girişinde orada rızık bulması ve bunun nereden geldiğini sorması. Hz. Zekeriya'ya bir oğlunun olacağını ve bunun alameti olarak da üç gün işaret ile konuşması.

42 – 48. âyetler: Meleklerin Hz. Meryeme'e Allah'ın kendisini âlemdeki bütün kadınlara tercih ettiğini söylemesi. Hz. Meryem'e Rabbine secde etmesi gerektiğinin söylenmesi. Hz. İsa'nın durumuyla ilgili bilgilendirme yapılması. Beşikte iken insanlara konuşacağını açıklanması. Hz. Meryem'in kendisine bir erkek eli değmediği halde bir çocuğunun nasıl olacağını sorması ve Cenab-ı Hak'ın 'Ol' emriyle gerçekleştiğinin anlatılması. Allah'ın Hz. İsa'ya yazmayı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğreteceğini bildirmesi.

49 - 58. âyetler: Hz. İsa'nın İsrailoğullarına gönderilip onlara mucizelerinden haber vermesi (çamurdan kuş yapıp üflemesi, alacalıyı, körü iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi...). Hz. İsa'ya Havâriilerin yardım edeceğini söylemesi. Hz. İsa'ya tuzak kurulması üzerine Yüce Allah'ın Hz. İsa'yı nezdine yükselteceğini ve inkâr edenleri azaba uğratacağı bilgisinin aktarılması. İman edenlerin de mükâfatlandırılacağını belirtilmesi.

60 - 65. âyetler: Allah'tan gelenin gerçek olduğu belirtildikten sonra bu konuda çekişenlere kadınları ve çocuklarını çağırıp yalancılar üzerine lanet dileme teklifinin yapılması. Hz. Peygamber'in ehl-i kitaba çağrıda bulunması ve Hz. İbrahim hakkında niçin çekişmeye girdiklerinin sorulması. Tevrat ve İncil'in Hz. İbrahim'den sonra indirildiğinin bildirilmesi.

66 - 77. âyetler: Haklarında bilgi sahibi olmadıkları konuda tartışmalarını gerektiği, Hz. İbrahim'in Yahudi, Hıristiyan veya müşrik olmadığı, Allah'ı tanıyan bir Müslüman olduğu bilgisinin verilmesi. Ehl-i kitapın konuşmaları, sözünü yerine getirmeyenlerin durumu, yeminlerini değiştirenlerin durumu.

78 - 83. âyetler: Ehl-i kitapın okudukları Kitap'tan olmamasına rağmen Kitap'tandır deyip yalan söylemeleri. Allah'ın Peygamberlerden inanıp yardım edeceklerine dair söz alınması.

84 - 100. âyetler: Hz. Peygambere hitaben “De ki” ifadesi birkaç defa kullanılmış ve peygamberlere verilenlere iman edildiğini zalimlerin cezasının çetin olacağını bildirilmesi. Mekke’deki evde (Kâbe’de) emniyet ve güvenin bulunduğu ve gücü yetenin haccetmesi gerektiği. Ehl-i kitabın âyetleri inkâr ettiği ve Allah’ın yapılanlardan habersiz olmadığını belirtilmesi.

101 - 120. âyetler: Allah’ın âyetleri okunduktan sonra inananların birlik içinde olması, parçalanıp ayrılığa düşmemeleri belirtilmektedir. Ehl-i kitaptan hayır adına bir şey yapanların karşılıksız bırakılmayacağı anlatılmaktadır. İnkâr edenlerin mallarının ve evlatlarının kendilerine Allah’a karşı bir fayda vermeyeceğinin anlatılması. İnananlara kendileri dışındakileri sırdaş edinmemeleri gerektiğinin söylenmesi. Müminlere gelen iyiliğin kâfirleri rahatsız etmesi.

121 - 132. âyetler: Savaşa (Uhud Savaşına) çıkarken iki bölüğün bozulmaya başlaması. Allah’ın Bedir’de yaptığı yardımı hatırlatması. Gerçek zaferin Allah katında olduğunun belirtilmesi. Faizden uzak durulması gerektiği ve Allah ve Rasulu’ne itaat etmenin rahmete götüreceğinin belirtilmesi.

133 - 148. âyetler: Takva sahiplerinin özellikleri anlatılmakta ve onların mükâfatlarından söz edilmektedir. Hz. Muhammed’in ancak bir peygamber olduğu ve herkesin ölümünün belli bir süreye bağlı olduğunun belirtilmesi. Savaşta başlarına gelenlerden dolayı gevşeklik göstermeyen nice peygamberlerin ve erlerinin olduğunun açıklanması.

149 - 165. âyetler: İnananların kâfirlere uymamaları gerektiği ve kâfirlerin gideceği yerin cehennem olduğu anlatılmaktadır. Peygamber’in (savaşta) arkanızdan seslenmesini duymadınız. Keder üstüne keder geldiğinde bir grup canlarının kaygısına düştü. Öldürülmesi takdir edilen evde de olsa (savaşta da olsa) öldürülecekleri yerlere kendiliğinden giderler. Savaşta bazılarının şeytan tarafından (yerlerinden) kaydırılmış olması. Allah’ın yardım etmesi halinde üstün gelecek hiç kimsenin bulunmadığının belirtilmesi. Allah’ın hoşnutluğunu kazanan ile hışmına uğrayanın bir olmadığını belirtilmesi.

166 - 186. âyetler: İki ordunun karşılaştığı günde yaşananların dile getirilmesi. Düşmana karşı Allah ne güzel vekildir ifadesinin kullanılması. İnkâr edenlere verilen mühletin kendileri için daha hayırlı olmadığı belirtilmesi. Cimrilik gösterenlerin yaptıklarının kendileri için çok kötü bir şey olduğunun açıklanması. Gönderilen bazı peygamberlerin öldürülmesi ve Hz. Peygamberin yalancılıkla itham edilmesi anlatılmaktadır.

187 - 200. âyetler: Allah kitap verdiklerinden onu açıklama sözünü almıştı. Bu sözün göz ardı edilmesinde yapılan alışverişin ne kadar kötü olduğunun belirtilmesi. Müminlerin imana çağıran davetçiyi işittikten sonra iman etmeleri ve bundan dolayı bağışlanmayı talep etmeleri anlatılmaktadır. Yüce Allah hiç kimsenin yaptığını boşa çıkarmayacağını kendi yolunda eziyete uğrayanları çarpışanları ve öldürülenleri altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağını belirtmektedir. Ehl-i kitaptan bir grubun Allah'a boyun eğerek iman etmelerinin karşılığında Rableri katında ecirlerinin bulunduğu belirtilmesi. Bütün bunlardan sonra iman edenlere hitaben sabretmeleri ve sebat göstermelerinin kendilerini başarıya ulaştıracağını bildirilmesi.

Buraya kadar aktarmaya çalıştığımız âyetlerden görebildiğimiz kadarıyla inkâr edenlerin inananları aldatmaması gerektiği ve inkâr edenlere tanınan mühletin kendileri için hayırlı bir durum olmadığı belirtilmesidir. İnananların savaşta istemedikleri durumlarla karşılaşmaları ve Hz. Peygamber'in kendisine arkadan seslenmelerini duymamaları ve dünya malının etkileyciliğine kapılmalarının güzel neticeler vermediğinin vurgulandığıdır. Sebepler ne olursa olsun mutlak zaferin ancak Allah'ın katında olduğunun belirtildiği görülmektedir.

Âl-i İmrân sûresinde Hristiyanlarla ilgili hususlara ağırlık verilmiştir. Ancak konumuz gereği Uhud Savaşı'na temas eden âyetleri incelememiz gerekmektedir. Söz konusu âyetlere geçmeden âyette anlatılanları kolaylaştırmak adına tarihsel arkaplanda yer alan Uhud Savaşı'nı aktarmamız yerinde olacaktır.

2.1.3. Uhud Savaşı (3/625)

Uhud Savaşı, Bedir'de büyük bir zafer elde eden Müslümanlara karşı müşriklerin intikam almak için yaptıkları savaştır. İbn Hişâm, Uhud savaşı ile ilgili bilgileri şu âlimlerden aldıktan sonra derleyerek kaydettiğini açıklar: Muhammed b. Müslim Zührî, Muhammed b. Yahya b. Habban, Asım b. Ömer b. Katade, Husayn b. Abdurrahman b. Amr b. Sa'd b. Muaz. Bedir Savaşında Kureyş kâfirleri öldürüldükten sonra geriye kalanlar Mekke'ye döndüler. Ebu Süfyan da kervanıyla Mekke'ye döndü. Abdullah b. Ebi Rebia, İkrime b. Ebu Cehil ve Safvan b. Ümeyye, Ebu Süfyan ve kervanda malları bulunan Kureyşlilerle konuştular. Kervanda bulunan ticaret mallarını Müslümanlardan intikam almak için kullanmayı teklif ettiler ve onlar da bunu kabul ettiler.¹⁷⁹ İbn İshak bazı âlimlerden bu kişilerin durumuyla ilgili Yüce Allah'ın şu âyeti indirdiğini söylemektedir.¹⁸⁰

“Şüphesiz ki inkâr edenler mallarını, (insanları) Allah yolundan alıkoymak için harcıyorlar. Daha da harcayacaklar. Ama sonunda bu, onlara yürek acısı olacak ve sonunda mağlûp olacaklardır. Kâfirlikte ısrar edenler ise cehenneme toplanacaklardır.”¹⁸¹

Vakidi, Ebu Süfyan ticaret mallarını Mekke'ye getirdikten sonra Dârü'n-Nedve'de bekletti. Bu onlarda bir gelenektir. Savaşmak için kendisine bu malları kullanması teklif edilince onları sattı.¹⁸²

Ebu Süfyan savaş için hazırlıklarını yapmaya başladı. Halkı kışkırtarak, intikam duygusunu alevlendirerek savaş için üç bin kişi topladı ve Uhud dağının Ayneyn geçitine doğru yol almaya başladı. Savaşa kadınları da dâhil etti. Kadınlar, hem ordunun savaştan kaçmaması için hem savaşı kışkırtmada iş görecektirdi.¹⁸³

Rasullullah savaşmak için şehirden çıkmak veya çıkmamak konusunda sahabeyle istişare etti. İbn İshak Rasullullah'ın sahabeye şöyle dediğini

¹⁷⁹ Abdülmelik b. Hişâm, *Siret-i İbn Hişâm*, 1955, c. 2, s. 60.

¹⁸⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî, *Kitâbü's Sire ve'Megâzî*, Beyrut, 1978, s.321.

¹⁸¹ Enfâl 8/36.

¹⁸² Vâkidî el-Eslemî, *Kitâbü'l-Megâzî* c.1, s. 199.

¹⁸³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l Meâd Rasûlüllah'ın Yaşadığı İslam*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2002), s. 164.

aktarmaktadır: “İsterseniz Medine’de kalıp onları kaldıkları yerde bırakmış olursunuz. Yerlerinde kalırlarsa da kötü bir yerde kalmış olurlar. Şehre girerlerse de biz de onlarla savaşırız.” Rasulullah, Medine’de kalma taraftarıydı. Abdullah b. Ubey b. Selül de aynı görüşteydi. Ancak Bedir savaşına katılmayıp savaşmak isteyenler Medine’de kalmak istemiyorlardı. Rasulullah istemediği halde savaş hazırlığını yaptı ve sahabenin yanına geldi. Müslümanlar, Allah Rasulu’nü çok zorladıklarını düşünmeye başladılar ve kendisine isterse Medine’de kalabileceklerini ilettiler. Rasulullah onlara şöyle cevap verdi: “Bir peygambere savaş için hazırlığı yaptıktan sonra savaşmadan silahını çıkarması doğru değildir.” Rasulullah bunu söyledikten sonra yerine Abdullah b. Ümmi Mektumu namaz kıldırması için Medine’de bıraktı ve ashabıyla birlikte Medine’den çıktı.¹⁸⁴

İbn Hişâm, İbn İshak’tan şöyle aktarır: Müslümanlar Medine ile Uhud arasında Şavt denilen yere geldiklerinde Abdullah b. Ubey b. Selül münafıkların savaştan çekilmesini istedi ve ordunun üçte biriyle birlikte geri döndü. Abdullah b. Ubey b. Selül, Rasulullah’ın kendisini dinlemediğini, kendisinin Medine’de kalma taraftarı olduğunu söyler. İbn Hişâm, bu durum karşısında Ensar’ın Rasulullah’a anlaşmalı oldukları Yahudilerden yardım istemeyi teklif ettiklerini Rasulullah’ın da “Bizim onlara ihtiyacımız yoktur.” dediğini aktarır.¹⁸⁵

Rasulullah savaşa yedi yüz kişiyle katıldı. Kureyşliler ise üç bin kişi ve iki yüz at ile katıldı. Halid b. Velid ile İkrime b. Ebu Cehil’i atlıların başına geçirmişlerdi. Rasulullah, Abdullah b. Cübeyr’e “Bizden atlıları uzaklaştır. Savaşı kazansak da kaybetsek de yerinde dur, ayrılma.” dedi.¹⁸⁶

Müslümanların komutanları Zübeyr b. Avvam ile Münzir b. Amr idi. Mekkeli müşriklerin komutanları ise Halid b. Velid ile İkrime b. Ebu Cehil idi.¹⁸⁷

Vakıdı, Uhud gününü şöyle aktarmaktadır: Rasulullah, Uhud’a vardığında müşrikler de oradaydı. Hz. Peygamber Uhud’u arkasına alarak kendisi

¹⁸⁴ Abdülmelik b. Hişâm, *Siret-i İbn Hişâm*, c. 2, s. 63,64.

¹⁸⁵ Abdülmelik b. Hişâm, *Siret-i İbn Hişâm*, c. 2, s. 64.

¹⁸⁶ Muhammed b. İshâk, *Kitâbü’s Sire ve’Megâzî*, s.324.

¹⁸⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l Meâd Rasûlüllah’ın Yaşadığı İslam*, s. 166.

emretmeyinceye kadar kimsenin savaşmamasını emretti. Okçuları yerlerine yerleştirdi. Müşriklerin sancağı Talha b. Ebû Talha'daydı. Rasulullah Müslümanların sancağını Mus'ab b. Umeyr'e verdi. Ebu Said el-Hudri, Uhud günü Rasulullah'ın yüzünün yaralandığını söyler.¹⁸⁸

Savaşta Hz. Hamza, Vahşi tarafından öldürüldü. Hz. Peygamber'in öldürüldüğü söylentisi yayılmaya başladı. İbn İshak, Rasulullah'ın öldürüldüğünün söylenmesinden sonra onu ilk gören kişinin Ka'b b. Malik olduğunu söyler. İbn İshak, Uhud Savaşı sonunda Müslümanların yenilgiye uğradığını ve müşriklerin Müslümanları belaya uğrattıklarını aktarır. O gün Allah Rasulü'nün dışının kırıldığını ve yüzünün yaralanıp kanadığını söyler.¹⁸⁹

Bedir savaşı, Allah'ın inâyetiyle başarı ile sonuçlandı. Uhudda ise savaş, başarıya ulaşmakta iken ganimetlerden mahrum kalmamak için mevziyi terkedenlerin tutumundan sonra faklı bir seyir almaya başladı. Uhud savaşının başlarında müşriklerin cephesinde sancaklarını kaldıracak biri bulunamazken, sonucunda Müslümanlardan yetmiş kişinin öldürülmesiyle bitmesi tam bir acı tabloyu oluşturmaktadır.

2.2. Sûrede Savaş Öncesi ve Savaş Anında Kullanılan Tasvirler

Yüce Allah, insanoğlunu yeryüzüne gönderdikten sonra neler yapmaları gerektiğini de açıklıyor. Bir dönemde Müslümanlara yaptığı yardımı bir başka dönemde hatırlatarak inananları yalnız bırakmadığını vurguluyor. Müslümanlara her koşulda iyi hallerini de kötü hallerini de hatırlatarak bir bakıma bir sonraki durumda nasıl davranmaları gerektiğinin yöntemini belirtmiş oluyor. Bu durumun bir örneği şu âyette görülmektedir:

“Hep birlikte Allah'ın ipine (İslam'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz.

¹⁸⁸ Vâkidî el-Eslemî, *Kitâbü'l-Meğâzi* c.2, s. 73-79.

¹⁸⁹ Muhammed b. İshâk, *Kitâbü's Sire ve 'Megâzi*, s.320-342.

Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız”¹⁹⁰

Müslümanların müslümanlıktan önceki durumlarını anlatan âyette Allah Teâla tasavvur edilen bir durumu canlandırma yöntemiyle takdim etmektedir.¹⁹¹ Nimeti hatırlatma birçok yerde görülmektedir. Bedir'deki yardım da Uhud savaşına hazırlık yapılırken hatırlatılmaktadır. Nimeti hatırlatmak, Kur'ân'ın kullandığı yöntemlerden biridir. Zikredilen durumlar da zihinde canlandırılacak şekilde belli bir üslupla dile getirilmektedir. Bir çukur düşünün ki içi ateş dolu, siz çukurun tam kenarındasınız ve Allah Teâla sizi oradan kurtarıyor. Yani toplum olarak öyle belli bir bozukluğa ulaşmışsınız ki sizi buradan ancak Allah kurtarmaktadır. Söz konusu anlatım şekli bu duruma sadece bir örnektir.

Allah Teâla *“İşte siz böyle kimselersiniz! Hadi hakkında bilgi sahibi olduğunuz konuda tartıştınız; fakat bilgi sahibi olmadığınız konuda niçin tartışıyorsunuz! Oysaki Allah her şeyi bilir, siz ise bilmezsiniz.”¹⁹²* Âyetiyle Kur'ân'daki insan tiplerini tasvir ederken bu âyette belirtilen tiplerin hak olsun batıl olsun, bildikleri konuda da bilmedikleri konuda da sürekli tartışmaya girdiklerini belirtmektedir.¹⁹³ Her şeyin bilgisi Allah katındadır ve bu ayetteki kişilerin bilip bilmediği her konuda tartıştığı söylenmektedir. Âyette bilmediği konuda niçin konuşuyorsunuz demiyor, niçin tartışıyorsunuz anlamında *فَلِمَ نُحَاجُّونَ* deniliyor.

2.2.1. Savaşa Katılmayıp Geri Duran İki Bölük

Savaşın yapıldığı ve hayati bir mücadelenin meydana geldiği dönemlerde beşerin duygularında ve davranışlarında değişmeler meydana gelebilir. Kişisel istekler farklılık gösterebilmektedir. İşte Uhud savaşıyla ilgili olarak da savaş için hazırlık yapılırken bazı gruplarda bozulmaya yönelik davranışların baş göstermeye başladığı şu âyette karşımıza çıkmaktadır:

¹⁹⁰ Âl-i İmrân 3/103.

¹⁹¹ Kutub, *Kur'ân'da Edebi Tasvir*, s. 109-110.

¹⁹² Âl-i İmrân 3/66.

¹⁹³ Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, s. 316.

“ Hani sen, sabah erkenden müminleri savaş mevzilerine yerleştirmek için aileden ayrılmıştın. Allah hakkıyla işiten ve bilendir. O zaman içinizden iki bölük bozulmaya yüz tutmuştu. Hâlbuki Allah onların yardımcısı idi. Müminler, yalnız Allah’a dayanıp güvensinler.”¹⁹⁴

İbn Abbas, Katade ve Süddi bu âyette anlatılanların Uhud günü meydana geldiğini söyler.¹⁹⁵

Elmalılı söz konusu âyetle ilgili olarak meydana gelen Uhud Savaşı’yla ilgili şunları aktarır: “Müşrikler, Ebu Süfyan kumandasında Uhud dağına doğru yola çıktılar. Hz peygamber, müşriklerin savaş için hazırlık yaptıklarını ve buna karşılık kendilerinin nasıl bir yol izleyeceğini kararlaştırmak üzere ashabıyla istişare etti. Abdullah b. Ubey b Selül’ü de çağırdı. Hz. Peygamber sahabenin görüşünden sonra zırhını giydi ve orduyu düzene koydu. Yolda Abdullah b. Ubey b. Selul, Hz. Peygamberin kendisinin görüşüne uymayıp Medinelilerin sözünü almasına kızarak üç yüz kişilik ordusuyla geri çekildi. Müslümanların sayısı yedi yüze düştü ve bu olayın yaşanması bazı grupları rahatsız etti. Rasulullah (s.a.v)’ın kanatlarını oluşturan Ensardan iki taife Hazrecden Beni Seleme ile Evsten Beni Harise kalben geri çekilmeye meylettiler, az kalsın savaştan geri dönecek oldular. Fakat “وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا” (Âl-i İmrân 3/122) sırrıyla Allah bunu sakladı, onların kalplerini düzene koydu. Ve âyetteki “إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ” (Âl-i İmrân 3/122) ifadesi bu durumu göstermektedir. Elmalılı bu durumda bir münafiği istişareye almanın ne kadar tehlikeli sonuçlar doğurduğunun ortaya çıktığını söyler.”¹⁹⁶ Abdullah b. Ubey b. Selül’ün Müslümanları yarı yolda bırakıp çekip gitmesiyle bu içteki düşünce dışarıya çıkacak cesareti buldu.

Bir münafiğin hareketi Müslümanların aklına –savaştan çekilme- ihtimalini getirmekte ve âyetteki ifade ile sadece Allah’a tevekkül edip kuvveti O’ndan beklemek gerektiği belirtilmektedir. Yüce Allah savaşı anlatmakta ve olayların zihinde canlanmasını sağlayacak bir anlatım şeklini sunmaktadır. Kur’ân bu sunum şekliyle hem ilk muhataplarına savaşı canlı bir şekilde anlatmakta hem de asırlar

¹⁹⁴ Âl-i İmrân 3/121,122.

¹⁹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 2, s. 90.

¹⁹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 2, s. 1167-1168.

sonra onu okuyan muhataplarının zihninde bu savaşın canlılık kazanmasını sağlamaktadır.

Seyyid Kutub bu âyetle ilgili Yüce Allah'ın Kur'ân'a ilk defa muhatap olanlara daha yeni yaşadığı bir olayı canlı bir şekilde sunduğunu söyler. Sahnede yaşananların tahmin edildiğinin ötesinde farklı bir senaryoya döndüğünü, kamera arkasında umulmadık şeylerin meydana geldiğini belirtir. İlk sahne bu âyetle başlamakta ve devamında savaşın diğer bölümleri canlı bir şekilde sunulmaktadır.¹⁹⁷

Cenab-ı Hak iki grubun içinden geçirdiği şeyi açığa çıkarmaktadır. Yüce Allah her şeyi duyduğunu belirtmektedir. Burada Allah'ın vicdanlarda geçenleri de kalplerde gizli tutulanları da bildiği bir kere daha vurgulanmaktadır.

M. İzzet Derveze, Hz. Peygamber'in başta istişare ettiğini ve düşmanla karşılaşma fikrine karar verildiğini; bir grup halis Müslümanlar ile bazı münafıkların şehri savunmak isteyip bu karara itiraz ettiklerini söyler. Devamında Hz. Peygamber ile ordusunu yarı yolda bırakan bir grup münafığın olduğunu ve bu durumun da Hazreçlilerden iki grubu etkilediğini ve Allah bunların kalplerini sabit kılmasaydı neredeyse bu iki grubun geri döneceğini belirtir.¹⁹⁸ Yani Allah'ın bu iki grubun kalbini sabit kıldığından söz ederek bu sabit kılma sayesinde iki grubun vazgeçtiği görülmektedir. Başka bir açıdan bakacak olursak da Abdullah b. Ubey b. Selül'ün geri çekilmesinden cesaret bulup bir anlığına dahi olsa savaştan geri durmayı içinden geçirmekle Cenab-ı Hak tarafından uyarılmış ve kalpleri sabit kılınmışlardır.

M. Ali es-Sabuni Allah'ın ordudan ayrılıp geri dönmeyi düşünen iki gruba "وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا" (Âl-i İmrân- 122) ifadesi ile yardım ettiğini ve iki grubun ancak bu şekilde vazgeçtiklerini söyler.¹⁹⁹

Maide sûresinin " *Ey iman edenler! Yahudiler ve Hıristiyanları veli edinmeyin. Onlar birbirlerinin velileridir. Sizden kim onları dost edinirse şüphesiz o*

¹⁹⁷ Kutub, *Fî Zılâl-il Kur'ân*, c. 2, s. 174.

¹⁹⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadîs*, c. 5, s. 470.

¹⁹⁹ Muhammed Ali Sabuni, *et-Tefsiru'l-Vadiha'l-Muyessere, Der Saadet Yayınları*, c. 1, s. 227.

da onlardandır. Allah zalimler topluluğunu hidâyete erdirmez.”²⁰⁰ buyurulmaktadır. Yüce Allah birçok âyette Müslümanın Müslümanla arkadaşlık yapmasını tavsiye etmektedir. Münafıklar nasıl ki Medine halkını yarı yolda bırakıp geri döndüyse aynı dini duygulara sahip olmayan Yahudi ve Hıristiyanlar da sizi yarı yolda bırakabilir. En güzeli Allah ve Rasulu’nün tavsiyesine uyup Müslümanlar dışında kimseyi dost edinmemektir.

2.2.2.Yüce Allah’ın Bedir Savaşı’ındaki Yardımını Hatırlatması

Allah, Müslümanı emrine itaat ettikten sonra hiçbir şekilde darda bırakmayandır. Güçsüz ve çaresiz olduğu durumlarda yardımını göndermekte ve buna karşılık inananlardan kendisinden korkmalarını belirtmektedir. Yüce Allah, Bedir’deki zayıflık anında yaptığı yardımını da şöyle hatırlatmaktadır.

“ Siz güçsüz iken, şüphesiz Allah, size Bedir Savaşı ’nda yardım etti. Allah ’tan korkun ki şükredesiniz. ”²⁰¹

Hicri üçüncü yılda Hz. Peygamber’in yaşadığı bir durum Kur’ân’ın anlatımıyla zihinde canlı olacak şekilde gündeme gelmekte ve savaşta yaşananlar canlandırılmaktadır. ﺍﻝ ifadesiyle Hz. Peygamber’e bildiği ve yaşadığı bir olay hatırlatılmaktadır.

Bedir günü üç yüz küsur kişiden ibaret olan Müslüman ordusuna karşı bin kişilik bir ordusu bulunan düşman vardı. İnananların teçhizatı kısıtlı ve nöbetleşe at ve deveye binme durumu mevcuttu. Düşman ordusu hem sayı olarak hem de donanım olarak Müslümanlardan üstün bir konumdaydı. İnananlar nöbetleşe bindikleri için yorgun düştüler, buna rağmen Allah’ın yardımıyla Kureyş halkı yenik düştü. Bunu Allah’tan başka kimse yapamaz. Bedir Savaşı zaferi ile İslamiyet büyük bir güç elde etti. Şimdi bu kadar kısıtlı imkânlardan sonra böyle muhteşem bir zafer elde edildiyse Allah ve Rasülü’ne itaat etme dairesinden ayrılmamak gerekir. “Bedir’de birkaç biçare iken Allah sizi yardımıyla muzaffer kıldı.” (Âl-i İmrân, 123) “وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ” Sizler biçare bir durumda iken Allah size yardım etti ve size zaferi nasip etti.

²⁰⁰ Mâide 5/51.

²⁰¹ Âl-i İmrân 3/123.

Savaşa hazırlık için müminlerin önceki durumları anlatılmakta ve Allah'ın yardımıyla Bedir'de inananların çaresiz olduğu dönemde savaşı kazandıkları pekiştirilmektedir. 'Bu durumları hatırlayın ve Allah'tan korkun.' mesajı verilmeye çalışılmaktadır.²⁰² Bütün bu yaşananların hatırlatılmasıyla inananlar psikolojik olarak rahatlatılmakta ve kendilerine çıkış kapısı sunulmaktadır. İmkânsız gibi görünen durumlar göz önünde canlandırılarak ümitsizliğe gidilmemesi vurgulanmaktadır.

Seyyid Kutub, Bedir'de müminler ile kâfirler birbirlerine denk olmadığı gibi hazırlık ve kuvvet açısından da birbirine denk olmaya yakın değillerdi. Müslümanlar sadece Ebu Süfyan'ın kervanını ele geçirmeyi düşündükleri için savaş için tam bir hazırlıkları yoktu. Şartlar böyle iken zayıf ve güçsüz gruba Allah yardım etti ve onlara yardımı hatırlatıp ne kendi aralarında ne de dışardan başka bir yardımcılarının olmadığını belirtti. Bu zor şartlar altında yapılan yardımın hatırlatılmasından sonra Cenab-ı Hakk, savaş sahnesini inananların gözünde canlandırmak için şöyle buyurdu:²⁰³

“ O zaman sen, müminlere şöyle diyordun: İndirilen üç bin melekle Rabbinizin sizi takviye etmesi, sizin için yeterli değil midir? Evet, siz sabır gösterir ve Allah'tan sakınırsanız, onlar (düşmanlarınız) hemen şu anda üzerinize gelseler, Rabbiniz, nişanlı beş bin melekle sizi takviye eder. Allah bunu size surf bir müjde olsun ve kalpleriniz bu sayede rahatlasın diye yaptı. Zafer, yalnızca mutlak güç ve hikmet sahibi Allah katındandır. ”²⁰⁴

Sonuç itibariyle Bedir'de ne yaşandığını Hz. Peygamber ve arkadaşları çok iyi bilmesine rağmen Yüce Allah hatırlatmada bulunuyor. Mutlak yardımcının kendisi olduğunu ve inananların gerçek zaferi ancak Allah ve Rasulü'nün söylediklerini yerine getirmekle elde edeceklerini vurguluyor. Bedir'deki zafer ile Müslümanların belli bir otorite elde ettiklerini ve bunun devam etmesi için neler yapmaları gerektiğini ortaya koyuyor.

²⁰² Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 2, s. 1170.

²⁰³ Kutub, *Fî Zılâl-il Kur'ân*, c. 2, s. 195.

²⁰⁴ Âl-i İmrân 3/124,125,126

İnsan yapısı itibariyle nefsi isteklerine uymaya müsait bir düşüncede olduğu için vazgeçmeye ve bahane üretmeye meyledebilmektedir. Bundan olsa gerçek zafer, *إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا* şartına bağlanmaktadır.

Başka bir durum söz konusudur ki Uhud Savaşı'nda meleklerin savaştığına dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. İbn İshak, bu günü bela, musibet günü olarak tanımlayıp bu günde Müslümanların imtihandan geçtiklerini söylemiştir. Uhudda meleklerin yardımı olsaydı Hz. Peygamber zor anlar yaşamazdı ve müşriklerden kaçmak zorunda kalmazdı. Bedir'de meleklerin yardım ettiğine dair bilgi aktarılmasına rağmen Uhud'da -Müslümanların zorluk yaşadığı savaşta yardım edilmemesi Müslümanların hayati tehlikelerinin oluşmasına sebep olmuştur.²⁰⁵

2.2.3. Ölümle Karşılaşmadan Ölümü Temenni Edenlerin Durumu

Bir şeyin düşüncede istenilmesi ile gerçek hayatta uygulanması arasında çok büyük bir fark vardır. Biz beşer olarak yapmadığımız birçok şeyi yapmayı düşünsek de yaptıklarımız yapacaklarımızın yansımaları oluşturmaktadır.

*“ Andolsun ki siz, ölümle yüz yüze gelmezden önce onu temenni ederdiniz. İşte şimdi onu karşınızda gördünüz. ”*²⁰⁶

İbn Hişâm, Rasulullah'ın Uhud Savaşı'na çıkmadan önce sahabe ile istişare ettiğini aktarır. Mekkeli müşriklere karşı isterlerse Medine'de kalıp şehri savunabileceklerini, isterlerse de Medine'nin dışına çıkıp savaşabileceklerini söyler. Rasulullah'ın kendisi de Medine'de kalma taraftarıydı. Münafıkların başı olarak adlandırılan Abdullah b. Ubey b. Selül de Medine'de kalma taraftarıydı. Ancak Bedir Savaşı'na katılmayan gençler, savaşa katılanlarla ilgili güzel cümleleri duyunca Medine'nin dışına çıkmak istediler. Rasulullah istişare neticesinde evine gidip savaş için kuşandı ve sahabenin arasına geri döndü. Savaşmayı arzu eden bu kişiler savaşla karşı karşıya geldiklerinde geri durup bakakaldı.²⁰⁷

²⁰⁵ İsrail Balcı, “Hz. Peygamber'in Savaşlarında İlahi Yardım”, Ondokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi”, 29, (2010): 96.

²⁰⁶ Âl-i İmrân 3/143

²⁰⁷ Abdülmelik b. Hişâm, *Siret-i İbn Hişâm*, c. 2, s. 63.

Elmalılı, bu âyetle ilgili müfessirlerin bir kısmının ölümü istemekten kastedilenin savaşmak olduğunu aktarır. Savaşmak, ölümü de içinde bulundurur. Ölümü göze alamayan savaşmayı da istemez. Savaş ile ölüm arasındaki bu anlam bağından dolayı savaşmayı arzu edenler ölümü arzu edenlerdir şeklinde bir mana ortaya çıkmaktadır. Yoksa kendi başına ölümü temenni etmek uygun değildir. Hatta savaşta şehit olmayı istemek düşmanın kazanmasını temenni etmek anlamına geleceğinden bazıları bunu bile uygun görmemişlerdir.²⁰⁸

Âyetteki ifade ile sahabeye, söyledikleriyle gerçekte karşılaşma ve ikisini birbiriyle tartma imkânı verilmektedir. Sözün uçup gitmediği ve sadece söylemekle imtihanın bitmediği hayallerin kendi başına cennete gitmeye yeterli olmadığı belirtilmektedir. Sözün değerinin nasıl olduğunu ve düşüncede olanların pratiğe aktarılmasıyla anlam kazanacağını vurgulamak üzere Yüce Allah inananların savaşa girme durumu olmadan sahip oldukları düşünceleri savaş emrinden sonra da muhafaza etmeleri gerektiğini açıklamaktadır.²⁰⁹

2.2.4. “Hz. Muhammed Öldürüldü” Söylentisi

Müslümanlarla birlikte savaşa çıkan Hz. Muhammed, desteğin zirvesini sağlamaktaydı. Müslümanların savaşın ortasında Rasulullah’ın ölümüyle ilgili söylentiyi duymasının -arada muhabbet bağının yoğun olduğu- sahabeye ağır gelmesi tabii bir durum olsa gerek. Varlığına alıştığımız kişilerin hayatımızda olmadığını bilmek ve bunu hayati bir durumun olduğu zamanda yaşamak bir an duraksamalara neden olabilmektedir. Ancak bu durum düşmanla karşı karşıya olunan bir durumda asli vazifeyi yapmaktan alıkoymamalıdır. Uhud Savaşı’nda Hz. Muhammed’in öldürüldüğüne dair söylentiyi âyet şöyle açıklamaktadır:

“Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi

²⁰⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 2, s. 1189.

²⁰⁹ Kutub, *Fî Zılâl-il Kur’ân*, c. 2, s. 219.

*döneceksiniz? Kim (böyle) geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır.”*²¹⁰

İbn Hişâm, İbn İshak'tan şöyle aktarır: Mus'ab b. Umeyr, Rasulullah'ın gözü önünde savaştı ve İbn Kamie el-Leysî tarafından öldürüldü. Rasulullah da sancağı ali b. Ebi Talib'e verdi. Hz. Ali Müslümanlarla birlikte savaştı.²¹¹

Uhud günü Hz. Ali, Hz. Hamza ve Sad b. Ebî Vakkas ve daha birçok sahabi yiğitçe savaşmıştı. Yüce Allah, inananlara yardımını göndermişti ve savaş Müslümanların lehine devam ediyordu. Hatta ganimetler toplanmaya başlamıştı. Ganimetin toplanmasıyla okçuların savaş yerlerini terk etmesi ve devamında yenilginin gelmesi kaçınılmaz oldu. Bu psikolojinin üzerine bir de Müslümanlar arasında Abdullah b. Kaime'nin “Hz. Muhammed öldürüldü” söylentisi yayılmaya başlayınca Müslümanlar gerçek yenilgiye o zaman uğramış oldular. Ancak Abdullah b. Kaime, Rasulullah (s.a.v)'ın sadece dişini kırmıştı; ancak o öldürdüğünü zannediyordu. Böyle bir ortamda inananların arasında ortaya atılan “Hz. Muhammed öldürüldü” söylemiyle ciddi bir gevşeklik durumu oluştu. Bazıları savaştan çekilmeyi, bazıları düşmandan eman almayı düşündü. Enes b. Nadr (Enes b. Malik'in amcası) da Hz. Muhammed öldüyse O'nun Rabbi diridir, hem Rasulullah (s.a.v)'tan sonra sağ kalıp ne yapacaksınız, deyip şehit oluncaya kadar çarpıştı.²¹²

Yüce Allah bu âyet ile “Muhammed öldürüldü” söylentisine karşı vazifeyi terk edenleri, kendi fikirlerine göre hareket edenleri uyarmaktadır. Ayrıca *والله يعصمك ومن الناس* buyurulmuş olmasına rağmen Hz. Peygamber'in öldürülmesi haberine sahabenin inanması bu âyetten haberdar olmadıkları düşüncesini doğrulamaktadır. Öldürülmüş peygamberler de vardır. Belki de sahabe bu âyeti biliyordu; ancak o anda bunu hatırlayacak durumda değildi. Nitekim insan sahip olduğu bilgileri üzüntünün yoğun olduğu demlerde hatırlamayabilir.²¹³

²¹⁰ Âl-i İmrân 3/144.

²¹¹ Abdülmelik b. Hişâm, *Siret-i İbn Hişâm*, c. 2, s. 73.

²¹² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1190-1192.

²¹³ Ebû Abdillâh Fahrüddin Muhammed Ömer b. Hüseyin er-Razi et-Taberistanî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrut, 1420, c.9, s.377.

Peygamber ancak bir resuldür. O'ndan önce de resuller gelip geçmiştir. Hz. Peygamber de gidecektir. O'nun vefatı sizi sözünüzden caydırmayın. İman edenler böyle bir durumda müdafaaya devam etmeliler, sebat ederek vazifeyi yerine getirenleri elbette ki Allah mükâfatlandıracaktır. Hz. Ali “وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ” kısmını sebat edenler olarak tefsir eder ve bunların Hz. Ebubekir ve arkadaşları olduğunu söyler. Söylenti kabul edilse bile vazife ihmal edilmemeli.²¹⁴

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ Hiçbir nefis Allah'ın izni olmadan ölmez. Hz. Peygamber'in öldürülmüş olduğu haberiyle ilgili iki duygu meydana gelmiş olabilir. Birincisi Hz. Peygamber'in vefatından sonra üzgün olup her şeyden vazgeçmek, diğeri ise düşman karşısında ölümden korkup kendi canının derdine düşmek. Her iki durum da savaştan kaçmaya geçerli mazeret değildir. Çünkü ölüm Allah'ın izni ile meydana gelen bir durumdur. Ne kişinin kendi istemesiyle ne de düşmanın saldırısıyla kişi ölmez. Ölüm Allah'ın izniyle “كُتِبَ مُؤَجَّلًا” belirli bir sûrette yazılıdır.²¹⁵ Elbette her nefis ölecektir; ancak bu ölüm Allah'ın takdir etmesiyle mümkündür.

“Kim geri dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez.”²¹⁶

Seyyid Kutub bu âyette kastedilenin Hz. Peygamber öldürüldü, haberinden sonra maddi olarak savaştan geri çekilme değil, ruhi ve manevi olarak itikadî bir çekilme olduğunu söyler. Hz. Muhammed öldüyse müşriklerle çarpışmanın bir anlamı kalmadı ve bu din zaten yok olup gidecektir fikri yayılmaya başladı. Kim yoldan vazgeçerse dönüşü, Allah'a hiçbir zarar vermez. Allah'ın insanlara, insanların mücadelesine ve imanına ihtiyacı yoktur. Ortada bir düzen vardır ve bu düzen gereği insanlar savaştan geri dönerse bunun cezasını çekerler. Bu düzene uyup da bunun şükrünü ödeyenleri Allah mükâfatlandıracaktır. Ayrıca bu âyetle Yüce Allah, bir bakıma Müslümanların Hz. Peygamber'e olan bağlılıklarını kesmek ve onları aracısız olarak kendisine bağlamak istiyor.²¹⁷ Hz. Muhammed'den sonra da bu din devam edecektir. Her peygamber gibi o da ölecektir. Öyleyse savaştan kaçarak geri

²¹⁴ Ebû Abdillâh Fahrüddin Muhammed Ömer b. Hüseyin er-Razi et-Taberistanî, Mefâtihi'l-Gayb, Beyrut, 1420, c.9, s.376.

²¹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1190-1195.

²¹⁶ Âl-i İmrân 3/144.

²¹⁷ Kutub, *Fî Zılâl-il Kur'an*, c. 2, s. 223-224.

dönmenin bir manası yoktur. Kalıcı olan İslamiyet’i savunmak ve bu uğurda mücadele etmek gerekir.

Âyetin bağlantılı olduğu durum bu şekilde anlatılsa da âyetin verdiği mesaj evrenseldir. Hz. Peygamber dâhil bütün peygamberler için ölüm haktır. Âyet her ne kadar o dönemde Hz. Peygamber’in öldüğüne dair söylentiyle ilgili bilgi vermekteyse de içerdiği mesajı bütün insanlığı kapsayacak özelliğindedir. Âyetin arka planındaki olayları bilmek mesajı anlamayı kolaylaştırır. Ancak nüzul sebebi olarak o dönemdeki bu söylentiye hasredersek, âyeti mesajından uzaklaştırmış oluruz.²¹⁸ Nitekim o dönemde söylenti olan daha sonra gerçekleşiyor ve bunun gibi canlılık özelliğine sahip olan herkes için de bu durum söz konusudur. En yakınındakini kaybetmesi durumunda bile vazifeden geri kalmama durumunun baskın olması gerekir.

Âyetteki savaş anındaki bir söylenti sunulmakta Müslümanların karşılaştığı durum anlatılmakta, duyguların dışa yansımaları canlılık kazanmakta ve gelip geçen birçok peygamberin olduğu ve Hz. Muhammed’in de gitmesinin tabii olduğu belirtilmektedir. Durum her ne olursa olsun savaş alanının terk edilmemesi gerektiği özellikle vurgulanmakta ve bu terk edişin Allah’a hiçbir zarar vermediği, aksine Müslümanın kendisine zarar verdiği açık bir şekilde vurgulanmaktadır.

2.2.5. Galibiyetten Sonraki Zafiyet

Müslümanlar, Uhud Savaşı’nda tam istedikleri üstünlüğü elde ettiklerini zannediyorlardı. Âyetin ifadesiyle emre uyma konusunda yaşananlardan dolayı bir yenilgi meydana gelmektedir. Şöyle ki:

“Siz Allah’ın izni ile düşmanlarınızı öldürürken, Allah, size olan vadini yerine getirmiştir. Nihâyet, öyle bir an geldi ki, Allah arzuladığınızı (galibiyeti) size gösterdikten sonra zaafa düştünüz; (Peygamber’in verdiği) emir konusunda tartışmaya kalkıştınız ve asi oldunuz. Dünyayı isteyeniniz de vardı, ahireti isteyeniniz

²¹⁸ Muhsin Demirci, “Esbâb-ı Nüzûl”, *DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 11:361.

de vardı. Sonra Allah, denemek için sizi onlardan (onları mağlup etmekten) alıyordu. Ve andolsun sizi bağısladı. Zaten Allah, müminlere karşı çok lütüfkârdır."²¹⁹

Seyyid Kutub, söz konusu âyetle Kur'ân-ı Kerim'in sadece görüntüde yaşananları değil, duyguların, düşüncelerin ve tutumların da tasvir ettiğini belirtmektedir. Bilhassa savaşa karşı oluşan tutum ve davranışların, inananların ve münafıkların savaşın yaşandığı zaman diliminde nasıl davrandıklarının tasvir edildiğini ve yenilgiyi anlatan ifadelerin kullanıldığını belirtmektedir.²²⁰

Âyetteki ifadeler savaş anında meydana gelen olayları, Müslümanların başarıyı elde ettikten sonra nasıl yenildiklerini canlı bir şekilde tasvir etmektedir. Savaş esnasında meydana gelen hiçbir olayı ve duyguyu atlatmadan savaşın önce kazanıldığını ancak savaştan yüz çevirenlerin yaptıklarından ötürü savaşın seyrinin değiştiğini ve tam bir üstünlük elde edilemediğini belirtmektedir. Cenab-ı Hak âyetlerdeki ifadeler ile savaşta yaşananları bir film şeridi gibi gözler önüne sermektedir.

Âyet, okçuların ganimetlere karşı düştüğü zafiyet durumundan sonra ikiye bölünmenin meydana geldiğini, bir grubun Hz. Peygamber'in emrini tutarak savaş yerini terk etmediğini ve bir grubun da ganimeti arzu ederek savaş meydanındaki mücadeleyi bırakıp dünya ganimetini arzu ettiğini belirtmektedir.²²¹

Elmalılı, âyetle ilgili şöyle açıklamada bulunur: "Allah müminlere vaadlerde bulunuyorken, onlara yardım edeceğini söylüyorken Uhud Savaşı'nda niçin böyle bir yenilgiyle karşılaşıldı diye bir soru akla gelirse "لَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ" Allah va'dini kesin bir şekilde yerine getirmiştir. Âyetteki بِأَذْنِهِمْ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ حَس kökünü kesmek, çarpışmak anlamına gelir. Yani siz Allah'ın izni ile düşmana karşı gayet güzel savaşıyor ve onların kökünü kesiyordunuz. Durum böyle iken emre itaat etmediniz ve kalbi bir zaafa düştünüz, ganimet hırsıyla kendi düşüncenize göre hareket ederek savaş alanını terkettiniz. Kiminiz مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا konumunda olup dünyaya meyletti, kiminiz de وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ konumunda olup yerinde kaldı, şehit

²¹⁹ Âl-i İmrân 3/152.

²²⁰ Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, s. 75.

²²¹ Kutub, *Fî Zılâl-il Kur'ân*, c. 2, s. 237.

düştü. Sonuç itibariyle pişmanlığınızdan ve imanınızdan dolayı Allah her iki gruptakileri de affetti."²²²

2.2.6. Hz Peygamber'in Meydanı Bırakmama Çağrısı

Hz. Peygamber Uhud Savaşı'na çıkmadan önce sahabeyle nasıl davranılması gerektiği konusunda konuşma yaptı. Müslümanların çoğunluğunun isteğine göre hareket edilerek Medine'den çıktı. Ancak öyle bir sahne karşımıza çıkıyor ki lider konumundaki kişi, savaşmaları emredilen Müslümanları meydanda çağırıyor; ancak hiç kimse arkasına dönüp bakmıyor. Bu tutumun üzerine Müslümanların lehine olacak şekilde keder üstüne keder gönderiliyor. Söz konusu durum âyette şöyle ifade edilmektedir:

“ O zaman Peygamber arkanızdan sizi çağırdığı halde siz, durmadan (savaş alanından) uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. (Allah) Size keder üstüne keder verdi ki, bundan dolayı gerek elinizden gidene, gerekse başınıza gelenlere üzülmesiniz. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” ²²³

Siz yapabildiğiniz kadarıyla arkanıza dönüp bakmadan kaçıyordunuz. Rasulullah (s.a.v) *“الى عباد الله الى عباد الله”* *“Bana gelin ey Allah'ın kulları”* diyerek kaçanları çağırıyordu. Siz bunu duyduğunuz halde geri dönmeyince *“فَأَتَابَكُمْ عَمَّا بَعَثْتُمْ”* *“Allah size gam üstüne gam gönderiyordu.”* Gam üstüne gam eklenmesi, birkaç manaya gelmektedir: “Ganimet zayı oldu, siz savaşta yeterince yaralandınız, hem yakınlarınızı kaybettiniz hem de siz yaralandınız. Hz. Peygamber'in ölüm haberi de bunun üzerine eklenince gamınızın üzerine yeni gam eklenmiş oluyordu. Siz emre itaat etmeyip yerinizi terketmekle Hz. Peygamber'i sıkıntıya koydunuz ve üzülmeye sebep oldunuz. Yüce Allah da bu yaptığınıza karşılık sizi hüznülendirdi. Bir başka manası ise Hz. Peygamber de sizin acınızı hissederek sizinle birlikte dertlendi ki kaçırdığınız fırsatlara ve uğradığınız musibetlere üzülmesiniz. Bu durum şunu göstermektedir ki insanın büyük zannettiği kederleri unutturacak

²²² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1199-1200.

²²³ Âl-i İmrân 3/153.

kederler vardır. Allah acıyı acı ile unutturabilir. Bir anlık bir durumda bile kazananları mağlup edebilir, hüznü olanları sevinçli kılabilir.”²²⁴

Âyetteki ifade ile inananların içinde bulunduğu durum, birkaç kelimeyle tasvir edilmektedir. Savaştan kaçanların yaşadığı mahçubiyet, ganimete karşı içine düşülen zafiyet, Hz. Peygamber’in deri dönün çağrısını duymayıp arkalarına bakmayanların ruh hali ve bütün bunların canlı bir anlatımla sunulması savaş sahnelerinin etkileyici bir üslupla sergilendiğini göstermektedir. Bütün bu yaşananlardan sonra da Allah Müslümanların kaybettikleri fırsatlara ve nimetlere daha fazla üzülmemeleri için Hz. Peygamber’i yalnız bırakmalarından dolayı hüznlendirdi.²²⁵

وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ “Allah arzuladığınızı size gösterdikten sonra zaafa düşünüz.” ifadesinde yer aldığı gibi istediğinizi elde edince gevşediniz ve isyan etmeye başladınız. Tam savaş kazanılacakken sizin tutumunuzdan dolayı ve kaçırdığınız, kaybettiğiniz imkânların neler olduğunu anlamayasınız diye Rabbin size keder üstüne keder gönderdi. Savaşa karşı olan hem ruhi hem de davranıştaki şekli zihinde anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde anlatılmaktadır. Cenab-ı Hak size gönderdiği kederden sonra bir de uyuklama halini gönderdi ki kendinizi güvende hissedesiniz. Şimdi de bu uyku halini görelim:

2.2.7. Güvenlik Olarak Uykunun Verilmesi

Müslümanların içinde bulunduğu kederli durumdan kurtulmaları gerekiyordu. Bu ümitsizlik devam edecek olsaydı Müslümanlar arasında gerginliklerin oluşmasına neden olabilirdi. Yüce Allah bu kederli durumu Müslümanlardan kaldırmak için Müslümanlara uykuyu gönderdiğini âyette şöyle açıklamaktadır:

“Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki, (bu güvenin yol açtığı) uyuklama hali bir kısmınızı kaplıyordu...” ²²⁶

²²⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 2, s. 1204.

²²⁵ Kutub, *Fî Zılâl-il Kur’ân*, c. 2, s. 239.

²²⁶ Âl-i İmrân 3/154.

Önce sizi hüznlendirdi, sonra da güvenlik olarak size uyku halini gönderdi. İnsan tedirgin olduğu ve çok korktuğu zamanlarda uyuyamaz. Düşman da Uhud Savaşı'nda meydana uzaklaşırken geri dönüp tekrar saldıracağını söyleyerek ayrılmıştı. Müslümanlar, bu durumdan korkuyorlar, düşman geri dönecek olursa mahvolacağını düşünüyorlardı. Yüce Allah bu korku ve kederin yoğun olduğu esnada güven olarak uykuyu gönderdi. Aynı uyku durumu Bedir Savaşı'nda da meydana gelmiştir. Bu Allah'ın inananlara gönderdiği yardımının bir parçasıdır.²²⁷

Seyyid Kutup, uykunun çok sıkıntılı ve üzüntülü zamanlarda derin bir rahmet etkisi bıraktığını ve bu durumu bilhassa yaşadığını, ayrıca uykunun verdiği hoşnutluğu ifade etmede kelimelerin aciz kadığını belirtir.²²⁸ Günlük hayatta her gün sunulan uyku insanoğlunun nezdinde sıradan bir nimet olarak görülmektedir. Hâlbuki söz konusu durum gerçekleşmediğinde manevi sıkıntılar ve gerginlikler oluşmakta ve insanoğlu için bazı şeyler daha zorlu geçmektedir.

2.2.8. Uhud Savaşı'na Katılan Grupların Düşünceleri

Uhud Savaşı'na katılan herkes aynı tutuma sahip değildi. Münafıklardan üç yüz kişi daha savaş başlamadan Müslümanları yarı yolda bırakıp geri dönmüştü. Müslümanlar arasında da kalpleri tam sebat gösterememiş kimselerin olduğu fikri oluşmaktadır. Söz konusu durum şöyle açıklanmaktadır:

*“ ...Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir grup da, Allah'a karşı haksız yere cahiliye devrine benzer düşüncelere kapılıyorlar, 'Bu işten bize ne!' diyorlardı. De ki: İş (zafer, yardım, her şeyin karar ve buyruğu) tamamen Allah'a aittir. Onlar, sana açıklayamadıklarını içlerinde gizliyorlar. 'Bu işten bize bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik' diyorlar. Şöyle de: Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi. Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı). Allah içinizde ne varsa hepsini bilir.”*²²⁹

²²⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1205. (bkz. *Enfâl* 8/11)

²²⁸ Kutub, *Fî Zılâl-il Kur'an*, c. 2, s. 240.

²²⁹ Âl-i İmrân 3/154.

Elmalılı, Uhud Savaşı'na katılan Müslüman cephesindeki askerlerin içinde iki grup olduğunu ve bunların müminlerden ve münafıklardan oluştuğunu söyler. Müminleri uyku tutmuş ve uykunun verdiği sekinet haliyle savaşta korkudan kurtulabilmişlerdir. *وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ* dediğimiz grup ise savaşa ganimet hırsı ile katılan, araya her türlü fitne- fesatlık koymaya çalışan münafıklardan oluşan gruptur ki bunların arkadaşları daha savaş başlamadan önce Abdullah b. Ubey ile birlikte Müslümanları yarı yolda bırakarak savaştan geri çekilmişti. Bir kısmı da şimdi savaşta bulunmakta ve hem istediklerini elde edemediklerinden hem de düşman ordusundan çok korktuklarından dolayı bir türlü gözüne uyku girmemektedir. Bunlar güya Hz. Peygamber'e güvenip her şeyi onunla istişare ediyorlarmış gibi yapmakta ve içten içe de "Eğer Muhammed hak peygamber olsaydı Allah kâfirleri ona musallat etmezdi." diyerek Hz. Muhammed'in peygamberliğini sorgulamaktadır. Bunlar eğer bizim fikrimizi ciddiye alıp hareket etseydiler şimdi bu kadar rezil olup zararlı çıkmazdık, şeklinde düşünmektedir.²³⁰

Bu gruptaki kişilerin kalpleri henüz tam karar kılmamıştı. Yüce Allah, onların " Bu işten bize bir fayda var mı?" sorusuna "Ey Muhammed! De ki: Bütün işler Allah'a aittir." buyurmaktadır. Yüce Allah böyle buyurmakla insanların hiçbirinde bir yetki olmadığını, insana düşenin kendi vazifesini yapmak olduğunu, bundan sonrasının kendi dilemesiyle gerçekleşeceğini belirtmektedir. Ayrıca Yüce Allah, bu gruptaki kişilerin içinde Hz. Peygamber'e söyleyemedikleri çok şeyin gizli olduğunu belirtmektedir. ("Onlar içlerinde, sana karşı açıklamadıkları şeyleri saklıyorlar.")²³¹

Münafıkların savaş öncesinde yapılan istişarede kendi reyleri olan Medine'yi savunmak ve saldırıya çıkmamak fikri onay görmediği için savaş sonunda bunu kullanarak bizim dediğimiz yapılsaydı bu kadar kişi ölmek zorunda kalmazdı gibi fikirleri yaymaya başlamalarına Kur'an şöyle cevap vermektedir: " *قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ* " , yani siz evlerinizde olsanız da yine

²³⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 1206-1207.

²³¹ Kutub, *Fî Zılâl-il Kur'an*, c. 2, s. 241-242.

öldürülecektiniz. Savaşta öldürülmenizden dolayı Allah'a karşı su-i zanda bulunmayın.²³²

Ölüm haktır ve zamanı bellidir. Zamanı geldiğinde değiştirilmesi mümkün değildir. Ölüm ne satın almayla ne de duayla alınacak bir şey değildir. Geldi mi kimse engel olamaz; gelmedi kimse ölümü asla getiremez. Onun içindir ki münafıkların hayıflanmaları ve zorla savaşa götürülmeleri neticesinde kötü yönetimden ve kötü tercihlerden dolayı ölüme mahkûm kaldıklarını içlerinden geçirmeleri bile yersizdir.

Âyette, müminlere yapılan lütuftan sonra münafıkların savaşın kaybedilmesine yönelik yaptıkları homurdanmalar dile getirilmektedir. Ayrıca savaşta yapılması gerekenleri yapıp da kahramanca savaşanlara, düşman ordusunun yeni bir hazırlık içinde olduğu bilgisi ulaştırıldığında nasıl cevap verdikleri şöyle anlatılmaktadır:

*“Bir kısım insanlar, müminlere: ‘Düşmanlarınız olan insanlar, size karşı asker topladılar; aman sakının onlardan!’ dediklerinde bu, onların imanlarını bir kat daha artırdı ve ‘Allah bize yeter. O ne güzel vekildir!’ dediler.”*²³³ Dini savunmada ön sırada yer alan savaş meydanında yiğitçe çarpışan bu azimli insanlar,²³⁴ kendilerini yıldırma isteyenlerin sorusu karşısında imanlarına bir kat daha eklemiş oluyorlar.

Şimdi de savaşın ölümü öne almadığını belirten âyetlerimizi konu edinelim.

2.2.9. Uhud Savaşı’nda Ölüm ve Öldürülme Durumu

Ölüm, tektir ve zamanı geldiğinde değiştirilmesi mümkün değildir. Uhud savaşına katılanları, geride kalan kâfirler savaşa katılmamış olsalardı herhangi bir zarar görmeyecekleri konusunda fitneye düşürmeye çalıştılar. Yüce Allah da ölümün takdir edilmesiyle ilgili durumu şöyle açıklamaktadır:

²³² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 2, s. 1208.

²³³ Âl-i İmrân 3/173.

²³⁴ Kutub, *Kur’an’da Edebi Tasvir*, s. 318-319.

“...Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi. Allah içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı). Allah içinizde ne varsa hepsini bilir.”²³⁵

Kâfirler, savaşa çıkanlar için çıkmayıp bizim yanımızda olsalardı öldürülmezlerdi, diyorlardı. Allah Teâla, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُرَىٰ لَوْ كَانُوا عِندَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا “...Ey iman edenler! Sizler, inkâr edenler ve yeryüzünde sefere çıkan veya savaşan kardeşleri hakkında ‘Eğer bizim yanımızda kalsalardı ölmezler, öldürülmezlerdi.’ diyenler gibi olmayın...”²³⁶. Âyetiyle müminlere hitaben kâfirler gibi söylememeleri gerektiği, kâfirlerin böyle demesinin kendileri için hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini, sadece geçmişe duyulan özlemi artıracakını belirtmektedir. Allah ölümü de hayatı da verendir. Ayrıca “Eğer Allah yolunda öldürülür ya da ölürseniz, şunu bilin ki, Allah’ın mağfireti ve rahmeti onların topladıkları bütün şeylerden daha hayırlıdır.”²³⁷ âyetiyle de Allah yolundaki ölümünüzün kâfirlerin bir ömür boyu biriktireceği her şeyden hayırlı olduğu belirtilmektedir.²³⁸ Yüce Allah’ın mağfireti ve rahmeti kâfirlerde görülen ve farkında olmaksızın imrenilen her şeyden hatta onların hayatları boyunca yaşadıkları maddi ve manevi güzelliklerin hepsinden kat be kat üstündür.

Müslümanlar kendisi için her zaman iyi ve hayırlı olanı isteyendir. Gerekli her şeyi yaptıktan sonra teslimiyete gidendir. Elden gelen hakkıyla yerine getirildikten sonra sonuca razı olmak ve keşke’lerle başlayan cümleler kullanmamak gerekir. Sonuç, tektir. Ve bu sonuç değişmeyeceğine göre gerçek mümin kendisi için güzel bir gelecek hazırlayandır.²³⁹

Geçiciliği ısrarla vurgulanan dünyanın bir tek sonu vardır. O son da Allah için olursa dünyada yaşananlar bir anlam ifade eder. Dünyada yapılan hiçbir çalışma, elde edilen hiçbir mutluluk Allah’ın rahmetinin yerini tutamaz. Onun içindir ki Yüce

²³⁵ Âl-i İmrân 3/154.

²³⁶ Âl-i İmrân 3/156.

²³⁷ Âl-i İmrân 3/157.

²³⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 2, s. 1211-1212.

²³⁹ Kutub, *Fî Zılâl-il Kur’ân*, c. 2, s. 247.

Allah Müslümanları kâfirlerin söylemlerinden uzak durmaya davet ediyor. Kâfirler gibi yapıp da keşke savaşa katılmasaydık hem yakınlarımızı kaybetmezdik hem de zarar görmezdik demeyin, diyor. Çünkü bu saatten sonra bunu söylemek, iradeyi kullanmayı zorlaştırır ve geçmişe karşı duyulan şiddetli bir özlemden dolayı sizi üzmemekten öteye gitmez.

2.2.10. Hz. Peygamber'in Yumuşak Huylu Olması

Rasulullah, ashabıyla yaptığı görüşmeler neticesinde ortak hareket ederek Uhud Savaşı'na çıktı. Ancak önceden verilen sözlerin yerine getirilmesi konusunda ve emre itaatin gerçekleşmesi noktasında bazı sıkıntılar meydana geldi. Hz. Peygamber, savaş meydanında kaçanları çağırdığı halde onun çağrısına cevap veren olmadı. Savaş kazanıldı zannedilip yerlerini terkedendenlerin etkili olduğu bir yenilgi meydana geldi. Rasulullah'ın tüm bu yaşananların karşısında nasıl davrandığını Yüce Allah şöyle açıklıyor:

“O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şâyet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a güven. Çünkü Allah kendisine dayanıp güvenenleri sever.”²⁴⁰

Ya Muhammed! Sen onlara nazik ve yumuşak davranmasaydın onlar senin etrafından kaçıp giderlerdi. Bu da büyük bir felaket olurdu. Sen onların risaletle ilgili kusurlarını affet, Allah da onların hukukullahla ilgili kusurlarını affeder. Elmalılı, âyette savaşa girecek olanlarla istişare edilmesini, onların fikirlerinin alınmasıyla muhabbetlerinin artacağını belirtmektedir. Onların fikrinin alınmaması onlara tenezzül edilmediğini gösterir ki bu da iyi bir sonuç doğurmaz. Ayrıca Uhud Savaşı öncesinde yapılan istişare neticesinde savaşa çıkılmasına karar verildi. Ama savaştan güzel neticeler alınmadı. Bu durum da Hz. Peygamber'i istişareden vazgeçirebilir. Bunun üzerine istişare sonucu hata meydana gelse bile istişare neticesi olduğu için kimse sorumlu tutulmaz. Yüce Allah Hz. Peygamber'e hitaben daha önce yaptığın istişareden dolayı güzel bir netice almamışsan dahi istişareden vazgeçmemesi

²⁴⁰ Âl-i İmrân 3/159.

gerektiğini söylüyor. Müfessirler ve âlimler hakkında vahyin bulunduğu bir konuda istişare etmenin caiz olmadığını söylerler.²⁴¹

Yüce Allah, Âl-i İmrân 159. âyette Uhud Savaşı'ndan sonra Müslümanlar emre itaat etmemiş olsalar bile onlara yumuşak davranmasını söylüyorken Tevbe sûresinin 73. âyetinde “ *Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et, onlara karşı sert davran. Onların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü bir varış yeridir.*” buyurarak kâfirlere karşı son derece sert davranmasını emretmektedir. Burda kâfirlere ve münafıklara karşı yapılacak cihadın mahiyeti konusunda farklı fikirler ortaya atılmıştır. Allah-u Teâla'nın Hz. Peygamber'e kâfirlere ve münafıklara karşı kılıçla ve silahla cihad etmesi gerektiğini söyleyenlere karşılık İbn Abbas, burada emredilenin kâfirlere karşı kılıçla münafıklara karşı da lisanla cihat etmek gerektiğini söylemektedir.²⁴² Yüce Allah, münafıklara ve kâfirlere karşı emrin yerine getirilmesini ve onlara sert davranılmasını buyurmaktadır. Müslümanlara karşı merhametli olan Rabbimiz, kâfir ve münafıklara karşı katıdır. Bu da Fetih Sûresindeki âyetin gereğidir.²⁴³

²⁴¹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 2, s. 1216-1217.

²⁴² Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, s. 4321.

²⁴³ Fetih 48/29.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEVBE SÛRESİ VE TEBÛK GAZVESİ

3.1. Sûre'nin Genel Muhtevası

Tevbe sûresi, Medine'de nazil olmuştur. Zemahşeri son iki âyetinin Mekke'de geri kalanın Medine'de indirildiğini aktarır.²⁴⁴ Fahreddin er-Razi de son iki âyetin Mekke'de, sûrenin geri kalanının Medine'de nazil olduğunu söyler. Maide sûresinden sonra inmiştir. Âyet sayısı yüz yirmi dokuzdur.²⁴⁵ Mevdudi ise sûrenin üç bölümde incelendiğini ve her bölümün farklı zaman diliminde nazil olduğunu söylemektedir. İlk bölümünü oluşturan 1-37 âyetlerin hicri 9. yılda Zilkade ayında veya hac için bazı bilgilerin ilan edilmesi gerektiğinden o zamanlarda nazil olduğunu belirtmektedir. Sûrenin ikinci kısmının (38-72. âyetler) Tebük seferi için hazırlıkların yapıldığı hicri 9. yılda Recep ayında veya ondan biraz daha önce nazil olduğunu söylemektedir. Savaşa karşı müminlerin zaaf göstermemesi gerektiği ve fedakârlıktan uzak durmaması gerektiğini belirten ifadeler yer almaktadır. Sûrenin üçüncü bölümünü oluşturan 73-123. âyetler ise Hz. Peygamber, Tebük seferinden döndükten sonra nazil olmuştur.²⁴⁶

Tevbe sûresinin birçok ismi bulunmaktadır. Cenab-ı Hak, sûrenin yüz dördüncü âyetinde müminlerin hepsinin tevbelerini kabul ettiği için sûreye tevbe adı verilmektedir.²⁴⁷ Sûrenin farklı isimlerinin bulunmasıyla ilgili Zemahşeri'nin *el-Keşşâf an Hakaik* adlı eserinde şu isimler yer almaktadır: Berâe, et-Tevbe, el-mükaşkişe, el-müba'sire, el-müşerride, el-muhziye, el-fâdiha, el-musîre, el-hâfire, el-münekkile, el-müdemdime ve Sûretu'l-Azâb'tır. Sûreye verilen bu isimler sûrede farklı şekillerde anlatılan anlam ve konulardan kaynaklanmaktadır. Şöyle ki: El-mükaşkişe; inananları inkârdan ve nifaktan uzaklaştırmaktadır, et-Tevbe; inananların tevbelerini kabul etmektir, el-müba'sire; münafıkların gizli tuttuklarını alenen ortaya çıkarmaktadır, el-musîre; onların sırlarını ifşa etmektedir; el-hafire, onların gizli durumlarını araştırmaktadır; el-muhziye, münafıkları rezil etmektedir; el-münekkile,

²⁴⁴ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, c.2, s. 241.

²⁴⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, c. 6, s. 3239.

²⁴⁶ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, c. 2, s. 191-192.

²⁴⁷ Mahmut Toptaş, *Kur'ân-ı Kerîm Şîfa Tefsiri*, c. 3, s. 309, Cantaş yay. 1. Basım, İstanbul, 1995.

münafıkları yaptıklarından dolayı cezalandırmaktadır; el-müşerride, münafıkları korkutmaktadır. Huzeyfe (r.a.) şöyle aktarıyor: “*Biz bu sûreye Tevbe sûresi derdik, Azab sûresi derdik. Allah Teâla'nın bu sûrede anlatmadığı kimse kalmamıştır.*”²⁴⁸ Sûrenin içeriğinde birçok insan karakteri anlatılmakta, münafıklardan gizli iş çevirenlerin durumu anlatılmakla birlikte inananların tevbelerinin kabul edildiği bizzat Allah tarafından Müslümanlara bildirilmektedir.

Elmalılı, sûrenin baş kısmında müşriklerden kaçınmanın yer aldığını ve nifak gibi münafıklara ait olan özelliklerden uzak durmanın gerektiğini, münafıkların da sakladıklarının Allah tarafından ortaya çıkarılacağını ve onları rezil edip utanılacak konuma getirmenin olduğunu aktarmaktadır. Ayrıca Zemahşeri'nin Huzeyfe'den aktardığı rivayeti, Elmalılı Hz. Ebubekir'den şöyle aktarmaktadır: Tevbe sûresi için “*Buna sûre-i tevbe derler. Hakikaten vallahi dokunmadık bir kimse bırakmadı.*”²⁴⁹ İbn Abbas ise bu sûre hakkında şöyle buyurmaktadır: “*Bu sûre, Fâdıha, yani münafıkların sırlarını ortaya çıkararak sûre, münafıkların durumu hakkında inmiştir. Biz neredeyse kimseyi dışarda bırakmayacak diye korktuk. Enfâl sûresi Bedir hakkında, Haşr Sûresi de Benî Nadir hakkında nazil olmuştur.*”²⁵⁰ Üç rivayeti de göz önünde bulundurduğumuzda Tevbe sûresinde o dönemdeki insan karakterlerinin neredeyse tamamı anlatılmaktadır. Bilhassa gizli iş çevirebileceklerini düşünen münafıkların yaptıkları her şeyden Allah'ın haberdar olduğu belirtilmekte ve bu sırların ifşa edileceği bilhassa vurgulanmaktadır. Aslında bu arkadan iş çeviren her gruptan insana bir uyarı niteliğinde düşünülebilir.

Tevbe sûresinde ele alınan genel konular:

1 - 9.âyetler: Allah ve Rasulu'ndan müşriklere yapılan uyarı. Müşriklerle yapılan anlaşmaların süresi bitinceye kadar tamamlanması belirtilmektedir. Müşriklere karşı nasıl davranılması gerektiği açıklanmaktadır.

10 - 26. âyetler: Savaşa başlamış olanlara savaşa karşılık verilmesi anlatılmaktadır. Allah'ın mescitlerini inşa edenlerin özellikleri anlatılmaktadır.

²⁴⁸ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, s. 1053.

²⁴⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 4, s. 2442.

²⁵⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. 6, s. 3240.

Hicret edenlerin mükâfatları anlatılmakta, savaşta inananlara yapılan yardım dile getirilmektedir.

27 - 48. âyetler: Yahudi ve Hıristiyanlarla ilgili bilgi verilmekte, müşrikler hoşlanmasa da Allah'ın dininin üstün geleceği belirtilmektedir. Göklerin ve yerin yaratılması, haram aylar, 'savaşa çıkın!' emrine uyulması gerektiği, münafıkların savaşa karşı tutumları, münafıkların fitne çıkarmak istedikleri anlatılmaktadır.

49 - 69. âyetler: Münafıkların harcamalarının kabul edilmemesinin nedenleri anlatılmaktadır. Münafıkların sadakalardan pay almaları halinde memnun olacakları bildirilmektedir. Zekât verilecek gruplar belirtilmektedir. Münafıkların Hz. Peygamber'i incitmek için farklı benzetmeler yaptığı söylenmekte ve münafık erkek ve kadınların durumu anlatılmaktadır.

70 - 79. âyetler: Önceki kavimlerden örnek verilmektedir. Mümin erkek ile mümin kadınların özellikleri anlatılmaktadır. Hz. Peygamber'e kâfir ve münafıklara karşı nasıl davranması gerektiği anlatılmakta, münafıkların durumları ve özellikleri hakkında bilgi verilmektedir.

80 - 99. âyetler: Savaşa katılmayan münafıkların durumu anlatılmakta ve münafıklarda bulunan malların ve çocukların azaplarını çoğaltmaya yaradığı belirtilmektedir. Savaşa katılmak istemeyenler, mazeretlerini sunmaktadır. Savaşa karşı sergilenen tutumlar anlatılmakta, bedevilerle ilgili bilgi verilmektedir.

100 - 106. âyetler: Muhacir ve Ensâr'a hazırlanan nimetler anlatılmakta, münafıklıkta ileri gidenlerin olduğu, günahlarını itiraf edenlerin tevbesini Allah'ın kabul edeceği belirtilmektedir. Savaşa katılmayanlarla ilgili açıklama yapılmaktadır.

107- 129. âyetler: Farklı gayelerle yapılmış olan mescitte Hz. Peygamber'in namaz kılmaması gerektiği bildirilmektedir. Müminlerin yaptıklarının karşılığını bulacağı, Hz. İbrahim'in babasına yaptığı duadan uzaklaşması gerektiği anlatılmaktadır. Seferden geri duran üç kişinin affedildiği, savaşa karşı nasıl davranılması gerektiği ve her sûre indirildiğinde inkâr edenlerin ve münafıkların tutumlarının nasıl olacağı anlatılmaktadır.

Âyetlerden görebildiğimiz kadarıyla Tevbe sûresi'nde zaman zaman münafıkların davranışları anlatılmakta, savaşa (Tebük Gazvesi'ne) katılmayanlar mazeretlerini sunmakta, kiminin savaşa gitmeye imkân bulamadığı kiminse katılmayı canı gönülden arzulamadığı görülmektedir. Yüce Allah birçok yerde vurgu yaparak münafıkların ve inkâr edenlerin sahip olduğu mallar ve çocuklar sizi aldatmasın diye uyarıda bulunmaktadır. Bu onların azaplarını artırmaya bir sebeptir. Yüce Allah insanoğlunun dünyaya dalanlarda her şeyin yolundaymış gibi görünmesinin; mal ve çocuklara sahip olmanın inananların -bir anlık bile olsa- aklını çelebileceğini bilerek bu uyarıyı tekrar etmektedir.

H. Peygamber (s.a.v.) Tevbe sûresine de konu edinilen münafıkları bilmesine rağmen kişilerle ilgili herhangi bir açıklama yapmamış; kişilik ve insan tipleriyle ilgili genel açıklamalar yapmıştır.²⁵¹ Münafıkların özelliklerini saymakta; ama münafık olan şahıslar hakkında konuşmamaktadır. Tebük seferinde de savaşa katılmayıp katılsa da bir hayrının dokunmayacağı münafıklar bulunmakta; ancak Rasulullah değil Allah Teâla ayette bunları açıklamaktadır.

M. İzzet Derveze, sûrede genel olarak Tebük Savaşı'ndan bahsedildiğini, sûrenin bir kısmının savaştan önce, bir kısmının savaş esnasında, bir kısmının savaştan döndükten sonra nazil olduğunu söyleyerek sûrenin tek seferde indiği bilgisinin doğru olmadığını söylemektedir.²⁵²

3.1.1. Sûrenin Başında Besmele Bulunmaması

Bu sûreyi diğer sûrelerden farklı kılan başında besmele bulunmamasıdır. Bunun iki hikmeti vardır: Tevbe sûresinin Enfâl sûresi ile mana ve irtibatının bulunması, ikincisi de savaş konuları hakkında nazil olması itibariyle bu iki sûrenin bir sûre olarak addedilebilecek kadar birbirine benzeyip uyumlu olması. Hatta sahâbîler arasında bu iki sûreyi bir sûre zannedenler olmuştur. Ancak Rasulullah (s.a.v) bunun Enfâl sûresinden veya herhangi bir sûreden olduğunu söylememiştir.

²⁵¹ H. Ahmet Sezikli, "Münafık (Hz. Peygamber Döneminde Münafık)", 31:568.

²⁵² Derveze, *et-Tefsirü'l Hadîs*, c. 7, s. 268.

Hz. Ali'ye bu sûrenin başında niçin besmele bulunmadığı sorulduğunda “Besmele, bir emândır. Bu sûre ise kılıç ve savaş üzerine nazil olmuştur.” demiştir.²⁵³

Sûreye “Bu Allah ve Rasulu'nden müşriklere bir uyarıdır.” şeklinde başlanıldığı, müşriklerden uzak durulması gerektiğinin belirtildiği ve müşriklerin Arap yarımadasından uzaklaştırılmaları gerektiğini anlattığı için sûrenin başına besmele konulmamıştır.²⁵⁴

M. İzzet Derveze, Tevbe sûresinin başında besmele olmamasının sebebi savaştan bahsetmesi değildir, der. Çünkü savaşı emreden başka sûreler de vardır.²⁵⁵

Tevbe sûresinin başında besmele bulunmamasının sebebini İbn Abbas, Hz. Osman İbn Afvan'a şöyle sorduğunu söyleyerek aktarımda bulunur: “ *Miun'dan (âyet sayısı yüz civarında olan sûreler) olan Berâe sûresini, Mesânî'den (âyet sayısı yüzden az olan sûreler) olan Enfâl sûresiyle birleştirip araya besmele koymamanızın sebebi nedir?*” Hz. Osman, “*Hz. Peygamber, her ne zaman bir sûre nâzil olsa 'Onu şuraya koyun' der ve inen sûrenin konulacağı yeri söylerdi. Berâe sûresi Kur'an'ın son inen sûrelerindedir. Onun nereye konulacağını beyan etmeden vefat etti. Enfâl sûresi ile Berâe sûrelerinin anlattıkları konular birbirine benzediği için peşpeşe yazıldı.*” Tevbe sûresinin başında besmele bulunmamasının nedeni Ubey b. Ka'b'dan rivâyet edildiğine göre sahabe Enfâl sûresinde ahidlerin bulunduğunu, Tevbe sûresinde ise bu ahitlerin geri alınması konusunun bulunduğunu söylüyor ve bundan dolayı bu iki sûrenin peşpeşe yazıldığını belirtiyordu. Sûrenin başında besmele bulunmamasıyla ilgili sahabe Tevbe ve Enfâl sûrelerinin savaş hakkında bahsettiğini ve bundan dolayı her iki sûrenin tek bir sûre olabileceğini düşünen sahabiler olduğunu kabul edenler vardır. Ancak söz konusu duruma karşılık iki ayrı sûre olduğunu söyleyen sahâbe de bulunmaktadır.²⁵⁶

²⁵³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 4, s. 2443.

²⁵⁴ Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l Veciz*, c. 2, s. 138.

²⁵⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadîs*, c. 7, s. 269.

²⁵⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. 6, s. 3240-3241.

3.1.2. Sûre'nin Önceki ve Sonraki Sûrelerle Bağlantısı

Tevbe sûresi hem konusu itibariyle hem de başında besmele bulunmaması hasebiyle Enfâl Sûresiyle doğrudan ilgilidir. Her iki sûrede de savaş konusu anlatılmaktadır. Bir önceki başlıkta da dile getirdiğimiz gibi sûrenin başında besmele bulunmaması meselesini içeren birçok rivâyet, Tevbe sûresinin Enfâl sûresinin devamı niteliğinde olduğu için başında besmele bulunmadığını açıklamaktadır. Yüce Allah, Enfâl sûresini müminlerin birbirlerini dost edinmeleri gerektiğini ve kâfirlerden tamamen uzak durmaları gerektiğini söyleyerek bitirmekte ve Tevbe sûresini de “Allah’tan ve Rasulu’nden kendileriyle anlaşma yapmış olduğunuz müşriklere bir ihtar!”²⁵⁷ âyetiyle daha önceki sözünü pekiştirir mahiyette açıklama yaparak başlamaktadır.²⁵⁸ Söz konusu durum iki sûre arasındaki konu uyumunu daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Konumuz itibariyle Tevbe sûresinde anlatılan Tebük Gazvesiyle ilgili yapılan tasvir örneklerine geçmeden Tebük Gazvesi hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

3.2. Tebük Gazvesi (Ekim 630)

Hicretin dokuzuncu yılında Rasulullah Müslümanlara Bizansla savaşmak için Tebük seferine hazırlık yapmalarını söyledi. Ancak Rasulullah’ın savaşa çıkmayı söylediği zaman sıcakların yoğun olduğu döneme denk geliyordu. Rasulullah normal şartlarda savaşa çıkmadan önce bunu gizlerdi; ancak Tebük Savaşında bunu yapmadı. Çünkü hem yol uzundu, hem de hava çok sıcaktı.²⁵⁹

Tevbe sûresinin büyük bir bölümü Rasulullah (s.a.v)’ın yaptığı en son ve katılımın en fazla ve en zor olduğu Tebük Gazvesi’ni konu etmektedir. Hicrî dokuzuncu yani Mekke’nin fethinden bir yıl önce Tebük Gazvesi yapılmıştır.²⁶⁰

Müslümanlar savaş hazırlıklarını yapıp ordunun ihtiyacını karşılamak için Hz. Peygamberin talimatına uyarak sahip olduklarını bağışlamaya başladılar. Hz. Osman ordunun üçte birinin yani on bin kişinin askeri teçhizatını tek başına

²⁵⁷ Tevbe 9/1.

²⁵⁸ Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, c. 6, s. 3241.

²⁵⁹ Abdülmelik b. Hişâm, *Siret-i İbn Hişâm*, c. 2, s. 516.

²⁶⁰ Derveze, *et-Tefsirü’l Hadîs*, c. 7, s. 339.

karşılıyarak bin dinar nakit vermiştir. Hz Ömer yüklü bir yardımda bulunmuştu. Rasullullah'ın kendisine ne gibi bir yardımda bulunduğunu sorması üzerine: “Dünyada sahip olduğum bütün servetin yarısını” diye cevap vermiştir. Hz Ebubekir ise evine ancak Allah'ın ve Rasulullah (s.a.v)'in sevgisini bıraktığını söyleyerek dört bin dirhem getirebilmiş, onun bu davranışı diğerlerinden daha fazla heyecan uyandırmıştı.²⁶¹ Vakidi, zengin insanların hayır hasenat yapmayı çok istediklerini söyleyerek Ümmü Sinan el-Eslemiy'e'den şöyle aktarır: “Hz. Aişe'nin evinde Rasulullah'ın yanında bir sergi gördüm. Üzerinde kadınların savaşta kullanılması için getirdikleri bilezikler, küpeler, yüzükler vs. vardı.”²⁶²

Rasulullah, Tebuk gazvesine çıkarken Hz. Ali'yi Medine'de ailesinin yanında bıraktı. Münafıklar bunu fırsat bilip yalan haberler çıkardı ve Rasulullah'ın Hz. Ali'yi kendisiyle birlikte götürmek istemediği haberini yaydılar. Hz. Ali de savaş hazırlığını yaptı ve Rasulullah'a Cüf denilen yerde yetişti. Rasulullah, Hz. Ali'ye “Musa'nın yanında Harun'un konumu neyse, sen de benim yanımda öyle olmak istemez misin? Ancak benden sonra peygamber yoktur. Ben seni aileme ve aileme bakman için bıraktım.”²⁶³

Tebük Gazvesi, münafıkların yaptıklarının açığa çıkması, inananların fikir olarak kabul etmelerine rağmen pratikte harekete geçmeyip geri kalmalarının orduya ve kendilerine maddi ve manevi ne denli zarar verdiğinin gösterilmesi açısından önem arz etmektedir.

3.3. Sûrede Savaş Öncesi ve Savaş Anında Kullanılan Tasvirler

3.3.1. Zihinde Tasavvur Edilenler

Tevbe sûresine verilen isimlerden biri de gizli durumları araştırmak anlamında kullanılan el-Hafire'dir. Her durumda her şeyi hakkıyla bilen Allah Teâla savaş emri geldiğinde tutumların nasıl olacağını da bilmektedir. Bu durumu âyette şöyle ifade etmektedir:

²⁶¹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2004), s.284.

²⁶² Vâkidî el-Eslemî, *Kitâbü'l-Meğâzi* c.3, s. 1023.

²⁶³ Abdülmelik b. Hişâm, *Siret-i İbn Hişâm*, c. 2, s. 519.

“Eğer yakın bir dünya malı ve kolay bir yolculuk olsaydı (o münafıklar) mutlaka sana uyup peşinden gelirlerdi. Fakat meşakkatli yol onlara uzak geldi. Gerçi onlar, ‘Gücümüz yetseydi mutlaka sizinle beraber çıkardık.’ diye kendilerini helak edercesine Allah’a yemin edecekler. Hâlbuki Allah onların mutlaka yalancı olduklarını biliyor.”²⁶⁴

Seyyid Kutub, bu âyette anlatılan kişilerin, Kur’ân’ın anlattığı insan tiplerinden biri olan zayıf karakterli kişiler olduğunu söyler. Güçlü bir iradeleri olmadığından farklı mazeretler sunarak kendilerini haklı göstermeye çalışmaktadırlar.²⁶⁵

Yüce Allah, savaşa katılma noktasında birçok teşvikte bulunmasına rağmen savaşa katılmayıp geride kalan birçok kişi olmuştur. “Ey iman edenler! Size ne oldu ki, ‘Allah yolunda savaşa çıkın!’ denildiği zaman yere çakılıp kalıyorsunuz? Dünya hayatını ahirete tercih mi ediyorsunuz? Fakat dünya hayatının faydası ahiretin yanında pek azdır.”²⁶⁶ âyetini gönderdiği halde savaşa çıkma emri geldiğinde لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا ‘yani yakın bir menfaat olsaydı...’ diyerek savaşa katılma noktasında ağır davranmışlardır.²⁶⁷

Âyetteki اتَّقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ “yere çakılıp kalıyorsunuz.” ifadesi duyulduğu anda zihinde yığılıp kalan ağır bir cisim canlanmaktadır. Bu cismin kaldırıldığını ancak ağırlığından dolayı tekrar yere düştüğünü belirtmektedir. “Ağırlaştınız.” denilmemekte, “Ağırlaşıp yere çakılı kaldınız.” denilmektedir. Kelime kendi başına bile o ağırlığı ifade etmekte yeterli gelmektedir.²⁶⁸

İbn Kesir, Yüce Allah’ın bu âyetle Tebük Seferine katılmayıp herhangi bir özürleri olmadığı halde özürleri varmış gibi Hz. Peygamber’den izin isteyen kimseler için bir uyarı şeklinde olduğunu söyler. Kolay bir kazanç olsaydı ve gidilecek mesafe de az olsaydı ve İbn Abbas’ın bildirdiğine göre yakın bir ganimet olsaydı elbette sizinle savaşa gelirlerdi. Gücümüz yetseydi size eşlik ederdik diye kendilerini helak

²⁶⁴ Tevbe 9/42.

²⁶⁵ Kutub, *Edebî Tasvir*, s. 315.

²⁶⁶ Tevbe 9/38.

²⁶⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, c. 6, s. 3326.

²⁶⁸ Kutub, *Edebî Tasvir*, s. 133-134.

edercesine yemin edenler burda anlatılan kişilerin sözleridir.²⁶⁹ Savaşa çıkmak özünde bir fedakârlığı gerektirir ve kişinin daha ağır şartlara nefsi isteklerinden vazgeçerek uyum sağlamasını zorunlu kılar. Söz konusu olan savaş Ceyşu'1 usre olarak adlandırılan Tebük Gazvesi olunca daha büyük fedakârlıklar gerektirmektedir.

Cenab-ı Hak, Peygamber'ine eğer sen münafıkları zorlu olan savaşa değil de düz yolda gitmeye ve hazır ganimete çağırıysaydın sana tabi olurlardı diyor. Savaştan geri duranlar “güç yetirseydik sizinle beraber savaşa çıkardık” diyerek bahaneler sunuyorlar; ancak Allah **وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ**” buyurmaktadır. Bunlar Allah'a karşı yalan yere yemin ederek kendilerini helak edecek dereceye getiriyorlardı. Ancak Allah onların yeminlerinde yalancı olduğunu da boş mazeretler sunduğunu da bilmektedir.²⁷⁰ Çünkü Allah onların savaşa çıkmaya çıkabilecek güçte olduğunu biliyordu.

Bunlar, Hz. Peygamber'in cihad çağrısını meşakkatsiz olsaydı kabul edeceklerdi dediğimiz gruptur.²⁷¹

Fahreddin er-Razi âyete gücümüz yetseydi anlamını katan استطاع kelimesiyle ilgili olarak Ebu Ali el-Cübbâi'nin şu görüşünü aktarmaktadır. استطاع fiil ile beraber olsaydı o zaman savaşa çıkmayanlar biz buna muktedir değiliz demekle doğru söylemiş olurlardı. Yüce Allah bunları yalanladığına göre استطاع fiilden önceki gücü ifade etmektedir. Yani insanın gücü işi yapmadan önce kendisinde bulunmalıdır. Ayrıca استطاع ile kastedilen beden gücüdür, mali güç değildir.²⁷²

Münafıklar ne kadar gizlemeye çalışırsa çalışsın başarılı olamazlar. Çünkü Allah onların zihinlerinde saklı tuttıklarını bilmekte ve bunu âyette ifade ederek canlı bir anlatımla sunmaktadır. Münafıklar işlerine gelmediği için savaşa katılmamalarına rağmen gücümüz yetseydi mutlaka size katılırdık gibi bahaneler ileri sürerek katılmamalarını gerekçelendirip konumlarında kalmak istemektedirler.

²⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 99.

²⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, s. 4275.

²⁷¹ Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadîs*, c. 7, s. 345.

²⁷² Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. 6, s. 3327.

Yüce Allah, savaşa çıkmayanların çıkması durumunda da bir faydalarının olmayacağını şu âyet-i kerimede ifade etmektedir:

*“Eğer içinizde (onlar da savaşa) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmazdı ve size mutlaka fitne çıkarmak isteyerek aranızda koşarlardı. İçinizde, onlara iyice kulak verecekler de vardır. Allah zalimleri gâyet iyi bilir.”*²⁷³

Ey müminler, eğer bu münafıklar sizinle savaşa çıkacak olsaydı fesat ve zarardan başka bir şeyi artırmazlardı.²⁷⁴

Münafıkların savaşa çıkma niyetleri yoktu. *“Eğer onlar çıkmak isteselerdi, elbette bunun için hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların davranışlarını çirkin gördü de kendilerini alıkoydu. Ve oturanlarla beraber oturun denildi.”*²⁷⁵ Onlarla beraber oturun’dan kastedilen geride kalan kör, yaşlı, kadın ve çocuklardır. Onlarla oturun deniliyor, bundan amaç gerçekten onlarla oturmaları değildir; aksine onları ayıplayıp yaptıklarının yanlış olduğunu vurgulamaktır.²⁷⁶ Devamında Yüce Allah bunların savaşa çıkmalarından niçin hoşlanmadığını açıklayarak *“Eğer onlar sizinle çıksalardı size fitne artırmaktan başka bir katkıları olmazdı.”* buyurmaktadır. Muhammed b. İshak bana tebliğ edilen bilgiye göre geride kalmak için izin isteyenlerin Abdullab b. Übey b. Selül ile Cedd b. Kays olduğunu aktarır. Bunlar kendi topluluklarının ileri gelenlerindendi. Bunlar savaşa katılsaydı bile fitneyi artırırlardı. Kendi kavimlerinin ileri gelenleri olduğu için bunların sözünü dinleyenler de vardı. Yüce Allah, ‘Zalimleri çok iyi bilen’ olduğu için onları geri bırakmıştır.²⁷⁷

Âyette Hz. Peygamber’in cihad çağrısına uymada ağırdan davrananlar anlatılmakta ve savaşa katılmamak için Hz. Peygamber’e normal bir sefer olsaydı seninle savaşa katılırdık diyenlerin durumu anlatılmaktadır.

Allah her şeyi bilen olduğu için münafıkların niyetini de hakkıyla bilendir. Münafıkların savaşa katılması durumunda Müslümanlara bir faydasının

²⁷³ Tevbe 9/47.

²⁷⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, s. 4281.

²⁷⁵ Tevbe 9/46.

²⁷⁶ Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Veciz*, c.2, s. 163.

²⁷⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 100.

olmayacağını da bildiği için, Müslümanların hayrına olanın onların savaşa katılmaması olduğunu biliyordu. Münafıklar Müslümanlarla savaşa katılsaydı araya laf sokmaktan ve fitneye sebep olmaktan başka bir şey yapmayacaklardı. Allah bu durumu bildiği için onların savaşa girmesini istemedi.²⁷⁸

Allah Teâlâ olmayanların şâyet olsaydı nasıl olacağını en iyi bilen olduğu için münafıkların savaşa katılmaları durumunda da bir fayda olmayacağını belirtmektedir. Nitekim başka âyetlerde de buna örnekler vardır.²⁷⁹ Şöyle ki: “Allah onlarda bir hayır görseydi onlara işittirirdi. Eğer işittirmiş olsaydı yine de yüz çevirenler olarak arkalarını dönerlerdi.”²⁸⁰ “Eğer geri döndürülselelerdi yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdir. Doğrusu onlar yalancılardır.”²⁸¹

Âyette geçen “İçinizde, onlara iyice kulak verecekler de vardır.” ifadesi ile iki farklı durum vardır: Mücahid ve İbn Zeyd’in kabul ettiği bu görüşe göre aranızda sizden duyduklarını onlara iletecek gözcüler vardır. Diğer görüş ise Katade’nin kabul ettiği ‘Aranızda onların görüşlerini kabul edip dinleyenler vardır.’ görüşüdür. Bu görüş Müslümanlar münafıkların etkisinde kalır mı? diye farklı anlaşılmalara sebep olabilir. Ancak yeni Müslüman olanlar ya da münafıkların bir kısmıyla akraba olanlar onların sözlerinin etkisinde kalabilir. Münafıklar iki farklı çeşitte olabilmektedir. Bir kısmı münafıklıkla yetinip herhangi bir şeye karışmazken diğer kısmı müminlere asılsız haberler verip fitne fesat çıkarmaya çalışmaktadır. Bundan dolayı Cenab-ı Hak, وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ buyurarak “Allah o zalimleri çok iyi bilmektedir.” açıklamasını getirmektedir.²⁸²

“Münafıklar, kalplerinde olanı kendilerine haber verecek bir sûrenin müminlere indirilmesinden çekinirler. De ki: Siz alay edin! Allah o çekindiğiniz şeyi ortaya çıkaracaktır.”²⁸³

²⁷⁸ Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadîs*, c. 7, s. 345-346.

²⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 100-101.

²⁸⁰ Enfâl 8/23.

²⁸¹ En'âm 6/28.

²⁸² Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, c. 6, s. 3339.

²⁸³ Tevbe 9/64.

Mücahid, münafıkların kendi aralarında konuştuklarını ve ‘umulur ki Allah bizim sırlarımızı açığa çıkarmaz’ dediğini beyan eder. Katade, Tevbe sûresine münafıkları rezil etmesinden dolayı el-Fâdiha denildiğini söyler.²⁸⁴

Vehbe ez-Zuhayli, münafıkların gizli durumlarının açığa çıkmasıyla ilgili İmam Süddi’nin, münafıklardan bir grup bizi utandıracak veya yaptıklarımızı açığa çıkaracak herhangi bir şey inmeseydi onun yerine yüz sopa yemeyi tercih ederdim, rivâyetini aktarır.²⁸⁵ Yaptıklarının açığa çıkmasından ve manen rezil olmaktansa dayak yeyip acı çekmeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Tabi ki bu durum münafıkların hepsi tarafından değil bir grup münafık tarafından söylenmektedir.

Burada anlatılan kişiler, Müslümanlar ve inkârcılar arasında her iki gruba da uğrayanlardır. Bazen inananların tarafına giden bazen de kâfirlerin yanına giden ve bir gün her iki gruptan da atılacak olan münafıklardır.²⁸⁶

Münafıklar, gizledikleri şeylerin açığa çıkmasından korkuyordu. Yüce Allah, Peygamber’ine bu âyeti indirdi ve münafıkların sırlarını ifşa edeceğini bildirdi.²⁸⁷ Aslında münafıklar göründüklerinin aksine çok korkak bir yapıya sahipler. Münafıkların göstermeye çalıştıklarına bakıldığında güçlü oldukları düşünülürdü; ancak iç âlemlerinde birçok şeyden çekindikleri şu âyetlerde de geçmektedir:²⁸⁸

*“(O münafıklar) mutlaka sizden olduklarına dair Allah’a yemin ederler. Hâlbuki onlar sizden değillerdir, fakat onlar (kılıçlarınızdan) korkan bir toplumdur. Eğer sığınacak bir yer yahut (barınabilecek) mağaralar veya (sokulabilecek) bir delik bulsalar, koşarak o tarafa yönelip giderlerdi.”*²⁸⁹

Yüce Allah, Hz. Peygamber’e onlarla alay etmelerine ve onları hafife almalarına rağmen Allah’ın onların çekindikleri şeyi gerçekleştireceğini bildirmesini söylemektedir. Münafıkların gizli oturumlarının ve Hz. Peygamber ile müminlerin

²⁸⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, c. 4, s. 111.

²⁸⁵ Vehbe Zuhayli, *Tefsîrü’l Veciz*, c. 2, s. 173.

²⁸⁶ Mahmut Toptaş, *Kur’ân-ı Kerîm Şifa Tefsiri*, c. 3, s. 359.

²⁸⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân ‘An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, s. 4307.

²⁸⁸ Alper, Hülya, “Münâfık”, *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 31:566.

²⁸⁹ Tevbe 9/56,57.

arkalarından çevirdikleri her durumun açığa çıkarılacağı belirtilmektedir.²⁹⁰ Yani münafıklar hem ellerine geçen fırsatı kullanıp arkadan iş çevirmekteler hem de yaptıklarının açığa çıkmasından korkmaktalar. Aslında onların yaptıklarının açığa çıkmasından korkmaları bile kendi içlerinden geçen her şeyi bilen bir yaratıcının varlığını bildiklerini gösterir.

“Onlardan kimi de, eğer Allah lütuf ve kereminden bize verirse, mutlaka sadaka vereceğiz ve elbette biz salihlerden olacağız, diye Allah’a and içti.”²⁹¹

Müfessirlerin bir kısmı bu âyetin Sa’lebe b. Hâtıb el-Ansârî hakkında nazil olduğunu söyler. Onların arasında İbn Abbas ile Hasan el-Basrî de bulunmaktadır. Sa’lebe Hz. Peygamber’e Allah’ın kendisine mal vermesi için dua etmesini istedi. Hz. Peygamber, “Şükürünü yerine getireceğin az mal şükürünü yerine getiremeyeceğin çok maldan iyidir.” dedi. Bu durum birkaç defa tekrar etti ve Hz. Peygamber Salebe’ye mal verilmesi için dua etti. Ancak malının fazlalığı bir süre sonra onu cemaatle namaz kılmaktan alıkoydu. Zekât âyetinden sonra Hz. Peygamber Salebe ve Süleym oğullarından birinden zekât alınması için memur görevlendirdi. Ancak Sa’lebe zekâtını vermedi ve kendisiyle ilgili âyet geldikten sonra zekâtını vermek istedi ancak Allah Rasulu bunu kabul etmekten menedildiğini bildirdi. Sa’lebe Hz. Peygamber’den sonraki dönemlerde zekâtını vermek istedi, ancak Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman kabul etmedi. (Hz. Osman döneminde de vefat etti.)²⁹² Mukatıl b. Süleyman’ın *Tefsir-i Kebîr* adlı eserinde bu âyetle ilgili olarak farklı bir rivâyet karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu âyetle ilgili Ömer b. El-Hattab’ın kölesi Hz. Ömer’in de yakın bir arkadaşı olan birini yanlışlıkla öldürdü. Hz. Peygamber bu kişinin diyetini Sa’lebe b. Hâtıb’ın ödemesini istedi. Öldürülen kişi Sa’lebe b. Hâtıb’ın akrabası olmasına rağmen bunu kabul etmediğini ve âyetin bu konuyu anlattığını söyledi.²⁹³

²⁹⁰ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadîs*, c. 7, s. 373.

²⁹¹ Tevbe 9/75.

²⁹² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 175.

²⁹³ Mukâtil Bin Süleyman, *Tefsîr-İ Kebîr*, Tahkik, Dr. Abdullah Mahmûd Şehhâte, Çev. M. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), c. 2, s. 163-164.

Yüce Allah, münafıkları hakkıyla bilendir, onların malımız olsaydı sadaka verirdik demelerinin de kolay bir savaş olsaydı katılırdık demelerinin de ne denli asılsız olduğunu bilmektedir. Dolayısıyla şöyle şöyle imkânlarla sahip olsaydık daha iyisini yapardık savaşın hakkını verirdik gibi ifadelerinin foyası ortaya çıkmaktadır. Bu da şunu göstermektedir ki Allah, kulunu sahip olduğu imkân dâhilinde imtihana tabi tutuyor. Daha fazlasına sahip olsaydık daha iyisini yapardık söylemleri askıda kalıyor. Çünkü daha fazlasına sahip olduğumuzda daha farklı bir imtihana tabi tutulmamız söz konusu olabilirdi.

Aynı durum Tevbe sûresinin 78. âyetinde de geçmektedir. Şöyle ki: *“(Münafıklar) Allah’ın, onların sırrını da fısıltılarını da bildiğini ve gaybları (gizli şeyleri) çok iyi bilen olduğunu hâlâ anlamadılar mı?”* Cenab-ı Hak bu âyetle şunu kastetmektedir: Bu münafıklar bilmiyorlar mı ki Allah onların gizlice Allah ve Rasulu’nu inkâr ettiğini biliyor. Allah onların sırlarını, İslam’a ve Müslümanlara karşı düşmanlıklarını, gaybı çok iyi bilen olduğu için biliyor.²⁹⁴ Münafıkların tutumu soruyla kınanmaktadır. Âyetteki ifade ile münafıkların tavırları gözler önüne serilmekte ve onların ahlakları ile ilgili her türlü bilginin -açığa vurduklarının da gizlediklerinin de- Allah’ın bilgisi dâhilinde olduğu belirtilmektedir.²⁹⁵

3.3.2. Mazeretleri Gereği Savaşa Katılmaları Gerekli GörülmeYenler

Yüce Allah, savaşa katılmamalarında bir mahzur bulunmayanların durumunu âyette şöyle açıklamaktadır:

*“Allah ve Rasulu için (insanlara) öğüt verdikleri takdirde, zayıflara, hastalara ve (savaşta) harcayacak bir şey bulamayanlara günah yoktur. Zira iyilik edenlerin aleyhine bir yol (sorumluluk) yoktur. Allah çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.”*²⁹⁶

²⁹⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân ‘An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, s. 4333.

²⁹⁵ Derveze, *et-Tefsirü’l-Hadîs*, c. 7, s. 384.

²⁹⁶ Tevbe 9/91.

Savaşa katılamayacak kadar güçten kuvvetten düşmüş olan yaşlılar, çocuklar ve kadınlar mazur dediğimiz geçerli bir nedene sahip olanlardır. Hastalık cihetiyle ise savaşmaya engel olacak a'ma ve benzeri hastalıklardır.²⁹⁷

Yüce Allah, savaşa katılma noktasında özür sahibi olanları açıklıyor. Öncelikli olarak özrü kendisinden ayrı olmayanları belirtiyor. Bunlar savaşa çıkmaya güç yetiremeyecek durumda olan körlük, aksaklık, topallık ve bunun gibi zayıflıklardır. Veya bir zayıflık sebebiyle bedeninde bir eksiklik bulunanlardır. İbn Ebu Hâtim: Bize babamın, Hişam b. Ubeydullah'tan... Zeyd b. Sâbit kanalıyla aktardığına göre o şöyle demiştir: Hz. Peygamber'e gelen vahyi yazıyordum. Berâe sûresini yazıyordum. Kalemî kulağımın üstüne koyduğum sırada savaşa emrolunduk. O sırada a'ma biri geldi. "Ey Allah'ın elçisi, ben a'mayım. Benim durumum ne olacak?" dedi. Cenab-ı Hak, "Zayıflara, hastalara ... bir sorumluluk yoktur." âyetini indirdi.²⁹⁸ Dolayısıyla a'ma olan kişi savaş yükümlülüğünden kurtulmuş oldu.

3.4. Savaşa Katılmayanlar

3.4.1. Nifak Sebebiyle Savaşa Katılmayanlar

Tebük Savaşı sonunda Yüce Allah, herkesin tutumunun nasıl olduğunu âyetlerle açıklıyor. Şöyle ki:

*"Allah seni affetti. Fakat doğru söyleyenler sana iyice belli olup, sen yalancılara bilinceye kadar onlara niçin izin verdin?"*²⁹⁹

Afv kelimesi önceden işlenmiş bir günahın olduğunu gösterir. Peygamberin izin isteyenlere müsaade etmekle bir bakıma günah işlemiş olduğunu kabul etmemiz gerekir. Hâlbuki peygamberlerin sıfatlarından biri de günah işlememeleridir. Bundan dolayı söz konusu durumu günah değil de zelle dediğimiz küçük hatalar olarak değerlendirenler bulunmaktadır.³⁰⁰

²⁹⁷ Vehbe Zuhayli, *Tefsîrû'l Veciz*, c. 2, s. 187.

²⁹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 138.

²⁹⁹ Tevbe 9/43.

³⁰⁰ H. Tahsin Emiroğlu, *Esbâb-ı Nüzûl*, (Konya, Kuzucular Yayınları,1981), s. 269.

Yüce Allah, “Eğer yakın bir dünya malı ve kolay bir yolculuk olsaydı mutlaka sana uyup senin peşine düşerlerdi.” (Tevbe-42) ifadesi ile bazılarının savaştan geri kaldığını bildirmiştir. Ancak bunların katılmama sebeplerinin Hz. Peygamber’in izni ile olduğu belirtilmemiştir. Âyetin devamında “... onlara niçin izin verdin?” ifadesi gelince onların arasında Hz. Peygamber’in izni ile savaşa katılmayanların olduğu anlaşılmaktadır.³⁰¹

İbn Ebu Hâtim, bu âyetle ilgili şöyle buyurmaktadır: Bize babamın ... Süfyan b. Uyeyne’den onun da Mes’er’den onun da Avn’dan aktardığına göre şöyle denilmiştir: Siz bundan daha güzel bir azarlama işittiniz mi? Azarlamadan önce af ile başlayarak şöyle diyor: “Allah seni affetsin. Niçin onlara izin verdin?” Katade ise bu âyet ile Yüce Allah önce peygamberini azarlamış, sonra Nur sûresi “ Bazı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine izin ver.”³⁰² âyetiyle izin isteyenlere karşı Hz. Peygamber’e izin verme ruhsatı verildiğini bildirmiştir. Mücahid ise farklı bir görüş beyan ederek bu âyetin Allah Rasulu’nden izin isteyin. Eğer izin verirse oturun, izin vermezse yine oturun, diyen bir grup insan hakkında nazil olduğunu söylemektedir. Bundan dolayı Allah ‘doğru söyleyenler sana iyice belli olup, sen yalancıları bilinceye kadar onlara niçin izin verdin?’ buyurmaktadır. Bu izin isteyenler zaten geride kalmayı önceden kabul etmiş olanlardır. Onlardan hiçbirine izin vermeseydin doğrular ile yalancıları ayırt edebilirdin.³⁰³ Çünkü “Allah’a ve ahiret gününe iman edenler, mallarıyla canlarıyla savaşmaktan (geri kalmak için) senden izin istemezler. Allah takva sahiplerini çok iyi bilir.”³⁰⁴

Bu âyet ile Allah’tan Peygamber’ine bir bildiri vardır. Allah münafıklardan savaşa katılmayanların durumu konusunda Hz. Peygamber’i uyarmaktadır. Senden izin isteyenler, Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyenlerdir. Allah’a, O’nun birliğine, ahiret gününe, mükâfata ve cezaya inananlar Allah yolunda savaşa çıkmamak için Peygamber’den izin istemezler. وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ Yani Allah içlerinde gizlediklerini bilendir. Allah kendi yolunda canları ve mallarıyla savaşanları,

³⁰¹ Râzî, *Mefââtihu’l-Gayb*, c. 6, s. 3328.

³⁰² Nûr 24/62.

³⁰³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, c. 4, s. 99.

³⁰⁴ Tevbe 9/44.

farzlarını yerine getirenleri, emrine itaat edenleri ve emir ve nehyine uyanları bilendir.³⁰⁵

*“Ancak Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, kalpleri şüpheye düşüp, kuşkuvarı içinde bocalayanlar senden izin isterler.”*³⁰⁶

Taberi âyeti şöyle açıklamaktadır: “Ya Muhammed, senden izin isteyenler herhangi bir mazereti olmadığı halde Allah yolunda savaşmayı terkedip Allah’a inanma konusunda tereddüde düşenlerdir.”³⁰⁷

Bir kısmı da savaşa katılmama konusunda izin almak için farklı tekliflerde bulunmaktadır. Âyet bu durumu şöyle açıklamaktadır:

*“Onlardan öylesi de var ki: ‘Bana izin ver, beni fitneye düşürme’ der. Bilesiniz ki onlar zaten fitneye düşmüşlerdir. Cehennem kâfirleri mutlaka kuşatacaktır.”*³⁰⁸

Taberi, onlardan bazıları dediği kişilerin münafıklardan bazısı olduğunu ve bu âyetin Cedd b. Kays hakkında nazil olduğunu söyler. Mücahid, Hz. Peygamber’in kendilerine “ Savaşta Bizans kadınlarını ganimet olarak kendinize alın.” dedi. Cedd b. Kays da “Savaşa katılmamak için bize izin ver. Bizi Bizans kadınlarıyla imtihan etme” dedi.³⁰⁹ Cedd b. Kays’ın kavmi içinde kadınlardan hoşlanmada ileri olduğunu ve kadınlar konusundaki korkusundan dolayı geride kalmak için izin istediğini söylemesi üzerine Hz. Peygamber kendisine izin verdi. Hâlbuki Allah’ın elçisinden geride kalmak için izin istemesi sebebiyle içinde bulunduğu fitne, diğer durumdan daha şiddetlidir.³¹⁰ Ki onlar küfrün içinde olmakla zaten fitnenin içinde bulunmuşlar. Onların küfürleri sebebiyle varacakları yer de ancak cehennemdir.³¹¹

M. İzzet Derveze, Taberi’nin bu rivâyetini *et-Tefsîrü’l-Hadis* adlı tefsirinde aktarır ve özür beyan etmenin esir kadınlara karşı düşkünlükten kaynaklanmadığını

³⁰⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân ‘An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, s. 4276.

³⁰⁶ Tevbe 9/45.

³⁰⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân ‘An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, s. 4276-4277.

³⁰⁸ Tevbe 9/49.

³⁰⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân ‘An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, s. 4282.

³¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, c. 4, s. 101-102.

³¹¹ Mukâtil Bin Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr*, c. 2, s. 149.

söyler. Esir elde etmenin günah olmadığını ve bundan dolayı kişinin esirlere karşı kendinden korkmasına gerek olmadığı ve özür beyan edenlerin başka bir nedenlerinin olduğunu söyler.³¹²

Münafıkların savaşa katılmamak için ileri sürdükleri bahanelerin ardı arkası kesilmemekteydi ve âyet emre itaat etmeyip geri duranlardan bir kısmını şöyle anlatmaktadır:

“ Allah ’ın Rasulu ’ne muhalefet etmek için geride kalanlar (sefere çıkmayıp) oturmaları ile sevindiler; mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihad etmeyi çirkin gördüler; ‘bu sıcakta sefere çıkmayın’ dediler. De ki: ‘Cehennem ateşi daha sıcaktır.’ Keşke anlasalardı!”³¹³ Eğer münafıklar Allah’ın emrettiği konuda ve Kitap’ta yazılanlar hakkında düşünselerdi Allah’ın kendilerine hazırladığı cehennem ateşinin sıcaklığının burdaki sıcaklıktan daha fazla hararetli olduğunu anlayacaklardı.³¹⁴

İbn Mesud âyetteki ‘keşke anlasalardı’ anlamına gelen لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ifadesini لو كانوا يعلمون şeklinde okumaktadır.³¹⁵

Savaşa katılmayıp geride kalanları kınamak, yaptıkları şeyin yanlış olduğunu söylemek ve onların varacağı yerin cehennem olduğunu belirtmek üzere Yüce Allah “ Allah ’ın Rasulu ’ne muhalefet etmek için geri kalanlar (sefere çıkmayıp) oturmaları ile sevindiler; mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihad etmeyi çirkin gördüler; ‘bu sıcakta sefere çıkmayın’ dediler. De ki: ‘Cehennem ateşi daha sıcaktır.’ Keşke anlasalardı!”³¹⁶ buyurmaktadır. Ebu Hureyre’den aktarıldığına göre Hz. Peygamber ‘dünyada insanların yakmakta olduğu ateş cehennem ateşinin yetmiş parçasından biridir.’ buyurmuştur. Sahabe Hz. Peygamber’e ‘bu bir parça bile yeterli olurdu.’ deyince Hz. Peygamber, ‘bunun üzerine altmış dokuz parça daha eklenecektir.’ buyurmuştur.³¹⁷ Yani münafıkların bahane olarak sundukları havanın çok sıcak

³¹² Derveze, *et-Tefsirü'l Hadîs*, c. 7, s. 349.

³¹³ Tevbe 9/81.

³¹⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, s. 4341.

³¹⁵ Mukâtil Bin Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr*, c. 2, s. 167.

³¹⁶ Tevbe 9/81.

³¹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 130.

olması içine girecekleri cehennem ateşinin çok cüzi bir kısmı kadar bile sıcak değildir. Keşke bunu bilselerdi ve savaştan geri durmasalardı. Artık varacakları yer cehennemdir ve orada isteyerek yaptıklarının karşılığını görme vardır.

Yüce Allah, savaş olup bittikten sonra Hz. Peygamber'e münafıklara karşı sert olmasını ifade ediyor ve birçok konuda kesin sınır koyarak hem أَبَدًا 'Asla' diyor hem de gelecek zamanda kesin bir şekilde olumsuzluk bildiren لَنْ ifadesini kullanıyor. Yani münafıklara karşı asla yumuşak olmamasını belirtiyor. Şöyle ki:

“Eğer Allah seni onlardan bir grubun yanına döndürür de (Tebük Seferi'nden Medine'ye döner de başka bir savaşa seninle beraber) çıkmak için senden izin isterlerse, de ki: Benimle beraber asla çıkmayacaksınız ve düşmana karşı benimle beraber asla savaşmayacaksınız! Çünkü siz birinci defa (Tebük Seferi'nde) yerinizde kalmaya razı oldunuz. Şimdi de geri kalanlarla (kadın ve çocuklarla) beraber oturun! Onlardan ölmüş olan hiçbirine asla namaz kılma; onun kabri başında da durma! Çünkü onlar, Allah ve Rasulu'nü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler.”³¹⁸

Siz döndükten sonra onlar yanınıza gelip size yaranmaya çalışarak Tebük Seferi'ne katılmadık ama bir sonraki seferde size eşlik ederiz diyecek olurlarsa, onlara siz artık ebediyen bizimle aynı safta olup ta düşmanla çarpışmayacaksınız deyin.³¹⁹

Allahu Teâla elçisine uyarısını yapıyor. Onlar seninle ilk olarak savaşa katılmadılar. Katade'nin on bir kişi olduğunu söylediği grup siz savaştan döndüğünüzde yanına gelip seninle başka bir gazveye katılacaklarını söyleyeceklerdir. Allah, onlara cevaben 'benimle hiçbir zaman çıkmayacaksınız, benim yanımda hiçbir düşmanla savaşmayacaksınız. Çünkü siz ilk başta geride kalıp oturmaya razı oldunuz.' denilmesini istiyor. Katade, “geride kalanlarla oturun” ifadesinde geride kalanların kadınlar olduğunu söylerken İbn Abbas geride kalanların

³¹⁸ Tevbe 9/83,84.

³¹⁹ Vehbe Zuhayli, *Tefsirü'l Veciz*, c. 2, s. 184.

erkekler olduğunu söyler. Geride kalanlar ile kadınlar kastedilmiş olsaydı الخالفين yerine الخالفات veya الخوالف kullanılırdı.³²⁰

Abdullah b. Ubey, hicri dokuzuncu yılda öldü. Oğlu Hz. Peygamber'den cenaze namazını kıldırmasını ve gömleğini kefenlemede kullanılması için vermesini söylediğinde buna en çok Hz. Ömer itiraz etti. Hz. Ömer, bunu Tevbe sûresinin 80. ayetine dayanarak söylüyordu. Aynı sûrenin 84. âyeti inince Hz. Ömer itirazında haklı çıktı ve münafıklara dua edilmeyeceği ve kabirlerine gidilmeyeceği bildirildi.³²¹ Nitekim bu konuyu anlatan birçok haber vardır. Şöyle ki:

Taberî'nin birçok rivâyetle aktardığı habere göre münafıkların başı Abdullah b. Ubey b. Selül, vefat ettiğinde oğlu Hz. Peygamber'den gömleğini istedi ve cenaze namazını kıldırması için talepte bulundu. Hz. Ömer "Ya Rasulullah (s.a.v), münafık bir adamın mı cenaze namazını kıldıracaksın?" dedi. Bu konuda âyet nazil oldu ve şöyle denildi: "*Onlardan (münafıklardan) ölmüş olan hiçbirine asla namaz kılma; onun kabri başında da durma!*" Bunun üzerine Hz. Peygamber, namazı terketti.³²²

Ubey b. İsmail, o da Ebu Üsame'den o da Ubeydullah'tan ve İbn Ömer kanalıyla Hz. Peygamber, Tevbe sûresinin "*(Ey Muhammed!) Onlar için ister af dile, ister dileme; onlar için yetmiş kez af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek. Bu onların Allah ve Resulünü inkâr etmelerinden ötürüdür. Allah fasıklar topluluğunu hidâyete erdirmez.*"³²³ âyetini söyleyerek münafıklarla ilgili tutumunda muhayyer bırakıldığını söylemektedir. Hz. Peygamber, Abdullah b. Ubey b. Selül'ün cenaze namazını kılmış ve onun kabri başında beklemiştir. Ancak bu sırada Hz. Ömer, sürekli kendisine münafıklarla yaşadıklarını hatırlatmış ve bunu yapmamasını söylemiştir. Hz. Peygamber de bu konuda muhayyer bırakıldığını dile getirmiştir. "*Onlardan ölen hiçbirinin namazını kılma, kabrinin başında durma*" âyeti nazil olduktan sonra Hz. Peygamber, münafıklardan kimsenin cenaze namazını kılmamış ve kabri başında da beklememiştir. Allah, Peygamber'ini münafıkların kabri başında durmaktan alıkoyduğuna göre bunun inananlar açısından bağışlanma ve Allah'a

³²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 132.

³²¹ Koçyiğit, "Abdullah b. Ubey b. Selül", c. 1, s. 140.

³²² Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, s. 4345.

³²³ Tevbe 9/80.

yakın olma bakımından önemli bir yeri vardır. Ebu Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber, “Kim namazı kılınıncaya kadar cenazede hazır bulunursa kendisine bir kırat, defnedilinceye kadar hazır bulunursa da kendisine iki kırat vardır.” buyurmaktadır. İki kırat nedir? diye sorulunca onun en küçüğünün Uhud olduğunu söylemiştir. Ayrıca Ebu Davut'tan rivâyetle Hz. Peygamber, birinin defin işlemi bittikten sonra kabri başında bekleyerek ‘Kardeşiniz için mağfiret dileyin, o şimdi sorguya çekilmektedir.’ buyurmaktadır.³²⁴

Hanefi mezhebine göre bir kişinin cenaze namazının kılınabilmesi için cenaze namazı kılınacak kişinin Müslüman olması gerekir. Çünkü söz konusu namaz, “Allah’a övgü, Rasulullah’a salavat ve ölüye duadan ibarettir.”³²⁵ Dolayısıyla kâfir olanı duayla mükâfatlandırmanın doğru olmayacağı belirtilmektedir. Yaşamında imandan nasibi olmayanın öldükten sonra da duadan nasibi olmayacağı düşüncesine ulaşmak mümkündür.

Netice itibariyle denilebilir ki Allah’ın münafıklara karşı yapılmasını yasakladığı fiilleri müminlere karşı uygulamada bir hayır vardır. Bu telakki ile bütün davranışları genellemek mümkün olmayabilir; ancak kabri başında bulunma, cenazeye eşlik etme veya kendileri için istiğfarda bulunma için mümkün olmaktadır.

Allah, savaşa katılmayanları anlatmaya devam ediyor ve şöyle buyuruyor:

“ ‘Allah’a inanın, Resulü ile beraber cihad edin’ diye bir sûre indirildiği zaman, onlardan servet sahibi olanlar, senden izin istediler ve ‘Bizi bırak (evlerinde) oturanlarla beraber olalım’ dediler.”³²⁶

Geride kalmak için izin isteyenler, bizi bırakın biz kadınlar ve hastalar gibi savaşa çıkmaya güç yetiremeyenlerle beraber oturalım talebinde bulunmaktadırlar. İbn Abbas, geride kalmak için izin isteyenlerin zengin kimseler olduğunu söyler.³²⁷

³²⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 132-135.

³²⁵ Mehmet Şener, “Cenaze (İslam’da Cenaze)”, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), c. 7, s. 355.

³²⁶ Tevbe 9/86.

³²⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, s. 4348.

Bunlar savaş çıkınca insanların en korkakları olurlar, güvenliğin hâkim olduğu durumlarda da insanların en fazla konuşanlarıdır. “...Korku gelip çattı mı, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidince ise mala düşkünlük göstererek sizi sivri dilleri ile incitirler...”³²⁸ âyetinde de işaret edildiği üzere bunlar savaş anında korkaktırlar, savaştan sonra keskin bir dile sahip olurlar.³²⁹

Yüce Allah Tevbe sûresinin 87. âyetinde “ Geride kalan kadınlarla beraber olmaya razı oldular, onların kalplerine mühür vuruldu. Bu yüzden onlar anlamazlar.” buyurmaktadır. Âyetteki ifadede Allah münafıkların kalplerine mühür vurduğunu, onların evlerinde kadınlarla beraber oturmayı tercih ettiğini belirtmektedir.³³⁰

Onlar iyilik, hayır hasenat yapacak yetenekte değiller. Cihada katılıp savaşabilecek kadar iyi özellikleri bulunmamaktadır.³³¹

Ortada savaşmak gibi çok ciddi bir durum olduğu halde nasıl bu insanlar bundan geride kalabilirler düşüncesine şöyle karşılık verilir: “Alçağa, alçaklık gâyet kolay gelir.” Yani savaş meydanında bir çarpışma söz konusu iken hiçbir engeli olmayan biri bu esnada rahatlıkla meydanda dolaşabiliyorsa ve savaştan geri kalmaktan dolayı herhangi bir üzüntü duymuyorsa bu ancak böyle ifade edilebilir.³³²

Geride kalanlar savaşa katılma konusunda aciz olanlardır. Bunlarla beraber kalmak için Hz. Peygamber’den izin isteyenler de durumun ciddiyetinin farkına varamayacak durumda olup kalpleri mühürlenmiş olanlardır.³³³

3.4.2. Savaşa Katılmayıp Sorumlu Olanlar

Müslümanların karşılaştığı savaşma durumu ve buna riayet etmeyen insanların anlatılması ve bu durumda yükümlülüğün ortadan kalkmayacağı Yüce

³²⁸ Ahzâb 33/19.

³²⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 136.

³³⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, s.4348.

³³¹ Vehbe Zuhayli, *Tefsîrü'l Veciz*, c. 2, s. 187.

³³² Mahmut Toptaş, *Kur'ân-ı Kerîm Şifa Tefsiri*, c. 3, s. 381.

³³³ Derveze, *et-Tefsîrü'l Hadîs*, c. 7, s. 393.

Allah tarafından belirtilmektedir. Bir bakıma geride kalanların geride ne işle uğraşacakları ve bunların karakterlerinin nasıl olduğu hakkında bilgi verilmektedir. Şöyle ki:

“Sorumluluk ancak, zengin oldukları halde senden izin isteyenleredir. Çünkü onlar geride kalan kadınlarla beraber olmaya razı oldular. Allah da onların kalplerini mühürledi, artık onlar (neyin doğru olduğunu) bilmezler.” ³³⁴

Bunlar kalpleri mühürlenmiş olup da durumun ciddiyetinin farkında olmayanlardır.³³⁵

“Seferden döndüğünüz zaman size özür beyan edecekler. De ki: (Boşuna) özür dilemeyin! Size asla inanmayız; çünkü Allah, haberlerinizi bize bildirmiştir. (Bundan sonraki) amelinizi Allah da görecektir, Rasulü de. Sonra görüleni ve görülmeyeni bilene döndürüleceksiniz de yapmakta olduklarınızı size haber verecektir.” ³³⁶

Yani Yüce Allah, sizin durumunuzla ilgili *“Eğer içinizde (onlar da savaşa) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmazdı ve size mutlaka fitne çıkarmak isteyerek aranızda koşarlardı. İçinizde, onlara iyice kulak verecekler de vardır. Allah zalimleri gâyet iyi bilir.”*³³⁷ buyurarak sizin savaşa katılmanız halinde bir faydanızın olmayacağı haberini bildirmiştir.³³⁸

Müslümanlar ve Hz. Peygamber, savaştan döndüklerinde savaşa katılmayan bir grup yanınıza gelip özür beyan edecekler. Savaşa katılmamalarından dolayı sebep sunmak için birbiriyle yarışacaklar ki sizi ikna edebilsinler. Ancak onlara nasıl karşılık verilmesi gerektiği bir sonraki âyette şöyle dile getirilmektedir:

“Onların yanına döndüğünüz zaman size, kendilerinden (onları cezalandırmaktan) vazgeçmeniz için Allah adına and içecekler. Artık onlardan yüz

³³⁴ Tevbe 9/93.

³³⁵ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadîs*, c. 7, s. 396.

³³⁶ Tevbe 9/94.

³³⁷ Tevbe 9/47.

³³⁸ Mukâtil Bin Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr*, c. 2, s. 172.

*çevirin. Çünkü onlar murdardır. Kazanmakta olduklarına (kötü işlerine) karşılık ceza olarak varacakları yer cehennemdir.”*³³⁹

Yemin edenler seksen ile doksan arası kadar kişiydi ve bunların arasında Ced b. Kays, Mu’attib b. Kuşeyr, Ebû Lübâbe ve arkadaşları vardı.³⁴⁰

Hz. Muhammed ve ashâbına savaşa katılmayıp özür beyan edeceklerden uzak durmaları emredilmektedir. Münafıkların pislik oldukları ve varacakları yerin ancak cehennem olacağı belirtilerek onlarla ilişkilerini kesmeleri gerektiği belirtilmektedir.³⁴¹

*“Onlardan razı olasınız diye size yemin edecekler. Fakat siz onlardan razı olsanız bile Allah fâsıklar topluluğundan asla razı olmaz.”*³⁴²

Hz. Peygamber, ashabına Medine’ye döndüklerinde onlarla konuşmamalarını ve onlarla birlikte oturmamalarını söylemiştir.³⁴³

Cenab-ı Hak, öncelikle elçisine ve Müslümanlara savaşa katılmayıp geride duranların yanlarına döndüğünüzde yalan yere yemin edeceklerini söylemekte, onların yeminine kanmamalarını ve onlardan uzak durmalarını emretmektedir. Böyle kişilerden yüz çevirmelerini istemektedir. Ardından siz onlardan razı olsanız bile ‘Allah fâsıklar topluluğundan asla razı olmaz’ diyerek durumun netliğini ortaya koymaktadır. Ki Allah’ın razı olmadığına kulların razı olması, neticede bir değişikliğin meydana getirmeyeceği bilinen bir gerçektir. Yapılması gereken gösterildi; ancak irade elden alınmadı. Bundan sonrası Hz. Peygamber’in ve sahabenin yaptığına kalmıştır.

3.4.3. Savaşa Katılmayı İsteyip Buna Güç Yetiremeyenler

Savaşa katılan herkesin tutumu aynı olmadığı gibi savaştan geri duran herkes de aynı hissiyata sahip değildi. Kimi gücü yettiği halde savaştan geri durmuştu, kimi

³³⁹ Tevbe 9/95.

³⁴⁰ Mukâtil Bin Süleyman, Tefsîr-i Kebîr, c. 2, s. 172.

³⁴¹ Derveze, *et-Tefsîrü'l Hadîs*, c. 7, s. 396.

³⁴² Tevbe 9/96.

³⁴³ Mukâtil Bin Süleyman, Tefsîr-i Kebîr, c. 2, s. 172.

de isteyip de gücü yetmediği için savaşa katılamamıştı. İşte savaşa katılamayan bir grubu Allah Teâla şöyle anlatıyor:

*“Allah ve Rasulu için (insanlara) öğüt verdikleri takdirde, zayıflara, hastalara ve (savaşa) harcayacak bir şey bulamayanlara günah yoktur. Zira iyilik edenlerin aleyhine bir yol (sorumluluk) yoktur. Allah çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.”*³⁴⁴

Savaşa katılmak için herhangi bir şey bulamayanlara, savaşa katılma konusunda aciz olanlara, hasta olanlara savaşa katılmamalarından dolayı herhangi bir günah yoktur. Allah iyilik yapmaya çalışanların kusurlarını örter.³⁴⁵

3.4.4. Savaşa Katılmamalarında Bir Günah Bulunmayanlar

“Allah ve Resulu için (insanlara) öğüt verdikleri takdirde, zayıflara, hastalara ve (savaşa) harcayacak bir şey bulamayanlara günah yoktur. Zira iyilik edenlerin aleyhine bir yol (sorumluluk) yoktur. Allah çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.” (Tevbe-91)

*Savaşa katılmak için herhangi bir şey bulamayanlara, savaşa katılma konusunda aciz olanlara, hasta olanlara savaşa katılmamalarından dolayı herhangi bir günah yoktur. Allah iyilik yapmaya çalışanların kusurlarını örter.*³⁴⁶

*“Kendilerine binek sağlaman için sana geldiklerinde: Sizi bindirecek bir binek bulamıyorum, deyince harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözleri yaş dökerek dönen kimselere de (sorumluluk yoktur.)”*³⁴⁷

Hız. Peygamber’in yanına yedi kişi geldi ve savaşa katılabilmek için kendilerine binek temin edilmesini istedi. Hız. Peygamber, onlara verecek bir şey bulamayınca bunlar ağlayarak hüznü bir şekilde geri döndü. Âyet-i kerime bu

³⁴⁴ Tevbe 9/91.

³⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, s. 4352.

³⁴⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, s.4352

³⁴⁷ Tevbe 9/92.

durumda olup da savaşa katılmayanlar için bir sorumluluk olmadığını belirtmektedir.³⁴⁸

İbn Hişâm, İbn İshak'tan şöyle aktarıyor: Bazı Müslümanlar, Rasulullah'ın yanına ağlayarak geldiler. Toplamda yedi kişiden oluşan bu kişilerin isimleri şöyle: Amr b. Avf oğullarından Sâlim b. Umeyr, Hârise oğullarından Able b. Zeyd, Mâzin b. Neccâr oğullarından Ebu Leylâ Abdurrahman b. Kâ'b, Selime oğullarından Amr b. Hamâm b. Cemûh, Abdullah b. Muğaffel el-Müzenî (Bazıları bu kişinin Abdullah b. Amr el-Müzenî olduğunu söyler), Vâkîf oğullarından Heramî b. Abdullah, İrbâz b. Sâriye el-Fezari'dir. Bunlar, Rasulullah'ın yanına geldiler ve savaşa katılabilmek için kendilerine binek vermelerini istediler. Rasulullah da "Size verecek binek bulamıyorum." deyip onları geri gönderdi. Onlar da üzüntülerinden ağlayarak yanından ayrıldılar.³⁴⁹

Muhammed b. İshak, Tebük Savaşı'na katılmaya imkân bulamayıp ağlayıp geri dönenlerin "el-Bekkâûn" olarak adlandırıldığını söyler. Ve bunların yedi kişi olduğunu söyleyerek şöyle açıklar: Bunlar Hz. Peygamber'den binit istemişler ve Hz. Peygamber size verecek binit bulamıyorum deyince ağlayarak geri dönmüşlerdir.³⁵⁰

Samimi bir şekilde dine hizmet edip de savaşa katılmayı canı gönülden isteyip ancak buna güç yetiremeyenlere bir sorumluluk yoktur. Bunların kendi imkânları bulunmamakta, Hz. Peygamber de bunlara savaşa katılabilmeleri için gerekli ihtiyaçları temin edememekte öyleyse bu kişilerden sorumluluk kalkmaktadır. Zayıf ve güçsüz olanlara savaş için harcayacak bir şey bulamayanlara ve cihad sevabından mahrum kaldıklarını düşünerek ağlayanlara bir kınama yoktur. Çünkü bunlar vazifesini yerine getirmeye çalışıp imkân dâhilinde buna güç yetiremeyenlerdir.³⁵¹

³⁴⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, s. 236. 4354.

³⁴⁹ Abdülmelik b. Hişâm, *Siret-i İbn Hişâm*, c. 2, s. 518.

³⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 138-139.

³⁵¹ Derveze, *et-Tefsîrü'l Hadîs*, c. 7, s. 396.

Bir tarafta savaşa katılmamak için türlü bahaneler sunup geri kalmaya can atanlar bulunmakta, diğer tarafta ise savaşa katılmadığı için ağlayarak geri dönenler. Her iki duygunun da yoğun olarak yaşandığı görülmektedir.

Samimiyet, ibadetlerin özünü oluşturmakta ve savaşa katılma durumunda da önem arz etmektedir. Savaşa gerçekten katılmayı samimi bir şekilde istedikten sonra katılamasa da kişiye bir yükümlülük olmayacağını Yüce Allah, âyette açıkça ifade etmektedir. Samimiyeti ölçecek olan da kişinin ancak hakkaniyet barındıran davranışlarıdır.

3.4.5. Zihinsel Boyutta İsteyip Harekete Geçmede Geri Duranlar

İstemek ile yapmak arasındaki mesafe, istenilen şeye hazırlık yapmaya başlamakla katedilir. Savaşa katılma emrini duyduktan sonra istedikleri halde geri kalanların durumunu Yüce Allah, şöyle ifade etmektedir:

*“Diğerleri ise günahlarını itiraf ettiler, iyi bir ameli diğer kötü bir amelle karıştırdılar. (Tevbe ederlerse) umulur ki Allah onların tevbesini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayan, pek esirgeyendir.”*³⁵²

İyi amelleri, İslam’a teslim olmaları, emir ve yasaklarına uygun hareket etmeleri; kötü amelleri ise Tebuk Gazvesi’nden geri kalmalarıdır.³⁵³

Yüce Allah, savaşa katılmayıp yüz çevirenleri, şüphe ile yaklaşanları ve yalanlayan münafıkları açıkladıktan sonra Müslüman olduğu halde rahata düşkünlük ve ağır hareket etme gibi durumlardan dolayı savaştan geri kalanları anlatmaktadır. Bunları tarif ederken de “Diğerleri ise günahlarını itiraf ettiler.” buyurmaktadır. Bunlar Rableri ile kendi aralarında olan gizli durumlarını itiraf edip durumlarını dile getirdiler. Bunların başka güzel amelleri de vardır. Onlar, itiraf ettikten sonra Allah’ın bağışlaması ve mağfireti ile muamele gördüler. Mücahid, âyetin Ebu Lübâbe hakkında nazil olduğunu söyler. İbn Abbas, bu âyetin Ebu Lübâbe ve arkadaşlarından bir grup hakkında nazil olduğunu söyler. Bazıları Ebu Lübâbe ve onunla beraber beş kişi hakkında bazıları ise Ebu Lübâbe ve onunla beraber yedi kişi

³⁵² Tevbe 9/102.

³⁵³ Vehbe Zuhayli, *Tefsirul Veciz*, c.2, s. 195.

veya dokuz kişi hakkında nazil olduğunu söyler. Bunlar, Hz. Peygamber bir savaştan döndüğünde kendilerini mescidin direklerine bağlayıp Hz. Peygamber dışında kimsenin kendisini çözmemesi için yemin etmişlerdir. Allah, “Diğerleri günahlarını itiraf ettiler.” âyetini indirince Rasullullah onları çözerek serbest bırakmış ve affetmiştir. Bu âyet her ne kadar belli bazı kişiler için nazil olmuşsa da iyi amele kötü ameli karıştıran herkes için umumi bir anlam ifade etmektedir.³⁵⁴

Hz. Peygamber, savaşa gitmeden önce ve savaştan döndükten sonra mescide uğradı. Ebu Lübabe ve arkadaşları bunu bildikleri için kendilerini mescide bağlamışlardı. Hz. Peygamber onları gördü ve affetti. Mukatil âyetteki عسى ifadesinin Allah için kullanılma söz konusu olduğunda zorunluluk ifade ettiğini söyler.³⁵⁵Buna göre عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ Allah Teâla için söz konusu olduğundan onları affetmesi gereklilik olarak anlaşılmaya sebep olmaktadır.

Âyette günahlarını itiraf eden bir grubun olduğu ve bunların tevbe etmeleri gerektiği belirtilmektedir. Aynı sûrenin 103. âyetinde ise bunların tevbelerinin kabul edilebilmesi için Hz. Peygamber’in onlardan sadakalarını kabul etmesi ve onlar için dua etmesi gerektiğini belirten şu ifadeler yer almaktadır:³⁵⁶

*“Onların mallarından sadaka al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtip yüceltirsin. Ve onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (onları yatıştırır). Allah işitendir, bilendir.”*³⁵⁷

Allah, Hz. Peygamber’e günahlarını temizlemek için onların mallarından sadaka almasını istiyor. Buraki خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ ifadesinde zamir günahlarını itiraf edenleri işaret etmektedir. Durum böyle olsa dahi buradaki hüküm geneldir. Âyetin devamında Yüce Allah, “*Ve onlara dua et.*” buyurmaktadır. Abdullah b. Evfa’dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber’e bir kavim sadaka getirdiğinde onlara dua ederdi. Babam sadakasını getirdiğinde “Ey Allah’ım, Ebu Evfa ailesine merhamet” diye dua etti. Âyetteki ifadede Hz. Peygamber’in duası onlar için bir sükûnettir,

³⁵⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 144-145.

³⁵⁵ Mukâtil bin Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr*, c. 2, s. 175-176.

³⁵⁶ Derveze, *et-Tefsîrü'l Hadîs*, c. 7, s. 405.

³⁵⁷ Tevbe 9/103.

buyurulmaktadır. İbn Abbas buradaki sükûnetin سَكْنٌ onlar için rahmet olduğunu söyler. İbn Kesir, Katade'nin sukunettten kastedilenin vakar olduğu rivayetini aktarır.³⁵⁸

M. İzzet Derveze, âyetlerin önceki âyetlerle bağlantılı olup Hz. Peygamber dönemindeki insanlara ait bir bölüm sunduğunu ve o dönemdeki insan tipleriyle ilgili bilgilendirme yapıldığını söyler.³⁵⁹

3.5. Savaştan Sonraki Tutumlar

3.5.1. Savaşın Hakkını Verenler

Gerçekten de Yüce Allah, Tevbe sûresi ile birçok insan karakterini açıklamaktadır. Savaş bittikten sonra her grup insanın nasıl davrandığını belirtmektedir. Şimdi de savaşın hakkını verenleri âyette şöyle anlatmaktadır:

*“Fakat Peygamber ve onunla beraber inananlar, mallarıyla, canlarıyla cihad ettiler. İşte bütün hayırlar onlarındır ve onlar kurtuluşa erenlerin kendileridir.”*³⁶⁰

Münafıkların savaştan kaçma tutumlarına karşılık Hz. Peygamber ve kendisine iman etmiş olanlar, müşriklere karşı mallarıyla ve canlarıyla savaştılar. Cihatta mallarını infak ettiler ve çok çaba sarfettiler. Kadınıyla, cennetiyle, nimetiyle bütün hayırlar bunlarındır.³⁶¹ Allah, böyle canları ve mallarıyla cihat edenlerin mükâfatını şöyle açıklıyor: “Allah, onlara içinde ebedi kalacakları ve zemininden ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte büyük kazanç budur.”³⁶² Yani Yüce Allah, Peygamber'e ve O'nunla beraber iman etmiş olanlara cennetler hazırlamıştır. Cennetteki ağaçların altından ırmaklar akar. Orada ebedi kalacaklar, yani ölmeyeceklerdir. İşte bu büyük kurtuluş ve bol mükâfattır.³⁶³

³⁵⁸ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 145-146.

³⁵⁹ Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadîs*, c. 7, s. 406.

³⁶⁰ Tevbe 9/88.

³⁶¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, s. 4349.

³⁶² Tevbe 9/89.

³⁶³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, s. 4350.

Yüce Allah, münafıkları yerdikten sonra müminleri överek ahirette sahip olacakları hayırları söylüyor. Onlara ahirette cennette bütün hayırların verileceğini beyan ediyor.³⁶⁴

Allah, Hz. Peygamber'in ve kendisine iman etmiş olanların canlarıyla, mallarıyla savaşın hakkını vererek cihad ettiklerini beyan ettikten sonra sûrenin devamında kâfirlere karşı bir sertlik olacak şekilde savaşmalarını emretmektedir. Şöyle ki:

“Ey iman edenler! Kâfirlerden yakınınızda olanlara karşı savaşın ve onlar (savaş anında) sizde bir sertlik bulsunlar. Bilin ki, Allah sakınanlarla beraberdir.”

³⁶⁵

Hz. Peygamber, kendi döneminde gerekli olan bütün savaşlarını gerçekleştirmiştir. Tebük Gazvesi'nde de Rumlara karşı ordu hazırlamış ancak ülkenin kuraklığı ve insanların sıkıntıya düşmesi gibi durumlardan dolayı geri dönmüştür. Allah Teâla inananlara önce İslam diyarına en yakın olan kâfirlerle savaşmaya başlamalarını söylemektedir. Ayrıca savaşırken “Onlar sizde sertlik görsünler” buyurmaktadır. Kamil mümin, din kardeşine karşı yumuşak davranır. Düşmana karşı sert davranır. Nitekim Fetih sûresinin 29. âyetinde de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Muhammed, Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin kendi aralarında merhametlidir.” ³⁶⁶

Fahreddin er- Razi, Allah Teâla, nasıl ki uyarmaya en yakınından başla anlamında “*Sen en yakınından uyarmaya başla*”(Şuara-214) demişse bu âyetteki gibi bir yöntemi savaşma konusunda da emretmiştir, fikrini savunmaktadır. Hz.Peygamber, en yakınındakilerle savaşması gerektiğini emreden âyetten sonra önce kendi kavmindeki kâfirlerle sonra Şam'daki daha sonra da Irak'taki kâfirlerle mücadele etmiştir. Ayrıca bütün kâfirlerle birden savaşmak mümkün olmadığı için

³⁶⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 136.

³⁶⁵ Tevbe 9/123.

³⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 174-175.

Müslümanların önce en yakınındakilerle savaşmaları daha fazla güç kazanmalarını sağlar. Ayrıca yakın yere sefer düzenlemek, hem daha az masraflı olmakta hem de daha az güç sarfedilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla yakın yerlerle savaş yapıp daha güçlü olunca uzaktaki kâfirlerle savaşmak daha kolay olmaktadır.³⁶⁷

M. İzzet Derveze, Taberi'nin bu âyet için yapmış olduğu Yüce Allah Müslümanlara uzakta olan kâfirlerden değil de yakında olanlarla savaşın görüşünden hareketle o gün şartlarında en yakın yer olarak Rum kâfirlerinin Şam'da bulunduğunu söyler. Şam'ın da Medine'ye Irak'tan daha yakın mesafede olduğunu ve bundan dolayı Hz. Peygamber döneminde Rumlarla savaşıldığını ifade eder. İzzet Derveze, söz konusu görüşü beyan ettikten sonra buna benzer diğer görüşler de dâhil bazı hatalı söylemlerin olduğunu belirtir. Çünkü Hz. Peygamber henüz kendi kabilesindeki kâfirlerle bile savaşı bitirmemiş durumdaydı. Beni Kurayza, Beni Nadir, Beni Kaynuka kabileleriyle savaşmakla birlikte Hayber ve yakınındakilerle kendi kavmindeki savaşları bitirmeden savaşmıştır. Şam'ın çok uzak bölgelerine ordu göndererek Rumlarla savaşmalarını emretmiştir. Dolayısıyla önce en yakınındaki kâfirlerle savaş, uzaktakilerle değil ifadesi yaşıntıda gerçeği tam olarak yansıtmadığını belirtmektedir.³⁶⁸

Netice itibariyle savaş durumunda yakında bulunan düşman ordusu etkisiz hale getirilirse dışa yapılacak olan seferlerden daha verimli sonuçlar elde edilebilir. Yüce Allah, kullarına sadece savaşın deyip onları kendi haline bırakmıyor. Savaşın ve savaşırken karşı taraf sizde bir sertlik görecektir şeklinde savaşın. Aslında savaşmak özü itibariyle sertliği gerekli kılmasına rağmen Yüce Allah, kullarına bunu âyette açıklamaktadır. Ayrıca savaşma durumunda yakından başlamak belki de kolaydan zora gidip Müslümanları zorlu seferler karşısında bıktırmamak gibi bir düşünceye dayanmaktadır. Allah her şeyi en iyi bilendir. Müslümanlara karşı kendi aranızda yumuşak olmanız sizi düşmana karşı sert davranmaktan alıkoymasın.

³⁶⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, c. 6, s. 193.

³⁶⁸ Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, c. 7, s. 432-433.

3.5.2. Savaştan Geri Duranlardan Mazeretlerini Sunanlar

Zorlu olan Tebük Savaşı yapıldı. Savaştan sonra Allah, savaşa karşı gösterilen tutumları anlatmakta ve herkesin yapıp ettiklerini önüne sunmaktadır. Her ne kadar bazı kesimler yaptıklarının gizli saklı kalacağını düşünse bile düşündükleriyle kaldılar ve her şey açığa çıkarılıp anlatıldı. Aynı şekilde savaşa katılmayanlar da Hz. Peygamber savaştan döndükten sonra kendilerine katılmama sebebini sormadan kendileri, mazeretlerini sunmak için Rasulullah'ın yanına gittiler. Savaşa katılmayanların hepsi aynı sebepten savaştan geri kalmamıştı. İşte aşağıdaki âyet savaştan uzak durmalarının gerekçeli olduğunu iddia eden bir grup bedevinin durumunu aktarmaktadır. Şöyle ki:

*“Bedevilerden, (mazeretleri olduğunu) iddia edenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah ve Rasulu'ne yalan söyleyenler de oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara elem verici bir azap erişecektir.”*³⁶⁹

Bedevilerden bir kısmı geride kalmak için kendilerine izin verilsin diye Hz. Peygamber'in yanına geldiler. Yalan söyleyip mazeret uyduranlar, Rasulullah (s.a.v)'a gelmediler ve savaşa katılmadılar.³⁷⁰ Yani anladığımız şu ki iki grup söz konusu edilmektedir. Bir grup geride kalmalarına izin verilsin diye Hz. Peygamber'in yanına gelirken diğer grup hem sanki savaştan muafmiş gibi savaşa katılmıyor, hem de Rasulullah'a gelmiyor ve herhangi bir açıklama yapmıyor.

Dahhâk, İbn Abbâs'ın الْمُعْذِرُونَ kelimesin الْمُعْذِرُونَ şeklinde tahfif ederek okuduğunu ve bundan kastedilenin özürülüler olduğunu söyler. Fahreddin er-Razi, İbn Abbas'ın الْمُعْذِرُونَ şeklinde okumakla gerçek özürleri olmadığı halde özürülülermiş gibi beyanda bulunanları kastetmiş olabileceğini söyler.³⁷¹ İbn Cüreyc “Bedevilerden özür beyan edenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler.” âyeti hakkında Mücahid'in şu rivâyetini aktarır: Bunlar, Ğıfâr oğullarından bir gruptur. Gelip özürlerini açıkladılar. Ancak Yüce Allah, bunların özürlerini kabul etmedi. Muhammed b. İshak ve Katade de böyle söylemişlerdir. Sonra “Allah'a ve Rasulu'ne

³⁶⁹ Tevbe 9/90.

³⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, s. 4351.

³⁷¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. 6, s. 134.

yalan söyleyenler ise oturup kaldı.” buyurulmuştur. Bedevilerden diğerleri ise özür bildirmek üzere gelmemişlerdir. Yüce Allah da bunları elem verici bir azabla korkutup “Onlardan kâfir olanlara elem verici bir azap erişecektir.” buyurmuştur.³⁷²

Bedevilerden bir kısmı Hz. Peygamber’in savaş çağrısını duyduktan sonra bunu kabul ediyor ve hazırlık yaparak savaşa dâhil oluyor. Ancak bir kısmı savaşa katılmayıp özür beyan ediyor, bir kısmı ise hiçbir şey söylemeden yalanlarıyla oturuyor. Ancak savaşa katılan bir çoğunluk söz konusudur. Aksi takdirde savaşa girenlerin sayısının otuz bini bulması mümkün olmazdı.³⁷³

3.5.3. Mazeret Sunamayıp Pişman Olanlar

Yüce Allah, savaş olmuş bitmiş olmasına rağmen savaşa katılmayanları anlatmaya devam ediyor. Bu da Allah’ın emrettiklerinin tabii bir neticesi olduğunu ve gönderilen bütün emirlerin sorgulanıp neticelerinin değerlendirileceğini doğrulamaktadır.

*“(Sefere katılmayanlardan) diğer bir grup da Allah’ın emrine bırakılmışlardır. O, bunlara ya azap eder veya tevbelerini kabul eder. Allah çok bilendir, hikmet sahibidir.”*³⁷⁴

Âyetten anlaşılan odur ki savaştan geri kalıp durumu tam net olmayan bazı kişiler vardır. Bunların ne olacağını ancak Allah bilir. Ya bunların tevbesini kabul eder ve bağışlar; ya da bunlara azap eder. Burdaki hikmetli ifade şudur ki durumunu net olarak bilmediğimiz kişiler hakkında hüküm vermeyip akıbetlerini Allah’a bırakmaktır. Bunların nifakları sabitlenmediği ve bunlar aleni olarak bir günah işlemediği müddetçe haklarında bir yargıda bulunmak mümkün değildir.³⁷⁵

İbn Abbas, Mücâhid, İkrime, Dahhâk ve başka diğerleri derler ki bu âyet tevbeden geri bırakılan üç kişiyi anlatmaktadır. Bu üç kişi: Mürare b. Rebî’, Kâ’b b. Mâlik, Hilâl b. Ümeyye. Bunlar rahatlık, tembellik, gölgede oturma gibi hoşnut olacakları şeylere dalarak Tebuk Gazvesinden geri kalmışlardır. Geri kalmaları

³⁷² İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, c. 4, s. 136-137.

³⁷³ Derzeze, *et-Tefsirü’l Hadîs*, c. 7, s. 394.

³⁷⁴ Tevbe 9/106.

³⁷⁵ Derzeze, *et-Tefsirü’l Hadîs*, c. 7, s. 406.

münafıklıklarından ya da şüphe duymalarından dolayı değildi. Onlardan bir grup Ebu Lübâbe ve arkadaşları gibi kendilerini direklere bağlamışlar, diğer grup ise bunu yapmamışlardı. Kendilerini direklere bağlayanların tevbesi diğerlerinden önce kabul olmuş, bunların tevbesi ise şu âyetlerle kabul olmuştur:³⁷⁶

*“Andolsun ki Allah, Müslümanlardan bir grubun kalpleri eğilmeye yüz tuttuktan sonra, Peygamber’i ve güçlük zamanında ona uyan muhacirlerle ensarı affetti. Sonra da onların tevbelerini kabul etti. Çünkü O, onlara karşı çok şefkatli, pek merhametlidir.”*³⁷⁷

*“Ve (seferden) geri bırakılan üç kişinin de (tevbelerini kabul etti). Yeryüzü, genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanlarını sıktıkça sıkılmıştı. Nihâyet Allah’tan (O’nun azabından) yine Allah’a sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hallerine) dönmeleri için Allah onların tevbesini kabul etti. Çünkü Allah tevbeyi çok kabul eden, pek esirgeyendir.”*³⁷⁸

Savaştan geri kalan üç kişi ve bu geri kalma genel olarak ağırdan alma kaynaklı olarak görünmekte ve bu durumda olan üç kişinin durumu tarih boyunca anlatılıp günümüze kadar ulaşmaktadır. Sahabenin durumu, yeryüzünün bütün genişliğine rağmen daracık bir alan haline gelmesi, katılmayan üç kişinin Allah tarafından affedildiğinin beyan edilmesi; bütün bunlar bir bütün olarak bakıldığında savaştan geri kalanları, Yüce Allah’ın ince işlemlerle anlattığı görülmektedir.

Katâde, şöyle anlatmaktadır: Müslümanlar, Tebük Savaşında aşırı sıcakların olduğu ve Allah’ın bildiği zorluklar içerisinde gittiler. Bu savaşta ciddi sıkıntılarla karşılaştılar. Bize aktarıldığı kadarıyla bir hurmayı iki kişi kendi aralarında paylaşıyordu. Hatta bir hurmanın elden ele dolaştığı bile oluyordu. Taberi *“Andolsun ki Allah, Müslümanlardan bir grubun kalpleri eğilmeye yüz tuttuktan sonra, Peygamber’i ve güçlük zamanında ona uyan muhacirlerle ensarı affetti.”* âyetini şöyle tefsir eder: Andolsun ki Yüce Allah, Hz. Peygamber’in; azık, nafaka, binek ve su hususunda zorlu anında kendisine uyan muhacir ve ensarın tevbelerini kabul etti.

³⁷⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, c. 4, s. 148.

³⁷⁷ Tevbe 9/117.

³⁷⁸ Tevbe 9/118.

Onların içlerinden bir kısmının kalpleri, Hz. Peygamber'in bu savaş esnasında başlarına gelen sıkıntı ve zorluk sebebiyle Rasulullah (s.a.v)'ın dini konusunda şüpheye düşmek gibi hak olandan kaymak üzere iken yine de Yüce Allah onların tevbesini kabul etti. Onları dini üzere sabit kıldı.³⁷⁹

Allah-u Teâla “*Ve (seferden) geri bırakılan üç kişinin de (tevbelerini kabul etti). Yeryüzü, genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanlarını sıktıkça sıkılmıştı. Nihâyet Allah'tan (O'nun azabından) yine Allah'a sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hallerine) dönmeleri için Allah onların tevbesini kabul etti. Çünkü Allah tevbeyi çok kabul eden, pek esirgeyendir. Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun.*”³⁸⁰ âyetleriyle geride kalan üç kişinin sıkıntı ve kederden kurtulduğunu açıklıyor. Müslümanlar bu üç kişiden elli gün ve gece boyunca uzak durmuş, yeryüzü bütün genişliğine rağmen kendilerine dar gelmeye başlamış, bütün çıkış yolları kapatılmış, ne yapacaklarını bilemez bir hale gelmişlerdir. Ancak bu süreçte Allah'ın emrine sabredip beklemişlerdir. Onlar, geri kalma sebeplerini Hz. Peygamber'e aktarma konusunda dürüst davranmışlar ve doğruyu söylemişlerdir. Geri kalma sebepleri herhangi bir özürden dolayı olmadığı için bir süre cezalandırılmışlar ve daha sonra Allah bunların tevbesini kabul etmiştir. Doğru söylemelerinin neticesi, onlar için bağışlanma ve tevbelerinin kabulü olmuştur. Bundan dolayı âyet-i kerimede “*Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun.*”³⁸¹ buyurulmaktadır. Doğru söyleyin ve doğru söyleyenlerle beraber olun ki helak olmaktan kurtulasınız ve işleriniz hayırla neticelenmiş olsun. İmam Ahmed'in Abdullah b. Mesud kanalıyla aktardığı şu rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

“*Doğruluğa sarılınız. Şüphesiz ki kişi doğru söyleye söyleye Allah katında siddik (doğru sözlü) diye yazılır. Yalandan sakınınız. Şüphesiz ki kişi yalan söyleye söyleye Allah katında yalancı diye yazılır.*”³⁸²

³⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 165.

³⁸⁰ Tevbe 9/118, 119.

³⁸¹ Tevbe 9/119.

³⁸² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 4, s. 170.

Allah Teâla, ensarın, muhacirin ve hatta Hz. Peygamber'in tevbelerinin kabul ettiğini ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in de tevbesinin kabul edilmesiyle ilgili olarak Tevbe sûresinin baş taraflarında anlatıldığına göre izin isteyen bazılarına izin vermesi olabilir. Ya da ensar ve muhacirin tevbelerinin Hz. Peygamber'in tevbesiyle beraber kabul edildiğini beyan ederek ensar ve muhaciri onurlandırmak olabilir. Her iki durumda da Yüce Allah, tevbelerini kabul ettiğini bildirmektedir. Ayrıca savaştan geri durup katılmayanların hazırlıklarını yapıp savaşa sonradan dâhil olma durumları için 'hak olandan kaymak üzere iken' ifadesi kullanılmaktadır. Bunlar son anda kendilerini toparlayıp savaşımlara katılmışlardır. Geri kalan durumları Allah'a havale edilen üç kişi ise ancak Allah'ın affetmesiyle bağışlanmışlardır. Nitekim peygamberlerin affetme ve tevbeleri kabul etme gibi bir yetkileri söz konusu değildir.³⁸³

SONUÇ

Savaşlar, toplumların hayatını değiştirebilecek etkiye sahiptir. Rasulullah döneminde yapılan savaşlar yeni bir coğrafyaya ulaşmak ya da bir toplumu kökten yok etmek amacıyla yapılmamıştır. Daha çok dini özgürlüğü elde etmek ve dış saldırılara karşı İslam ülkesini yaşanılır kılmak için yapılmıştır. Müslümanların tarihini oluşturmada, batılı yok etmede elde edilen başarıların başlangıcı olarak kabul edilen Bedir Savaşı, Müslümanların Mekkeli müşriklerin baskılarına daha fazla dayanamayıp sığındığı Medine’de müşriklerle yaptığı ilk savaştır. Ayrıca bizim âyetlerden gördüğümüz kadarıyla Bedir Müslümanlarda bir iç huzursuzluğun yaşanmasına sebep olmuştur. Ancak şu dikkate değer bir durumdur ki Cenab-ı Hak, Müslümanları Bedir’de asla yalnız bırakmamıştır. Uhud da Mekkeli müşriklerle yapılmıştır. Ancak Uhud’da hem Bedir’deki gibi bir zafer elde edilmemekte hem de Bedir öncesinde yaşanan savaş gerginliği meydana gelmemektedir. Ancak yine şu dikkate değer durumu gözden kaçırmamak gerekir ki Uhud’da yaşananlardan sonra bile Rasulullah yumuşak huylu olmaya devam etmektedir. Uhud, bizim çalışmalardan elde ettiğimiz kanaate göre bir sınanmanın yaşandığı bir savaştı ve Müslümanları manen çok etkilemişti. Tebük Gazvesi ise Bizans’a karşı düzenlenmiş; ancak herhangi bir çatışma yaşanmamıştır. Bizans’ın Müslümanlara karşı bir ordu hazırlığı içinde olduğu, gelen habere karşılık olarak hazırlanan Tebük ordusu, haberin asılsız olduğu anlaşılınca Tebük’ten öteye geçmeyip savaşmadan Medine’ye geri dönmüşlerdir.

Bedir, hem savaş emrinin uygulandığı ilk başarı, hem savaş ilkelerinin konulduğu ilk örnek, hem de imanın sahalara çıkıp kuvvet bulduğu ilk meydan gösterisidir.

Hak ile bâtılın kesin çizgilerle birbirinden ayrıldığı gün olan Bedir Savaşı’nın yapıldığı, Kur’ân’ın deyimiyle “Yevmu’l-furkân” olan günde Allah müminlerin içlerinde gizledikleri savaşa karşı hoşlanmama durumunu açıklamaktadır. Bu savaş bir bakıma yeni Müslüman olan sahabenin imanını sağlama oturtma eylemi olarak görülmekteydi. Müslümanları, yerini yurdunu terkedip geldikleri Medine’de yeni bir fedakârlık beklemektedir: Mekke müşrikleri ile çarpışmak. Bu kimi sahabenin hoşuna

gitmedi. Bedir için “savaşmak” emri geldiğinde bunun kendisine ağır geldiği kişiler göz göre göre Hz. Peygamberle münakaşa ettiler. Allah Teâla, inananlara yardımını gönderdi, onları desteksiz bırakmadı. Daha savaşa girmeden onlara iki şeyden birini (ordu-kervan) vereceğini va’dederek savaşı garantiledi. Meleklerle, uyku ile yağmur suyu ile ve dűřmanın kalbine korku salmakla Müslümanların savaşı kazanmalarını sağladı. Kur’ân-ı Kerîm tüm bu yaşananları güzel bir tasvir yöntemiyle sunmakta ve hem o dönemde savaşı yeni yaşamış olan sahabeye hem de bu kadar zaman geçmiş olmasına rağmen günümüz Müslümanlarına canlı bir anlatımla açıklamaktadır. Bunda Hz. Peygamber’in savaşın kaybedilmesi durumunda yeryüzünde ibadet edecek kimselerin bulunamayacağını dile getirip dua etmesi ve Allah Teâla’nın Peygamberini desteksiz bırakmayacağının etkisi vardır.

Bedir, bir ilkti. İmanın kalplerde sağlamaştığının gösterildiği ilk yerdi. İman edenlerin, iman etmeyen yakınına- akrabasına karşı sağlam durduğu ve mücadele ettiği ilk sahneydi. Muhabbet beslenen, yakınlık hissedilen kişilerle savaşmak, halis bir imana sahip olmayı gerektirdiğinden bu savaş kalbi anlamda muhacir için ensara göre daha ağır bir imtihandı. Bu durum şunu göstermektedir ki bir konuda Allah ve Rasulu’nun hükmü olduktan sonra muhabbet de akrabalık da yakınlık da devre dışında kalmalıdır.

Allah Teâla, yardımını göndermeden önceki durumları açıklarken etkileyici bir anlatım tekniğini kullanmaktadır. Yeryüzünde hem sayınız azdı, hem de zayıftınız, acizdiniz. Sizi bu durumdan kurtaracak olan ancak Allah’tı ve sizi kurtardı. Allah Teâla sizi yardımıyla destekledi. Allah’ın yardımıyla desteklenilmesi kadar yeryüzünde başka muhteşem bir şey yoktur. Bu son derece dikkate değer bir durumdur. Yüce Allah kuluna çareyi kendisi gönderiyor. Göndermeden önce de Müslümanlara kendi güçlerinin yetersiz olduğunu bildiriyor. Aslında bu bir bakıma zafer elde edildikten sonraki tutumları düzenlemek için söylenmektedir.

Savařta iki ordunun birbirinden habersiz olarak karşılaşması, dűřmanla karşılaşıldığında nasıl davranılması gerektiğinin söylenilmesi Müslümanlara güven telkin etmektedir. Yüce Allah, her kademedede Müslümanlara nasıl davranması gerektiğini açıklıyor: Korkma, sapaşlam dur dűřmanın karşısında, anlaşmayı

bozan o inanmayanlarla savaşta karşılaştığında öyle bir çarpış ki bunda ibret alınacak şeyler bulunsun.

Bedir bize şartlar ne olursa olsun Yüce Allah istedikten sonra hiçbir şeyin imkânsız olmadığını gösteriyor. Bedir Savaşı neticesi itibariyle, Müslümanların istedikleri şeyde samimi olmalarının ve emre itaat etmelerinin istenilene ulaşmada işlerini kolaylaştırdığını açıkça belirtiyor. Bize Müslümanların yaşadıkları ilk dönemlerden olan bir savaşın zihinde canlı olacak ifadelerle sunulması, savaş sahnelerinin ve duygusal yaklaşımların hangi boyutta olduğunu anlamamızda kolaylık sağlamaktadır. Bedir’de Yüce Allah’ın Müslümanlara yardım etmek için onları psikolojik olarak rahatlatması, düşmanın göze az gösterilmesi ancak ilahi yardımla yapılabilecek bir destektir.

Rasulullah, Uhud’a sahabeyle nasıl davranılması gerektiğini danışarak çıktı. Onların görüşünü almasına rağmen savaşla karşılaşmadan önce ölmeyi göze alacak kadar çarpışmayı düşünenler, savaş anında söylediklerinin dışında davrandı. Âyetlerden şöyle bir sonuca vardık ki savaş öncesi gösterilen ölümü temenni etme durumu, savaş anında etkisini kaybedebiliyor. Bir peygamber ki hak kendisine belli olmasına rağmen savaşa çıkma konusunda arkadaşlarının görüşüne başvuruyor; ancak savaş başladığında meydanı terk edenler çıkabiliyor. Bu durum bizi savaşın Rasulullah için daha bir ağır geçtiği kanaatine sevk ediyor.

İnsanoğlu, dualarına ihtiyaç duyduğu şeyleri ekler. Müslümanlar da savaşlarda zaferin elde edilmesi, düşmanın yenilgiye uğratılması ve ayaklarının sabit olması için dua etmektedir. Aslında savaşın psikolojik desteğini istemek belki de zafer elde etmenin anahtar parçasıdır. Hz. Peygamber’in öldürüldüğünün söylentisi bile yıkım etkisi uyandırmıştır. Söylentisinin sahabenin bir kısmına geri adım attığı durumun gerçeği, günümüzde yaşanıyor.

Okçuların meydanı bırakması, kazanıldığı zannedilen ganimetlerin elden çıkması, “Hz. Muhammed öldürüldü.” söylentisinin manevi bir yaralanma oluşturması gibi sebepler birleşince ciddi bir bölünmenin Uhud Savaşı’nda meydana geldiği götölmektedir. Maddi güç ne kadar fazla olursa olsun, eldeki imkânlar kat be

kat fazla olsa dahi ruhen savaşacak bir heyecan yoksa fiziksel güç üstünlük elde etmede hiçbir zaman yeterli değildir. Uhud bizi bu boyutta düşünmeye götürüyor.

Cenab-ı Hak'ın Uhud Savaşı sonunda Müslümanlara gönderdiği kederin dahi bir nimet olduğu anlaşılmaktadır. Bazen ağır durumların gelmesiyle hafif acıların etkisini kaybettiği görülmektedir. Bu var olanın gitmesi için daha büyüğünün gelmesini temenni etmek değildir. Bu var olana yenisi eklenince bir bakıma öncekinin hükmünün ortadan kalkmasıdır. Aslında kederi yoğun olan insan, içinde bulunduğu durumdan zevk almaz, yeni bir şey yapmak için içinde herhangi bir heyecan duymaz ve kendi dışındaki şeylerle pek irtibata geçmez ve geçmek de istemez. Onun için kederinin kendisini meşgul etmesi yeterlidir. Dolayısıyla önce Müslümanlara Uhud'taki eksiklikleri hatırlatılıyor, sonra keder üstüne keder gönderiliyor, daha sonra da bu kederi unutturacak uyku gönderiliyor. Bu kadar kederden ve sıkıntılı süreçten sonra uyku, şartları düzeltmekte ve huzurlu bir ortamın oluşmasını sağlamaktadır.

Uhud bize bir bakıma vazifede eksik bir şey bırakmamayı tavsiye etmektedir. Bir başarının kazanılabilmesi için eldeki imkânların seferber edilmesini ve netice elde edilinceye kadar tam bir kararlılıkla davranılmasını öğütlemektedir.

İnsanların insan olması hasebiyle rahatlık anında verdikleri sözler ve yapmayı düşündükleri şeyleri, zorluk anındakinden daha fazla olduğu bir gerçektir. Söz konusu savaş öncesi ve savaş anı gibi bir durum olunca da yere çakılıp kalma, bir anlık yenilgi korkusuyla savaştan çekilme düşüncesinin oluştuğu görülmektedir. Bu da bize gösteriyor ki iman etmek beraberinde ciddi bir fedakârlığı ve kendinden vazgeçebilmeyi gerektiriyor.

Müslümanların yaptığı bir diğer savaş olan Tebuk Gazvesi, iklimin savaşmayı zorlaştırdığı bir dönemde yapılan ve bir bakıma kişileri ayıklayan bir savaştır. Münafıkların sırları ortaya çıkarılmakta, onların gizli olarak yaptıkları oturumlar ifşa edilmektedir. Savaşa ihlaslı bir şekilde katılıp savaşın hakkını verenler bulunmakla birlikte savaştan geri kalmak için türlü türlü bahaneler sunanlar da bulunmaktadır. Savaş emrini duyduktan sonra savaşa katılmamak için çeşitli yollara başvuranlardan

bir kısmı savaştan önce Rasulullah'a gelip izin istedi. Bir kısmı izin istemeden kendi yalanlarıyla oturdu. Bir kısmı da savaştan sonra savaşa katılmama gerekçesini anlatmak için mazeretler sundu. Tebük kolay olsaydı biz de katılırdık diyenler söyledikleri şartlara uygun bir durumla karşılaştıklarında da başka bahaneler ileri sürdüler. Yani Tebük Savaşı'nda her türlü insan tipi vardı.

Hız. Peygamber, savaşa katılmamak için izin isteyenlerden bazısına müsaade ettiği için Allah Teâla tarafından bir bakıma uyarılmıştır. Tebük, bilhassa Hız. Peygamber için zorlu bir savaştır. Allah Teâla tarafından uyarılmakta ve biraz daha farklı bir hitapla karşılaşmaktadır. Bir peygamberin çevresindekileri razı etmek için verdiği bir karardan dolayı uyarılması da kolay bir şey değildir. Aslında Tebük en çok Rasulullah için sıkıntılı bir süreçti.

Savaşa katılmayanlardan üç kişinin durumu anlatılırken yeryüzünün dar gelmesi, kişinin yaşadığı âlemde nereye giderse gitsin içindeki sıkıntıyla gideceğinden nefes alıp vermede güçlük çekeceği anlamına gelmektedir. Gönünde bir daralma hisseden, her neye sahip olursa olsun içindeki sıkıntı neticede değişmez. Nitekim sahabeden geri kalan üç kişinin tevbeleri kabul edilerek daralmadan kurtuldukları görülmektedir. Yeryüzü aynı yeryüzü olmasına rağmen bu sefer olabildiğince genişlemektedir.

Mesele hangi şartta ve durumda olursa olsun Müslümanın birbirini yalnız bırakmamasıdır. Bir de savaş gibi hayati bir mücadelenin olduğu durumlarda tam desteğin sağlanması gerekir.

Bedir, Uhud ve Tebük savaşlarını anlamada yapılan sunumlar, savaşa katılanların sadece davranışlarının değil duygularının da açığa çıkarılması, atılan her gizli ve açık adımı Yüce Allah'ın âyette sunması, elbette ki Müslümanlara bir ders niteliğindedir. Olayların zihinde canlanıp oturtulacak şekilde anlatılması anlamayı ve hissetmeyi kolaylaştırmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Ağırman**, Mustafa, Hz. Peygamber'in Savaş Stratejisi, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniv. Sos. Bil. Enst. Erzurum 1992.
- Algül**, Hüseyin, "Gazve", *DİA*, 13: 488-489, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996,
- Alper**, Hülya, "Münâfık", *DİA*, 31: 565-567, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Arslan**, İhsan "Hz. Peygamber'in Savaşlardaki Tavrı", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 8, S. 39, (Ağustos 2015): 1041-1042.
- Avcı**, Casim, "Kureyş", *DİA*, 26: 442-444, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- _____, "Tebük", *DİA*, 40: 228-230, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Ayar**, Ali Rıza; **Güneş**, Hüseyin, "Hz. Peygamber'in Savaş Öncesinde, Zafer Sonrası Elde Edilecek Ganimetlere Dikkat Çekmesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, Sayı 16, s. 215-234.
- Balcı**, İsrail "Bedir Savaşıyla İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kur'ân, Hadis ve Tarih Verilerine Göre Kritiği", *İstem*, S. 13, (2009), s. 86-88.
- _____, "Hz. Peygamber'in Savaşlarında İlahi Yardım", *Ondokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi*", S. 29, (2010): 96.
- Berki**, Ali Himmet, Osman Keskiöglü, *Hatemü'l-Enbiyâ*, 24. Baskı Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Birişik**, Abdülhamit, "Sûre", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2009, 37:538,539
- Buti**, Said Ramazan, çev. Ali Nar-Orhan Aktepe, *Fıkhi's-Sire*, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1992.
- Canbulat**, Mehmet, "Gazve", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Yayınları, Ankara,2006
- Cerrahoğlu**, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

- Çelik**, Hüseyin, “Kuran’da Savaşla İlgili Getirilen Düzenlemeler”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/3 (2017): 21.
- Çiftçi**, Ali, *İlke ve Amaçları Bakımından Kur’an’da Savaş*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniv. 1993.
- Demirci**, Muhsin, “Esbâb-ı Nüzûl”, *DİA*, 11: 360-362, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Derveze**, Muhammed İzzet (1404/1984), *et-Tefsîru’l-Hadîs*, Beyrut 1421/2000., Ekin Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Ebû Abdillâh Muhammed B. İshâk B. Yesâr B. Hıyâr El-Muttalibî El-Kureşî El-Medenî**, *Kitâbü’s Sire ve’Megâzî*, Beyrut, 1978, s.320-342.
- Ebu Haccac Mücahid B. Cebr El-Mekki El- Kurşî El-Mahzuni**, *Tefsir-i Mücahid*, thk. Dr. Muhammed Abdusselam Ebu Nil, Mısır, 1989, s. 351.
- Ebü’l –Fazl B. Manzur B. Mükerrerrem Cemaleddin Muhammed B. Mükerrerrem B. Ali El-Ensari Er-Rüveyf El-İfriki El-Mısri**, *Lisânü’l-Arab*, Beyrut, 1414, c.11, s.670.
- Ebü’l Kâsım Mahmûd B. Ömer B. Muhammed El-Hârizmi Ez-Zemahşerî**, *el-Keşşaf ‘an Hakâ’iki Gavâmizi’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-EkâvîL Fî Vücûhi’t-Te’vîl*, Beyrut, 1407, c. 2, s. 193.
- Ebû Muhammed Abdülmelik B. Hişâm B. Eyyüb El-Himyerî**, *Siret-i İbn Hişam*, Mustafa es-Sekka, İbrahim el-Ebyârî, Abdulhafiz eş-Şelebi, Mısır, 1955, c. 1, s. 606
- El-Bakillânî**, Ebû Bekr Muhammed B. Tayyib B. Muhammed El Basrî, *İ’câzü’l-Kur’ân*, thk. Seyyid Ahmed Sakar, Mısır, 1997, s. 295-297.
- El-Huli**, Emin, *Tefsir ve Tefsirde Edebi Tefsir Metodu*, çev. Mevlüt Güngör, İslami Araştırmalar, c.2, S.6, Ankara,1988.

- El-Kurtubi**, Ebu Abdullah Muhammed B. Ahmed B. Ebu Bekir B. Ferh El-Ensari El-Hazreci Şemseddin, *Cami'ul Ahkamu'l Kur'an (Tefsir'ul Kurtubi)*, thk. Ahmet el-Berduni, İbrahim Etfiş, Kahire, III. Baskı, c.7, s. 360.
- Elmalı**, Hüseyin, "Tasvir", *DİA*, 40: 135,136, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Emiroğlu**, H. Tahsin, *Esbâb-I Nüzûl*, Konya, Kuzucular Yayınları,1981.
- Erkal**, Mehmet, "Ganimet", *DİA*, 13:351,354, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Erkoçoğlu**, Fatih Tarih-Mekan İlişkisi: Uhud Savaşı'nın Mekanı Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1(2011):331-334.
- Ersoy**, Mehmed Âkif, "Tasvir", *Sırât-ı Müstakîm*, C. VII, S. 181, 1911, s.391-392.
- Esed**, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999, 5. Baskı.
- Fayda**, Mustafa, "Siyer ve Megâzî", *DİA*, 37: 319-324, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- _____, "Bedir Gazvesi", *DİA*, 5: 325,327, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Hamidullah**, Muhammed; **Avcı**, Casim, "Uhud Gazvesi", *DİA*, 42: 54-57. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012,
- Hamidullah**, Muhammed, *İlk İslâm Devleti*, çev. İhsan Süreyya Sırma, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002.
- _____, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011.
- _____, *Hz. Peygamberin Savaşları*, (çev. Salih Tuğ) İstanbul 1972.
- Hasan**, Münir, *Kur'an'da Savaş Olgusu*, (Basılmamış doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2008.

- Işık**, Emin, “Enfâl”, *DİA*, 11: 236,237, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995,
- _____, “Âl-i İmrân Sûresi”, *DİA*, 2: 307-309, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- İbn Kayyim**, el-Cevziyye (751/1350), *Zâdu'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, çev. Şükrü Özen-H. Ahmet Özdemir-Mustafa Erkekli, I-IV, İstanbul, 1989.
- İbn Kesîr**, Ebu'l-Fidâ İsmâil B. Ömer Ed-Dımeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed İbrahim el-Bina, Muhammed Ahmed A'sur, Abdulaziz Ğanim, İstanbul: Dârü'l Kahraman, 1985.
- İbn Sa'd**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845), *Kitâbü't-Tabakâtü'l-Kebîr* (thk. Ali Muhammed Ömer), I-XI, Kahire 1421/2001.
- İsmail Aka, Ali Alpaslan** v. dğr. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul, 1989, s. 447,448
- Kafadar**, Cemal, “Gazâ”, *DİA*, 13: 427-429, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Karagöz**, İsmail-Karaman, Fikret- Paçacı, İbrahim- Canbulat, Mehmet- Gelişgen, Ahmet- Ural İbrahim, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, İstanbul, 2009, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karaman**, Hayrettin ve diğerleri, *Kur'an'ı Kerim Meâli*, Ankara, 2000.
- Karaman**, Hayreddin; Çağırıcı, Mustafa; Dönmez, İbrahim Kafi ve Gümüş Sadreddin, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3. Baskı DİB Yayınları, Ankara, 2007.
- Koçyiğit**, Talât, “Abdullah b. Übey b. Selûl”, *DİA*, I: 139-140, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Köksal**, Mustafa Âsım (1419/1988), *İslâm Târîhi, Medine Devri, I-II*, İstanbul, şamil yayınları, 1981.

- Kutub**, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Çev: Salih Uçan ve Vahdettin İnce, Dünya Yayıncılık, 1990.
- _____, Seyyid, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, Trc. Kamil M. Çetiner, İstanbul, 2017.
- _____, Seyyid, *Kur'an'da Kıyamet Sahneleri*, Trc. A. Faruk Haznedaroğlu, Ravza Yayınları, İstanbul, 2011.
- Küçükaşcı**, Mustafa Sabri “Medine”, 28: 305-311, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Mahmud B. Ebi'l Hüseyin En-Nisaburi Ebu'l Kasım**, *I'cazu'l- Beyan an Me'ani'l Kur'an*, thk. Dr. Hanîf b. Hasan el-Kasimi, Beyrut, 1415,
- Mevdudi**, Ebu'l-A'la, *Tefhimu'l-Kuran*, trc. Muhammed Han Kayani ve diğerleri, İnsan yayınları. İstanbul, 1986.
- _____, *İslâm'da Savaş Hukuku-Cihat*, Çev: M. Beşir Ersoy, İstanbul, 1992
- _____, Ebu'l-A'la, *İslâm'da Savaş Hukuku-Cihat*, Çev: M. Beşir Ersoy, İstanbul, 1992.
- Mücirüddin b. Muhammed El'uleymi**, *Fethu'r- Rahman fi Tefsiri'l-Kurân*, thk. Nureddin Talib, Darun Nevadir, 2009, c.3, s. 86.
- Muhammed b. Ömer b. Vâkid El-Eslemî**, *Kitâbü'l-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, Beyrut, 1989, c.1, s. 20,21.
- Mukâtil Bin Süleyman**, *Tefsîr-i Kebîr*, Tahkik, Dr. Abdullah Mahmûd Şehhâte, çev. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yayınları, İstanbul, 2017, 2. Baskı
- Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed El-Beyzâvî**, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, thk. Muhammed b. Abdurrahman, Beyrut, 1418, c.3, s. 49.
- Önkal** Ahmet, **Apak** Adem, **Erul** Bünyamin, *Hız. Peygamber'in İzinde*, Ankara: DİB Yayınları, 1998.
- Özdemir**, Serdar, “Seriyye”, *DİA*, 36: 565,566, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

- Özel**, Ahmet, “Cihad”, *DİA*, 7: 531-534, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- _____ “Muhammed”, *DİA*, 30: 431-439, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Râzî**, Fahrüddin Muhammed b. Ziyâuddin, *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l- Kebîr)*, 1. Baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1981
- Rudani**, İmam Muhammed Bin Muhammed Bin Süleyman, *Cem'ul-fevaid min Cami'il-usul ve Macma'iz-zevaid*, İz yayınları. terc. Naim Erdoğan.
- Sabuni**, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefasir*, Derseadet yayınları, İstanbul, 1992.
- Sarıçam**, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Sezikli**, H. Ahmet “Münâfik (Hz. Peygamber Döneminde Münafıklar)”, *DİA*, 31, 568, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Suruç**, Salih, *Kâinatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı*, İstanbul, 2004.
- Şener**, Mehmet “Cenaze (İslam'da Cenaze)”, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), C. 7, s. 355
- Şeyh Ebu Cafer (Ahmed b. İbrahim b. Ez-Zübeyr el-Girnâtî)**, el-Burhân fî münâsebeti süveri'l-Kur'ân, thk. Muhammed Şeybanî, Fas, 1990, s. 220.
- Şimşek**, M. Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Esra yay. İstanbul, 1995.
- Taberî**, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (310/923), *Câmiü'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, [t.y], Mustafa el-Babî el-Halebî, Kahire, 1373/1954.
- Tirmizî**, *El-Câmiu's-Sahîh (el- Kütübü's-Sitte ve Şurûhuha)*, Çağrı yayınları, İstanbul, 1992.
- Terzi**, Mustafa Zeki “Savaş (İslam Tarihi)”, *DİA*, 36: 194-196, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Topaloğlu**, Bekir “Tevbe Sûresi”, *DİA*, 40: 585-588, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

- _____, “Cihad (Günümüzde Cihad)” *DİA*, 7:531-534, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Toptaş**, Mahmut, *Kur’ân-ı Kerîm Şîfa Tefsiri*, Birinci Basım, İstanbul: Cantaş Yayınları, 1995.
- Uludağ**, Süleyman, “Mücâhede”, *DİA*, 31: 440,441, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Ünal**, Ali, *Kur’an’da Temel Kavramlar*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1986.
- Vatandaş**, Celaleddin, *Hiz. Muhammed’in Hayatı ve İslâm Devleti-Medine Dönemi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2012, 8. Baskı.
- Vehbi Efendi**, Konyalı Mehmet, *Hulasatu’l-Beyan*, Üçdal Neşr. İstanbul, 1969.
- Yaman**, Ahmet, “Savaş”, *DİA*, 36: 189-194, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Yazır**, Elmalılı Hamdi *Hak Dini Kur’an Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, 1979.
- Yıldırım**, Hüseyin, *Kur’an’da Cennet ve Cehennem Tasvirleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 1999.
- Yıldırım**, Suat, “Kur’an (İ’cazı ve Üslubu)”, *DİA*, 26: 393-398, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Yılmaz**, H. Kamil, Seyyid Kutub Hayatı Fikirleri Eserleri, Hikmet Yayınları, 1968
- Yiğit**, İsmail. “Tebük Gazvesi”, *DİA*, 40: 228-230, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Yurdağür**, Metin, “Ahid”, *DİA*, I: 534,535, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1988.
- Zemahşerî**, Ebü’l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (ö. 538/1144), *el-Keşşâf ‘an hâkâiki ğavâmizi’t-tentil ve ‘uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-te’vîl* (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz), Riyad 1418/1998.
- Zuhaylî**, Vehbe, *Tefsiru’l-Veciz*, çev. Hacı İnan, Dua Yayınları, İstanbul, 2013.

Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Hukukunda Savaş*, Çev. İsmail Bayer, İstanbul, 1996

